

Den medeltida svenska husfrun och lagen

- En studie i förmyndarskap, begränsningar och möjligheter

Charlotte Vainio

Avhandling pro gradu framlagd 2010-05-05

Institutionen för filosofi, historia, kultur- och konstforskning

Humanistiska fakulteten

Helsingfors universitet

Handledare: Docent Björn Forsén

DEL I INLEDNING	3
INTRODUKTION TILL ÄMNET.....	3
JURIDIK UNDER DEN SVENSKA MEDELTIDEN	5
TIDIGARE FORSKNING OCH TEORIER.....	7
<i>Förmyndarskap</i>	7
<i>Genushistoria</i>	9
<i>Jordägande</i>	12
<i>Lagmaterialet</i>	12
PRESENTATION AV KÄLLORNA OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTTET	13
<i>Lagarna</i>	13
<i>Diplomen</i>	16
DEFINITIONER OCH BEGREPP	19
DEL II JORDAKÖP OCH SKIFTEN	22
LAGEN.....	22
PRAXIS	26
<i>Kvinnan som aktör</i>	26
<i>Man och hustru tillsammans</i>	26
<i>Med samtycke</i>	28
<i>På någons vägnar</i>	31
<i>Hustrur säljer självständigt</i>	32
<i>Mannen säljer hustruns jord</i>	33
<i>Köpa, sälja eller byta?</i>	35
DEL III ARV, DONATIONER OCH TESTAMENTEN	37
LAGEN.....	37
PRAXIS	41
<i>Kvinnor skiftar arv</i>	42
<i>Malsmannen skiftar arv</i>	44
<i>Arvskiftet med omyndiga</i>	45
<i>Kvittenser</i>	47
<i>Syster ärver brorslott</i>	47
<i>Donationer</i>	50
<i>Kvinnor och testamenten</i>	55
<i>Testamenten inom äktenskapet</i>	57
<i>Att ordna för arvingarna</i>	58
DEL IV PANTER OCH SKULDER	60
LAGEN.....	60
PRAXIS	61
<i>Hustruns rätt att disponera</i>	64
DEL V BROTT, BOT OCH FASTEBREV	66
LAGEN.....	66
<i>Svara och söka</i>	69
PRAXIS	69
<i>Straffansvar</i>	71
<i>Kvinnan på tinget</i>	74
<i>Manlig representation</i>	77
<i>Kvinnliga vittnen</i>	79
<i>Den juridiska medvetenheten</i>	80
DEL VI BEGREPPET MALSMAN	82
FULLMAKTER OCH REPRESENTANTER	82
<i>Spatial medvetenhet och fysisk möjlighet</i>	83
MALSMANNEN I PRAXIS	86
<i>Malsman och barn</i>	87
<i>Malsman och kvinnor</i>	91
VALBORG VÄLJER EN MALSMAN	98
MALSMAN ELLER MÅLSMAN?	100

DEL VII	AVSLUTANDE TANKAR	105
KÄLLOR		111
LITTERATUR		112

Del I Inledning

Nu sibān bonde ok husfru gift æru, þa þe haua naat i siæng saman lighat þa ær han henna rættir malsman, ok ægher sökia ok suara for hona

- Giftobalken IX, Magnus Erikssons Landslag

Introduktion till ämnet

I de medeltida lagarna kan vi se vad som ansågs som rätt och fel, vad som var viktigt och hur det borde skötas. De är oerhört viktiga källor till medeltidens värld. Däremot har lagarna som källor två allvarliga brister. Lagar är till sin natur normativa, och säger således ingenting om hur verkligheten faktiskt tedde sig för människorna. Dessutom ger lagarna i sig själva sällan förklaringar till begrepp som *malsman* och *overmagha*, medeltida självklarheter, som saknar nusvenska motsvarigheter. Utan att också använda diplomerna, rättshandlingar som berättar om hur lagarna användes, kommer man inte åt verkligheten och centrala begrepp riskerar att misstolkas. En djupare kunskap om dessa begrepp och deras faktiska dimensioner är grundläggande för att förstå samspelet mellan män och kvinnor under medeltiden.

Det har länge, på basis av det ovan citerade stadgandet, tagits för självklart att den medeltida kvinnan var omyndig.¹ Så länge hon levde i sin faders hem var han hennes målsman, och sedan hon blivit gift överfördes målsmansskapet på hennes make. Först sedan hon blev änka har forskarna antagit att hon i någon mån blev myndig. I de rikstäckande lagarna som utfärdades vid mitten av 1300-talet står det med all önskvärd tydlighet att kvinnans make så snart de blivit gifta skulle vara hennes målsman, och han skulle då söka och svara för henne. Så långt tycks det alltså klart att den gifta kvinnan var omyndig. Å andra sidan visar även en ytlig genomgång av de bevarade medeltida

---

¹ Detta är den bas som i det närmaste all genusrelaterad medeltidsforskning utgår ifrån. Christine Ekholst (2009, 69-70) påpekar det samma i sin avhandling om brott och genusrelaterade straff i medeltidens Sverige. Hon hävdar emellertid att tanken om att kvinnan var omyndig är ”missvisande”. Maria Sjöberg (1997, 165) menar att ”(g)iftermålens samhällsfunktion i det äldre samhället förutsatte (...) att kvinnan saknade juridiska rättigheter”. Jämför Carlsson 1965, 28. Den enda avvikande uppfattningen presenterar Gudrun Andersson Lennström i sin artikel ”Makt och myndighet – Kring år 1686 års lagkommission och kvinnors vardagsmakt”, där hon skiljer på begreppen ”målsman” och ”förmyndare”. (Andersson Lennström 1994, 5). Bilden av mannens befogenheter har dock med tiden förändrats. J. J. Nordström skrev 1840 att makens myndighet över sin hustru var att jämställas med faderns över dottern och att maken ”utan ansvar inför verdslig öfverhet icke blott [kunde] tukta henne efter godtycke, utan ock sälja och till och med bringa henne om lifvet”. (Nordström 1840, 60).

diplomen att kvinnan utan tvekan kunde agera självständigt, även innan änkeståndet. Diplomen berättar om hur kvinnan köpte, sålde och pantsatte egendom, hur hon anklagade, vittnade och gjorde bot vid brott. Det framgår således med all önskvärd tydlighet att tolkningen av Giftobalken måste omvärderas, och några begrepp klargöras. För det första visar de medeltida diplomerna att det är en alltför långdragen slutsats att det faktum att kvinnan hade en målsman skulle innebära att hon var omyndig. För begreppet omyndig måste man istället se till andra flockar i lagarna, där det fornsvenska *overmagha* tycks vara den närmaste medeltida motsvarigheten. Men vad var en *overmagha*, och gällde det verkligen kvinnor? För det andra är det uppenbart att det fornsvenska *malsman* inte är liktydigt med det nusvenska 'målsman'. Vad gjorde kvinnans *malsman*? Vilka var dennes skyldigheter och befogenheter? Och hur påverkade det kvinnans liv?

Min huvudfrågeställning rör kvinnans juridiska utrymme, med hänsyn till målsmansskapet, under Magnus Erikssons lagar. Vad står det egentligen om målsmansskapet i lagtexterna, och hur avtecknades detta i verkligheten? Tidsperioden är från år 1350, ett ungefärligt årtal när lagarna instiftades, fram till stadfästelsen av kung Kristoffers Landslag år 1442. Årtalet 1350 är dock, liksom de flesta historiska tidsavgränsningar, snarare att betrakta som uppkommet ur forskningens behov av en tidsram än som en faktisk historisk gräns. Den geografiska begränsningen är det medeltida Sverige, vilket innebär att dåtida danska och norska områden inte har tagits med. På grund av sin särställning står även Gotland utanför. Finland ingår givetvis. Ett mycket intressant fält, som tyvärr inte kommer att närmare behandlas, är kyrkans inflytande på förmyndarskapet. Här skulle man kunna se en mycket fruktbar infallsvinkel, eftersom kyrkan inte bara betonade individen, utan också under senare delen av medeltiden fick allt större inflytande över giftermålet, där man kan tänka sig att förmyndarrollen i olika skepnader hade stor betydelse.² Eftersom den kanoniska rätten inte kommer att behandlas, utesluter det även kloster och de kvinnor som tillhörde det religiösa livet.

---

² Mia Korpiola tar till viss del upp detta i sin avhandling *Between Betrothal and Bedding: The making of marriage in Sweden, ca. 1200-1610*. Hon jämför mycket förtjänstfullt äktenskapets riter före och under inflytande av den kanoniska rätten, där hon ser en betydande konflikt mellan kyrka och folkliga traditioner beträffande vem och vad som skulle regulera giftermålet. Se Korpiola 2004, angående förmyndarskap särskilt 5-17, 44-47. Om kyrkans individualism särskilt 107.

Juridik under den svenska medeltiden

Det är på sin plats att ge en, förvisso mycket ytlig, introduktion till medeltida svensk juridik. Juridiken var på intet sätt uniform, utan präglades medeltiden igenom av ett stort lokalt självstyre. Dessutom var medeltidens lagsystem tvådelat, i det att kyrkan åtnjöt *libertas ecclesiae*. Allt det som rörde det religiösa livet stod under kyrkans egen jurisdiktion. I praktiken gällde det en betydande del av samhällsfunktionerna och inte minst många aspekter av den medeltida varianten av civilrätt. Kyrkan reglerades i princip från Rom, och påven var det egentliga överhuvudet. Påvens inflytande på det vardagliga livet i medeltidens Sverige torde dock ha varit tämligen begränsat, men betydelsen av kyrkan som ”universell” organisation ska inte underskattas. Förteckningar över bok innehav, i den mån sådana har kunnat rekonstrueras, visar att kyrkans folk i Sverige var väl uppdaterade beträffande den kyrkliga, kanoniska, rätten.³ Även om den kanoniska rätten inte kommer att närmare behandlas här, kan den ändå tjäna som ett exempel för att visa att Sverige måhända var geografiskt perifert från världens förmodade centrum, men tillhörde samma intellektuella sfär. Därmed vidare till det sekulära rättssystemet.

Det medeltida Sverige var indelat i olika lagsagor, som i princip följde de nuvarande landskapen. De olika lagsagorna hade egna lagar, de så kallade landskapslagarna, och hade även efter landslagens tillkomst relativt stort självstyre. Även om landslagens införande knappast kan ses som ett omedelbart avbrott i lagsagornas oberoende, till förmån för en centralstyrd judiciell maktutövning, är det ändå värt att notera en övergång mot ett sådant tänkande. Senast vid 1300-talets mitt började man således organisera en form av neutrala rättsinstanser, i syfte att upprätthålla lag och ordning för samhällets väl. Magnus Erikssons lagar kan ses som ett uttryck för ett sådant enhetssträvande.⁴ Själva tillkomsten av lagarna är dock på grund av de bristfälliga källorna inte möjlig att återskapa. Vem som skrivit Magnus Eriksson lagar är okänt,

---

³ Sådana förteckningar är exempelvis biskop Hemmings av Åbo testamente och biskop Thomas av Finland förteckning vid bokdonationen till dominikanerbröderna i Sigtuna. Se exempelvis Schmid och Odenius 1960 eller Brunius 2005.

⁴ Åke Holmbäck (1919, 203) menar att ”rättshistoriens medeltid upphör först, då lands- och stadslagarna utgavos av trycket och då Svea hovrätt upprättades”, eftersom man först då kunde få en enhetlig rättskipning i hela riket.

liksom hur lång tid arbetet tog. Dessutom råder det fortfarande oenighet om vem som tog initiativet till utfärdandet.⁵

På landsbygden skedde domsutövningen vid ting, i ett flertal olika nivåer, och på bestämd tid och plats.⁶ Den minsta rättsliga enhetens sammansättning har varierat över tid, men generellt sett sammankom tingsmenigheten i dessa enheter, häraden eller hundraden, i alla fall någon gång i veckan.⁷ Häradets ting styrdes av häradshövdingen, vilken valdes av och bland bofasta män inom häradet. Häradshövdingen hade dock inte en egentlig beslutanderätt i de olika målen, utan hade snarare en bekräftande än en beslutande funktion. Ovanför häradstingen fanns landstingen, som var till för en hel lagsaga. Dessa skulle enligt Magnus Erikssons Landslag (MEL) sammanträda tre gånger om året; sommar, höst och vinter, och de leddes av en lagman. Som en högsta appellationsdomstol fungerade råfstetinget, som var kungens egen dom. Råfstetinget förutsatte emellertid inte konungens närvaro, utan kunde verka med konungens ombud. Konungen, eller för den delen drottningen, utfärdade domar medeltiden igenom, men efter kung Albrekts tillträde visar källorna tydligt att kungamaktens direkta ingripande i rättssaker, åtminstone under den undersökta perioden, minskade. Detta var antagligen en effekt av att det nya systemet konsoliderades och att den domsrätt kungen eller drottningen innehade delegerades ut till medlemmar i aristokratin.

Inom städerna sköttes rättskipningen av borgmästarna och rådet på för detta avsedda rådstugor. Dessa rådstugor skulle enligt Stadslagen hållas tre gånger i veckan, nämligen måndag, onsdag och lördag. Med vid rådstugorna var förutom borgmästarna och rådmännen även stadens fogde, och stadens borgare.⁸ Var man inte nöjd med borgmästarnas och fogdens dom hade man rätt att överklaga till kungen.⁹

När ett mål togs upp vid tinget var det viktigaste beviset ett vittne. Vittnens ord vägde oerhört tungt. Då det saknades vittnen fick de olika parterna bevisa sin sak genom edgång. Det gick ut på att man, beroende av målets karaktär, uppbadade ett visst antal

---

⁵ För en närmare diskussion om detta se exempelvis den tryckta utgåvan av varje lag, främst i Wessén och Holmbäcks versioner.

⁶ Se Þingmála B II, VII, VIII, XII, MEL. Jämför även Wildte 1929, 219-226.

⁷ Þingmála B XII, MEL. ”En skal þings staþer i huarío hæraþe vara. Huarn siunda dagh skal þing hauas a rættum þingx staþ”.

⁸ Radzstuffw B. II, MEST.

⁹ Radzstuffw B. III MEST.

trovärdiga män eller kvinnor som kunde intyga att det man sade var sant. Mindre allvarliga brott kunde kräva två sådana edgärdsmän, medan allvarliga brott kunde kräva tolv. Under den för uppsatsen aktuella perioden var avgörande genom en oberoende nämnd fortfarande tämligen ovanligt.

De flesta brott bestraffades med böter, vilka i allmänhet delades på tre; en del till rätten, en till konungen och en till målsäganden. Allvarligare brott kunde bestraffas med biltoghet, eller olika kroppsstraff.¹⁰ Det var ovanligt med frihetsberövande straff, med största sannolikhet eftersom dessa medförde merkostnader för samhället. Teoretiskt sett fanns dock den möjligheten i städerna.

Tingen och rådstugorna behandlade givetvis inte bara brottsmål, utan var också en plats för diskussion om till exempel hur allmänna medel skulle distribueras eller gränsdragningar mellan ägor skulle göras. I sådana former av diskussioner är det mer eller mindre omöjligt att avgöra i vilken mån kvinnor deltog, eftersom källorna snarare nämner hela menigheter än särskilda individer. Även köpebrev skulle läsas upp på ting eller rådstuga, för att vara lagliga. Tinget och rådstugan var således långtifrån bara rättsinstanser, utan fyllde förutom rent sociala funktioner även en viktig uppgift som forum för samordning av de flesta samhällsliga verksamheterna. Dessa gällde exempelvis skatteupptäckter, vård av äldre och underhåll av allmänna kommunikationer så som vägar och broar.¹¹

Tidigare forskning och teorier

Förmyndarskap

Målsmanskapet i Magnus Erikssons lagar är tidigare ett helt utforskat ämne. Förmyndare i allmänhet berörs dock ofta i litteraturen, men står inte i sig i fokus, och ingen direkt forskning har ägnats fenomenet i Sverige. Mia Korpiola, som utforskat giftermålet i Sverige under medeltid och tidigmodern tid, är en av de få som bidrar med nya tankar kring förmyndarskapet. Bland annat konstaterar hon att det fanns flera olika

---

¹⁰ En närmare genomgång av de olika straffformerna och deras tillämpningar, med en särskild hänvisning till brottslingens genus, återfinns i Ekholst 2009.

¹¹ En utförligare beskrivning av det medeltida tingets många funktioner, och då särskilt i relation till tidigmodern tid, återfinns exempelvis i Taussi Sjöberg 1996, 17-20.

sorters förmyndarskap. Förutom att kvinnan hade en målsman hade hon också en giftoman, som ibland, men inte alltid, var samma person. Korpiola beskriver målsmansskapet som att maken hade full dispositionsrätt till sin hustrus egendom. Även om maken enligt lagen inte fick avhända sig hennes jord utan hennes samtycke fanns det heller inget lagrum som gav hustrun möjligheter att reglera sin makes förehavanden.¹²

Gudrun Andersson Lennström behandlar också myndighet och förmyndare i sin artikel ”Makt och myndighet - Kring 1686 års lagkommission och kvinnans vardagsmakt”.¹³ Även om hennes mål är att kasta ljus över 1600-talets juridiska strävanden lyfter hon fram några synnerligen betydelsefulla iakttagelser rörande medeltiden. Bland annat hävdar hon att målsmansskapet var underordnat förmyndarskapet, och att dessa inte får förväxlas. Hennes åsikter är emellertid inte baserade på den egna forskningen, som ju rör en senare tid, utan snarare uppkomna ur funderingar över tidigare forskningsresultat och ett stort kunnande om förindustriell juridik. Hennes tankar kommer i den här uppsatsen att tas i beaktande och prövas mot det medeltida materialet.

För England finns en mängd verk om förmyndarskap och skyddslingar, både rörande medeltid och tidigmodern tid.¹⁴ Dessa kan förvisso delvis användas som referenser, men de ger knappast några garantier för att liknande system användes i Skandinavien. Bland andra James Noël Menuge kommenterar att feodalismen och det patriarkaliska systemet hade ett nära samband med förmyndarskapet, eftersom rätten att vara förmyndare hade mycket att göra med inte bara blodsband utan även med lämplighet.¹⁵ Utan att närmare gå in på diskussionen kring huruvida Sverige var feodalt eller inte, kan man ändå konstatera att det feodala systemet var betydligt mer utvecklat i England och att detta faktum med säkerhet skapade stora skillnader mellan förmyndarskapsfunktionen i de olika länderna. Även Korpiola påpekar att det svenska inomäktenskapliga förmyndarskapet inte beskrivs i samma feodala termer som i andra europeiska länder.¹⁶

---

¹² Korpiola 2009, 23-26.

¹³ Andersson Lennström 1994.

¹⁴ Se exempelvis Hurstfield 1958, Menuge 2001 eller Pearson 2004.

¹⁵ Menuge (2000, 77, 103) diskuterar hur skönlitteratur speglar den juridiska diskursen. Ämnet behandlas utförligare i Menuge, 2001.

¹⁶ Korpiola 2009, 76. ”... the married woman was not described in feudal terms as the ward of her husband (...) as was the case in England and the Low Countries”.

Genushistoria

Kvinnohistoria är ett ämne som sedan 70-talet har vuxit enormt. De första försöken att skriva kvinnohistoria brukar refereras till som ”tilläggshistoria” där man helt sonika fyllde på den äldre historieskrivningen med de kvinnor som också var på plats. I Norden talar man numera dock hellre om *genushistoria* än om kvinnohistoria, eftersom man vill undvika att se kvinnan som ett tillägg till historien. Istället vill genushistorikerna undersöka förhållandena mellan män och kvinnor, utifrån föreställningen att historien är skapad av män och kvinnor som i grunden inte uppfyller en medfödd roll utan snarare socialiseras in i sina roller som män eller kvinnor. I ljuset av detta fokuserar genushistorikerna på bland annat orsakerna till männens dominans, patriarkatets uppkomst och funktioner, samt det konstanta kvinnoförtrycket. De senaste decenniernas intensiva genusforskning har skapat mängder av teorier och modeller för att försöka förklara relationerna mellan män och kvinnor, och det vore knappast varken fruktbart eller relevant att försöka diskutera dem här. Istället vill jag sammanfatta dem med att säga att utgångspunkten i nästan all genusrelaterad historieforskning är kvinnans underordning gentemot mannen.¹⁷

Endast få forskare problematiserar kvinnans underordning och det så kallade kvinnoförtrycket som sådana. Christine Ekholst konstaterar att alla kvinnor inte var underordnade alla män, men hennes källor ger henne inte möjligheter att vidare utforska detta.¹⁸ Gabriela Bjarne Larsson drar slutsatsen att kvinnor ändå ”alltid var underordnade någon man”. Hon medger att män ibland också var underordnade andra män, men påpekar att männen genom underordningen då hade fått en kvinnlig egenskap.¹⁹ Carol Clover är en av dem som frågar sig om den snäva indelningen med separata sfärer för könen inte snarare är en modern uppfinning, och huruvida andra faktorer än just kön faktiskt var viktigare för en individs möjligheter och skyldigheter. Hon ser hur de isländska sagorna var fulla av extraordinära kvinnor, kvinnor som blev som män, och gör tolkningen att oavsett kön var vissa egenskaper och livsstadier avgörande för om man tillhörde en ”kvinnlighet” eller ”manlighet”.²⁰ Hennes diskussioner rör i huvudsak den förkristna tiden och Island, eftersom hennes

---

¹⁷ Yvonne Hirdman (1993, 146) sammanfattar det med att ”kvinnoforskare” inte accepterar ”den kvinnliga underordningen som naturgiven”.

¹⁸ Ekholst 2009, 30.

¹⁹ Larsson 2003, 83.

²⁰ Clover 1993, 366, 383-384.

huvudsakliga källor är de isländska sagorna, men idéerna är fullt applicerbara även på mitt material. Även om hennes tankar berörs av många svenska genushistoriker, utgör de i allmänhet inte en del av tolkningsmodellerna.²¹

En av de mest intressanta infallsvinklarna kommer från antropologen Eleanor Burke Leacock. I sin artikelsamling *Myths of Male Dominance* angriper hon nutida forskares tendenser att viktimisera kvinnan i olika ursprungssamhällen.²² Även om hennes iakttaganden är antropologiska är de mycket intressanta som modeller för själva det nutida betraktande av kvinnan under medeltiden. Så skriver hon till exempel att "[a] recurrent theme in contemporary anthropological literature is that men's activities are always in the public and important sphere, while women's concerns are limited to the private, familial, and subsidiary sphere."²³ Detta är precis samma uppdelning vi vanligen möter i litteratur om medeltiden. Där antropologerna ofta kan fördjupa och komplettera sin kunskap genom exempelvis intervjuer och observationer, är medeltidshistorikerns källor, vare sig det är lagar, urkunder, konst eller sagor, alltid föremål för tolkningar som den medeltida människan varken kan dementera eller bekräfta. För Sveriges del är praktiskt taget alla bevarade källor producerade av män, och antagligen för män, och det är osannolikt att detta faktum inte skulle påverka källorna i en riktning som gör att kvinnorna verkar mer obetydliga än de faktiskt var.²⁴ Om de flesta källorna talar för en relativ uppdelning av det medeltida samhället där kvinnorna verkar i det inre, det vill säga hushållet, och männen i det yttre, det mer offentliga, får man inte bortse från att inga medeltida historiska källor producerades i hushållet.²⁵ Burke Leacock visar tydligt hur sanningen om jämställdhet eller ojämlikhet, även i samhällen som är betydligt närmare oss i tid, ligger i betraktarens ögon.²⁶ Det är ett faktum att noga begrunda även för genushistoriker. Yvonne Hirdman påpekar att

---

²¹ Ekholst påpekar förvisso att Clovers modeller är "mycket fruktbara", men deras inflytande på Ekholsts avhandling är begränsade. Påpekas bör också att Clover är mycket nära enkönsmodellen, som exempelvis Gabriela Bjarne Larsson och Maria Sjöberg använt i analyser av både medeltid och tidigmodern tid. Se särskilt Bjarne Larsson 2003 och Sjöberg 2001. Bjarne Larsson (2003, 110) själv hävdar dock att Clover och enkönsmodellen är "två till vissa delar disparata synsätt".

²² Burke Leacock 1981, och då särskilt kapitlet "Society and Gender", 197-204

²³ Burke Leacock 1981, 199.

²⁴ En av de få kvinnoproducerade källorna är förstås den heliga Birgittas alla texter, om än nedskrivna av män så dock skapade av en kvinna. En som mycket förtjänstfullt använt just heliga Birgitta texter för att undersöka förhållandet mellan män och kvinnor är Nina Sjöberg (2003).

²⁵ Clover (1993, 365) påpekar att en sådan uppdelning stadgades i lagen, man får anta att hon menar på Island, och att den således var idealet. För Sveriges del finns ingen sådan lagstadgad uppdelning, men själva de skilda sfärerna är ändå allmänt accepterade som sanning.

²⁶ Burke Leacock, 1981, 197-204.

begreppet ”genussystem” inte egentligen har en enhetlig teori och att begreppet åtminstone inom antropologin snarare används som ”ett beskrivande begrepp för könets olika förhållande, inte som en teori om underordning”.²⁷ Detta är en skillnad som jag har anledning att återkomma till.

Thomas Laqueur presenterar i sin *Making Sex: body and gender from the Greeks to Freud* en tämligen kontroversiell enkönsmodell.²⁸ Lite i likhet med Clover framhäver han att en uppdelning mellan könen kom efter en uppdelning efter genus. Det vill i princip säga att egenskaper i förhållande till förväntningar och behov var viktigare för individen än kön. Men Laqueur drar sina teorier ännu längre och menar att ”[m]an is the measure of all things, and woman does not exist as an ontologically distinct category”.²⁹ Detta skulle alltså betyda att de egenskaper som gjorde en människa enkom var de som betraktades som manliga och att kvinnor endast räknades i den mån de kunde uppfylla den manliga normen. Teorin är synnerligen diskutabel, och även om Clover till viss del ser samma mönster beträffande genus och kön, är det värt att ifrågasätta vem som bestämmer vilka egenskaper som är manliga eller kvinnliga och inom vilken historisk tidsrymd. Laqueurs idéer är intressanta som en form av opposition mot traditionell forskning, och inte minst som en tänkbar delförklaring till kvinnans underordning. Även om enkönsmodellen alltså kan ses som en motpol till traditionell forskning anser jag inte att den utesluter den traditionella uppdelningen i sfärer, om man tänker sig att sfärerna var uppdelade efter egenskaper, snarare än kön.

Vad gäller genusaspekten av detta arbete är de viktigaste analytiska verktygen alltså kvinnans underordning, uppdelningen av sfärer mellan män och kvinnor samt enkönsmodellen. Genomgående tas dock även i beaktande Burke Leacocks skepticism mot den manliga dominansen. Grundförutsättningen för min studie är dock att kvinnorna var kunniga om sin egen situation, och agerade självständigt inom vissa givna ramar.³⁰

---

²⁷ Hirdman 1993, 146.

²⁸ Laqueur 1990. Se särskilt kapitlet ”Destiny is Anatomy”, 25-62.

²⁹ Laqueur 1990, 62. Iakttagande rör dock inte specifikt medeltiden.

³⁰ Lahtinen 2009, 16.

Jordägande

För studier i medeltiden som tidsperiod är jordägandet av största vikt. Tillgången till jord var medeltidens viktigaste maktindikator, och en uppsjö av litteratur behandlar också jordägande i olika former. De senaste dryga tio åren har jordägande även betraktats ur ett genusperspektiv där några av de mest betydande forskarna för de svenska förhållandena är Maria Sjöberg, Hedda Gunneng och Gabriela Bjarne Larsson.³¹ Den huvudsakliga forskningen där genus och jordägande står i fokus finns dock i artiklar, och något större sammanfattande verk saknas.³² Genusforskningen i jordägande har lyft fram begreppsparet dispositionsrätt och äganderätt. Skillnaden mellan vem som ägde jorden och vem som *de facto* disponerade den är grundpelaren i svensk genushistoria om det förindustriella samhället. Denna mycket avgörande skillnad kommer också att beaktas i det följande. Det är också av stor betydelse att jordägande inte sågs som den enskilda individens angelägenhet. Anthony Musson påpekar att "[e]ven at the lowest levels of society it was understood that property was held in relation to the property of others".³³ På så vis är jordägande en mycket fruktbar väg att undersöka de medeltida människornas relationer till varandra.

Lagmaterialet

Beträffande lagarna är en av de mest kända forskarna Carl Johan Schlyter, som ansvarade för utgivningen av *Corpus juris sveogothorum antiqui* (1827-1877). Genom hans enorma arbete blev de medeltida lagarna för första gången tillgängliga i tryckt form. På mitten av 1900-talet utgavs så de medeltida lagarna tolkade på modern svenska, och med en synnerligen imponerande notapparat, av Åke Holmbäck och Elias Wessén.³⁴ Lagarna har sedan, och då kanske i synnerhet efter att de utgivits i tryck under 1800-talet, varit ett ofta förekommande föremål för forskning. I forskningen förekommer lagarna ibland som objekt i sig själva, exempelvis i Patrik Åströms

---

³¹ Exempelvis Sjöberg 2001, Gunneng 1987 och Bjarne Larsson 2002, Bjarne Larsson 2003, Bjarne Larsson 2008. För medeltidens svenska agrarhistoria i allmänhet är den främste forskaren alltså Janken Myrdal, och standardverket *Medeltidens åkerbruk: agrarteknik i Sverige ca 1000 till 1520*, men han har inte anlagt ett genusperspektiv.

³² Nämnas bör kanske ändå Maria Sjöbergs *Kvinnors jord, manlig rätt: äktenskap, egendom och makt i äldre tid*, som dock rör 1500- och 1600-tal. Dessutom är många av artiklarna samlade i synnerligen givande samlingar, som till exempel Maria Ågren (red.) *Hans och hennes: Genus och egendom i Sverige från vikingatid till nutid*.

³³ Musson 2001, 88.

³⁴ Holmbäck och Wessén, 1933-1946.

avhandling *Senmedeltida svenska lagböcker : 136 lands- och stadslagshandskrifter : dateringar och dateringsproblem*, där han bland annat tar uppdaterad forskning till hjälp för att omvärdera flera av Schlyters äldre dateringar.³⁵ Främst forskar man emellertid i lagarna som berättande källor, där deras normativa värden analyseras för sig. 2009 kom Christine Ekholsts avhandling *För varje brottsling ett straff – Föreställningar om kön i de svenska medeltidslagarna*, där både landskapslagar och rikslagar systematiskt analyseras ur ett genusperspektiv.³⁶ Det finns även flera artiklar om så kallat könskodat språkbruk i medeltidslagarna, men liksom i Ekholsts avhandling är källmaterialet nästan uteslutande normativt. Eftersom flera centrala begrepp, exempelvis det i detta sammanhang mycket viktiga *malsman*, ännu är oklara blir det obönhörligen alltför teoretiserat och hypotetiskt. Förvånansvärt sällan ställs de normativa källorna i förhållande till diplomerna, och en koppling till dåtidens verklighet saknas därmed. En av de få som behandlar både normativa källor och diplom är Gabriela Bjarne Larsson, och då dessutom ur ett genusperspektiv.³⁷ Hennes forskning är en värdefull referenspunkt.

Presentation av källorna och tillvägagångssättet

Huvudsyftet med denna studie är att undersöka kvinnans juridiska utrymme under Magnus Erikssons lagar, och då särskilt med hänseende till vad målsmannskapet innebar. Eftersom ingen tillfredsställande definition finns av det fornsvenska *malsman*, är en av de viktigaste uppgifterna att söka en begreppsbestämning. Även betydelsen av att ”*sökia*” och ”*suara*” för någon kommer att utredas, eftersom det är vad lagen beskriver som *malsmannens* uppgift. Men lagarna räcker inte för att utreda innebörden av dessa begrepp och fraser, och därför kommer de medeltida diplomerna att få visa dels hur själva begreppen används i juridisk text, och dels vilka följder de får i praxis.

Lagarna

Fram till mitten av 1300-talet hade Sveriges olika landskap egna lagar, landskapslagarna. Dessa nedtecknades någon gång mellan 1280 och den första halvan av 1300-talet. Undantaget är Västergötland, där lagen förekommer både i en äldre

---

³⁵ Åström 2003.

³⁶ Ekholst 2009.

³⁷ Bjarne Larsson 2002, Bjarne Larsson 2003 och Bjarne Larsson 2008.

(ÄVgl) och en yngre (YVgl) variant, där den äldre är från början av 1200-talet och således den äldsta bevarade lagen. Landskapslagarna kan delas in i två olika grupper; Svealagar och Götalagar. För städerna gällde på landskapslagarnas tid Bjärkörätten, men i vilken utsträckning är svårt att avgöra. Under kung Magnus Eriksson (r. 1319-1364) formulerades nya rikstäckande lagar; Landslagen (MEL), som gällde för landsbygden, och Stadslagen (MEST) för städerna.³⁸ Lagarna är uppdelade i olika paragrafer, som kallas flockar, samlade efter ämne i olika balkar.

Lagarna är för nutidsmänniskan synnerligen svårtolkade. Inte bara är flera särskilda begrepp odefinierade, men även de vanligaste personliga pronomena i texterna är svåra att översätta. Därför är det mycket oklart huruvida vissa flockar gällde bara män, bara kvinnor eller både och. Just distinktionen mellan vilka flockar som överhuvudtaget gällde kvinnor, och vilka som uteslutande gällde män, är av mycket stor vikt för denna uppsats, men någon enkel metod finns inte att tillgå. Som bland andra Ekholst konstaterar, och om vilket det knappast råder något tvivel, så är rättssubjektet i lagarna en man, vilket betyder att skrivaren i formuleringarna har utgått ifrån en man.³⁹ I många fall är flockarna utformade i exempelform, det vill säga att skrivaren ger exempel på en händelse och dess konsekvenser, såsom "(n)u gör man köp a torghe" där 'man' troligen är könsneutralt.⁴⁰ Endast i vissa fall är lagtexten tydligt riktad till kvinnor, till exempel om olovlig mjölkning: "Molkar kona faar ællæ geet annars manz, varþer takin meþ, böte þre öra".⁴¹ Att mjölka någon annans får eller get var alltså belagt med tre öres böter om man blev tagen på bar gärning, men det var kvinnan ("kona") som förutsattes mjölka. På flera ställen börjar lagtexten med att till synes tydligt syfta på en man för att sedan i samma mening utan tvekan också inkludera kvinnor. I rubriken till Eghnobalken VIII står det "(n)u æn man ær vtrikis ællæ ouormaghi ællæ iumfru".⁴² Trots att det står "en man" syftar det alltså inte nödvändigtvis till någon av manligt kön. Det är därför synnerligen vanskligt att säga att kvinnor är uteslutna ur vissa flockar, och enligt lagen saknar vissa rättigheter, på basis av att de inte omnämns.

---

³⁸ Här referas endast kort tillkomsten av de olika lagarna, ett ämne som mycket länge engagerat forskarna men som inte tillför den här studien något. I de tryckta utgåvorna till varje lag finns mycket djupgående diskussioner kring varje specifik lags tillkomst, och därför hänvisas till främst Holmbäck och Wesséns utgåvor för debatten kring lagarna som objekt. Se även Åström 2003.

³⁹ Ekholst 2009, 48-56. Där refereras mycket utförligt svårigheterna med flera olika fornsvenska pronomen, samt alternativa tolkningar.

⁴⁰ Köpmåla B IIII, MEL.

⁴¹ Bygginga B XXXII, MEL.

⁴² Eghno B VIII MEST.

Endast i ett fall är det oomtvistligt att kvinnor inte omfattades av lagen, nämligen i fallet med edsören. Edsöresbrotten var av allvarligt slag, huvudsakligen fridsbrott. Bestämmelserna tros ha en upprinnelse i en ed avlagd mellan kungen och rikets stormän, och kan möjligen i sina äldsta versioner ha gällt bara rikets toppskikt.⁴³ Straffet för att bryta edsöret var att man gjordes biltog, det vill säga fredslös, och man kunde inte göra bot på annat sätt än att den förfördelade parten bad för den biltoge. Efter att sedan ha betalat en avgift var man löst.⁴⁴ Lagen förklarar att ”(n)u ma ei kona epzöre bryta, þy æt hon ma ei biltogh vara”. Inte heller den som var *overmagha* kunde bryta edsöret.⁴⁵ Ekholst tolkar detta som att kvinnorna bara kunde vara offer i aristokratiska fejder, men inte själva hota friden i riket.⁴⁶ En djupare analys ägnar hon inte ämnet, men jag tycker att en alternativ förklaringsmodell är värd att lägga fram. Oavsett om man nyttjar enkönsmodellen, eller är av uppfattningen att de olika könen hörde till skilda sfärer, var det ett faktum att kvinnan förväntades sköta om barnen. Det var hon som var gravid och ammade, låt vara att många frälskvinnor säkert anlidade en amma. Kvinnan var av avgörande betydelse för, framförallt små, barns välbefinnande och det kan mycket väl vara av praktiska skäl som kvinnan inte kunde göras biltog. Kvinnan kan ha varit för viktig för arvingarnas väl för att kunna köras ut ur landet. Det är dock värt att notera att kvinnans status i förhållande till edsöret jämförades med en omyndig mans. Epzörisbalken representerar en ålderdomlig rättstradition, vilket skulle kunna vara en delförklaring till varför kvinnor jämförades med *overmagha*, men knappast förklara varför de inte kunde göras biltoga. Oavsett varför stadgandet tagits med i lagen, kan man ändå konstatera att kvinnan i det fallet knappast betraktades som ansvarig för sina handlingar.

I Epzörisbalken nämns också hur man ska döma om äkta makar slår ihjäl varandra, och då ska mannen eller kvinnan, vem som nu är den skyldige, straffas på samma sätt; genom böter och sedan förklaras arvslösa.⁴⁷ Det samma gällde ifall föräldrarna hade ihjäl sitt barn.⁴⁸ Däremot dömdes de inte biltoga, och det nämns heller inte i flokken att själva brottet skulle vara att bryta edsöret. Här kan vi se att kvinnan förväntades kunna

---

⁴³ Ekholst 2009, 59-66.

⁴⁴ Epzöris B. XXVII, MEL.

⁴⁵ Epzöris B. XXXII, MEL.

⁴⁶ Ekholst 2009, 65.

⁴⁷ Epzöris B XXXIII, MEL.

⁴⁸ Epzöris B XXXIII, MEL.

begå allvarliga brott, och skulle straffas om hon gjorde så. Anledningen till att hon inte kunde bryta edsöret var alltså förmodligen inte brottets karaktär, utan straffets. Kvinnan fick inte göras biltog. Detta bekräftas av att MEST inte utestänger kvinnor från att bryta edsöret, men också specifikt stadgar att den som bröt edsöret inte skulle ”riket ryma”, utan böta höga böter eller plikta med sitt liv.⁴⁹

Några källkritiska anmärkningar rörande lagarna är på sin plats. För det första, som alltid när man har att göra med handskrifter, producerade genom kopiering, måste man ta i beaktande skillnader handskrifterna emellan. För att komma så nära de fornsvenska formuleringarna som möjligt kommer jag främst att använda Schlyters utgåvor, vilka är transkriberingar snarare än översättningar, och han har mycket utförligt antecknat avvikelser i lagtexterna. Att det skulle röra sig om för uppsatsen avgörande skillnader som Schlyter inte har antecknat får anses osannolikt. För det andra måste man ha i åtanke att utfärdandet av en lag inte nödvändigtvis innebar införandet av den samma. Så sent som 1382 hänvisades fortfarande till att dom utfärdats i enlighet med västgötsk lag.⁵⁰ Lokala traditioner och tolkningar, liksom ett fördröjt införande av rikslagarna, har med största sannolikhet påverkat.⁵¹ Eftersom tidsrymden är så lång, 92 år, får det antas att tendenser i en eller annan riktning kommer att vara tydliga, och variationerna kommer därför att betraktas som berikande, inte förstörande.

Diplomen

Medeltida diplom, som även kallas urkunder eller brev, är juridiska dokument, ofta skrivna efter en särskild språklig mall. De rör allt från morgongåvor till köp och försäljningar, men även domslut, fastebrev och andra juridiska handlingar finns. Den största källkritiska invändningen mot diplomerna är deras representativitet. Kyrkan och religiösa institutioner är klart överrepresentade, men den här uppsatsen kommer främst att undersöka den sekulära befolkningen. Även samhällets världsliga elit har efterlämnat

---

⁴⁹ Edzöris B XXVI, MEST.

⁵⁰ SDHK 12281. Östgötsk lag omtalas iallafall så sent som 1374. Se SDHK 10572. De Liedgrenska fragmenten av Östgötalagens C-text har daterats till andra hälften av 1300-talet, vilket skulle tyda på att lagen fortfarande producerades efter att MEL torde ha införts. Se Carl Ivar Ståhles tillägg till Östgötalagen i G. Holms och C. I. Ståhles redigerade utgåva av Schlyters *Östgöta-Lagen*.

⁵¹ Det finns en lång och het debatt om vad som influerat de svenska medeltidslagarna och i vilken utsträckning. Germansk rätt, äldre svenska traditioner och kanonisk rätt har med största sannolikhet alla haft inflytande på medeltidslagarnas utformning. Det här är inte rätt forum att fortsätta debatten, utan jag hänvisar istället till Sjöholm 1979, Winberg 1985, samt de tryckta utgåvorna av respektive lag.

en hel del diplom, men den stora folkmassan lyser med sin frånvaro. Det är svårt att avgöra varför somliga dokument har överlevt medan andra inte har det, och under århundradena har såväl bränder som krig betydligt reducerat utbudet. Östra Götaland är geografiskt sett klart överrepresenterat. Många diplom finns bevarade i sin helhet, medan somligas innehåll delvis har återskapats med hjälp av exempelvis sentida avskrifter. I en del fall finns endast en regest, alltså sammanfattning, kvar.

Diplommaterialet från tiden mellan 1350 och 1442 är trots allt synnerligen omfattande. Totalt rör det sig om ungefär 16 000 dokument, från Svenskt diplomatariums huvudkartotek (SDHK) och Diplomatarium Fennicum (DF).⁵² På basis av regesterna har jag sorterat ut de diplom som rör kvinnor i det medeltida Sverige, totalt ungefär 6 000. Diplomen har sedan sorterats in i grupper efter typen av brev, inte efter vilken funktion kvinnan hade. Om brevet exempelvis rör ett köp av gods, återfinns det i gruppen ”köpebrev”, oavsett om kvinnan var sigillant, köpare eller säljare. Antalet brev i de olika grupperna är tänkta som en fingervisning om hur materialet är fördelat, men grupperna är egentligen inte statiska. En del brev skulle kunna passa i flera olika grupper, exempelvis fall där någon donerar en del av ett gods och sedan säljer resten, men varje brev har bara sorterats in i en grupp. Grupperna är således främst en hjälp vid tolkandet av ett mycket omfattande material, och ska inte som sådana tillmätas för stor betydelse.

De olika grupperna är köpebrev, donationer, domar, fastebrev, panter, arvskiften, testamenten, morgongåvor och ingifter. Alla förehavande där någon från det religiösa livet var inblandad skulle som en del av *libertas ecclesiae*, kyrkans frihet, skötas inom ramen för kyrkans eget rättsystem. Eftersom kyrkan juridiskt sett var fristående från det sekulära samhället kommer de diplom som på något vis rör kyrka eller kloster endast lätt att beröras. Dessa är främst donationer och ingifter, men även vissa köpebrev och fastebrev. Morgongåvornas originalbrev rör egentligen inte kvinnorna alls, utan var tydligt en uppgörelse mellan männen, varför de kommer att ingå i undersökningen

---

⁵² I den senare finns även en hel del dokument från Åbo Domkyrkas Svartbok, vilken i sig inte kommer att närmare undersökas, då den huvudsakligen innehåller diplom som rörde domkyrkan. Tilläggas bör även att i siffran inkluderas de diplom som rör landskap som under medeltiden hörde till Danmark eller Norge, men att dessa sedan inte ingår i själva undersökningen. Det totala antalet poster i SDHK är drygt 40 000. I DF finns drygt 6 700 poster.

endast som referenser, och inte analyseras som en enskild grupp.⁵³ Fokus i den här uppsatsen kommer alltså att ligga på köpebrev, domar, fastebrev, panter, testamenten och arvskiten, vilka alla presenteras närmare under deras respektive rubriker. De brev som inte har gått att placera i en specifik grupp har samlats under ”övrigt”, men eftersom breven inte har något inbördes samband kommer de inte att analyseras i grupp utan tas upp som referenser. De mest betydelsefulla diplomerna kommer i största möjligaste mån att placeras in i en kontext, det vill säga geografisk härkomst, eventuella földebrev och de omnämnda personernas bakgrund tas i beaktande. Det rör inte bara de brev som nämner kvinnor och *malsman*, utan även de som rör män och *malsman*. Några andra former av diplom som också kommer att genomgå närmare undersökning är de där mannen till synes helt godtyckligt gör sig av med kvinnans egendom, de dombrev där kvinnor är svarande eller kående samt de diplom där kvinnor är sigillanter.

Jag har genomgående varit mycket kritisk i urvalet av de urkunder som tas upp som exempel, vilket gör att vissa angivna antal med största sannolikhet inte representerar det faktiska antalet, ens i det bevarade materialet. Jag har som klara exempel endast godtagit oskadade urkunder, där skriften är bevarad i original i sin helhet, och dessutom endast de som inte innehåller tvetydiga eller oklara formuleringar. Detta för att i största möjligaste mån göra att språket inte måste tolkas mer än absolut nödvändigt, och att gissningar, oavsett hur väl underbyggda de är, kan undvikas. I enlighet med detta kommer jag att sätta större vikt vid förekomsten av ett fenomen än frekvensen av det samma. Det är synnerligen vanskligt att avgöra hur stor del av medeltidens urkunder som rörde kvinnor, eftersom urkunderna inte är jämt bevarade, varken beträffande tid eller geografisk spridning. Det råder emellertid inga som helst tvivel om att de flesta urkunder utfärdades av män, och rörde mäns göromål. Syftet med uppsatsen är inte att försöka visa att män och kvinnor var jämställda under medeltiden, utan att undersöka hur lagen tolkades i förhållande till kvinnans rättigheter. Juridik var männens område, men varför? För att kvinnan var omyndig enligt lagen? För att kvinnan i praxis inte ansågs kapabel? Kan andra faktorer, exempelvis traditioner eller praktiska möjligheter, ha spelat in, och i så fall i vilken mån? Grunden till svaren på dessa frågor ligger i innebörden av ordet *malsman*.

---

⁵³ För morgongåvans betydelse i det svenska medeltida samhället se exempelvis Korpiola 2009, 78-85.

Definitioner och begrepp

Eftersom studiens huvudsyfte är att undersöka innebörden av begreppet *malsman*, är det på sin plats att först klargöra användandet av detta, och några andra välbehövliga begrepp. När jag skriver ”*malsman*”, menar jag det fornsvenska begreppet, medan ”målsman” är det nutida. Det samma gäller ”*overmagha*” och ”omyndig”. Enligt *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* (KLNLM) var ordet *overmagha* sammansatt av ”*formagha*”, att ha makt eller myndighet att göra något, och det privativa prefixet ”o”. Betydelsen skulle således vara en person som saknade befogenhet att göra något, alltså en omyndig.⁵⁴

Den som har en *malsman* står under malsmanskap, medan den som har en målsman, en förmyndare, står under förmyndarskap eller målsmanskap. Begreppet målsman är i juridiskt hänseende en nästan föråldrad beteckning i dag, och rör numer främst den som företräder ett barn i skolvärlden. Enligt Melin innebar det faktum att maken var hustruns ”målsman” i den medeltida rätten ”att han fick företräda (tala för) henne vid tinget”.⁵⁵ Nationalencyklopedin har emellertid en avgörande avvikelse i sin tolkning att personen som var målsman hade både ”rätt och skyldighet att företräda annan i rättsliga angelägenheter”.⁵⁶ Enligt en sådan tolkning skulle företräddandet alltså inte bara vara en möjlighet, utan något som målsmanskapet tvingade till. Skillnaden mellan ’rätt’ och ’skyldighet’ är avgörande för tolkningen av mitt material.

I dagens juridik betecknar ’omyndig’ en person som saknar rättslig handlingsförmåga. Rättslig handlingsförmåga, eller *rättshabilitet*, innebär en ”förmåga att själv företa rättshandlingar av olika slag”.⁵⁷ En omyndig person idag har således inte rätt att själv utföra rättshandlingar. Rättshabilitet ska skiljas från *rättskapacitet*, vilket innebär att man som person har rättigheter och förpliktelser. I dagens samhälle har en omyndig person alltså rättskapacitet, men saknar rättshabilitet. Dessa två begrepp kommer jag att i fortsättningen använda i dessa betydelser även för medeltiden.⁵⁸ Åldern hade då, liksom nu, betydelse för om någon var myndig eller inte. Enligt äldre romersk rätt fick

---

⁵⁴ KLNLM, uppslagsord *Úmagi*.

⁵⁵ Melin 2000, 256.

⁵⁶ NE, uppslagsord ”målsman”.

⁵⁷ Melin 2000, 321-322.

⁵⁸ Exempelvis Andersson Lennström (1994) använder liknande definitioner.

pojkar efter 15 års ålder, och flickor efter 12 års ålder en form av grundläggande ekonomiska rättigheter. Det innebar dock inte automatiskt att man blev myndig.⁵⁹

Den som idag räknas som myndig har automatiskt *processbehörighet*. Det innebär att personen själv, eller genom ombud, har rätt att föra sin talan i domstol. Här är det intressant att notera att det faktum att man representeras av ombud i domstolen inte tyder på att man är omyndig. Jag kommer heller inte att förutsätta att ett ombud betyder att den företrädde är omyndig för medeltida förhållanden.

Dagens genusforskare skiljer tydligt på rätten att *äga* och rätten att *disponera* egendom i äldre tid. Till viss del skulle detta kunna knytas till rättshabilitet, alltså förmågan att representera sig själv, och rättskapacitet. Den som har rättskapacitet skulle kunna äga, men för att få disponera, det vill säga exempelvis anförskaffa eller avyttra egendomen, krävdes det också rättshabilitet. Det är således för denna studies syfte av största vikt att utreda i vilken mån kvinnorna *de facto* disponerade den egendom som de tvivelsutan ägde. Det faktum att man är ägare till något påvisar följaktligen vare sig myndighet eller rättshabilitet.

Resultatet av tidigare forskning indikerar att kvinnor inte hade dispositionsrätt till sin egendom, utan att denna rätt alltid tillföll en man, antingen en make, en fader eller en manlig släkting. Sjöberg skriver bland annat att även om äktenskapet inte innebar att makarnas innehav blandades låg rätten att disponera ”både mannens och kvinnans jord (...) enbart på mannen i äktenskapet.”⁶⁰ Eftersom mitt material uppvisar en mängd fall då kvinnor *de facto* disponerade sin jord, genom att sälja, köpa eller byta den kan man utan vidare dra slutsatsen att mannens dispositionsrätt inte var allmängiltig. Hur såg den då ut och varifrån kom den? En aspekt av möjligheten att disponera sin egendom som olyckligtvis inte framkommer av källmaterialet är i vilken utsträckning kvinnor hade tillgång till förvärvat kapital. Om en kvinna sålde sin jord, fick hon då också fritt använda den inkomst hon därigenom fick? Och hur var det med jordens avkastning; vem disponerade den?⁶¹ Just de frågorna kommer på grund av källornas beskaffenhet att få stå obesvarade, men däremot kräver frågan om kvinnans myndighet en utredning av i

---

⁵⁹ Lexikon des Mittelalters, 1980, uppslagsord ”Alter”.

⁶⁰ Sjöberg 2001, 14. Se även Taussi Sjöberg 1996, 104. Jämför Lahtinen 2000, 107.

⁶¹ Hedda Gunneng (1987, 87) menar att ”i vart fall kunde han mer eller mindre fritt förfoga över avkastningen av hennes arvegods”, men det är oklart hur hon kommit till den slutsatsen.

vilken mån hon kunde disponera sina egendomar och alltså hade rättshabilitet. 'Egendomar' kommer här främst att utgöras av jord, dels på grund av källmaterialet, dels på grund av det var den tvivelsutan viktigaste sortens egendom.

Den som fyller en funktion i diplomerna, exempelvis en köpare, säljare eller sigillant, kallas för *aktör*. Diplom, brev och urkund är alla begrepp som i studien syftar på samma sak.

Del II Jordaköp och skiften

Lagen

I lagen finns köp av jord i Eghnobalken, där de mycket utförligt behandlas. Enligt Eghnobalken fanns det fem sätt att lagligen tillförskaffa sig jord, nämligen arv, skifte, köp, gåva och pant.⁶² För mitt ämnes skull kommer köp och skiften att behandlas i ett kapitel, arv och gåvor i ett annat och vidare pantsättningar i ett tredje. Även om alla dessa sätt var lagliga skiljer de sig i karaktär tillräckligt för att berättiga enskilda och således mer djupgående analyser. Nu ligger fokus följaktligen på köp och skiften. Tilläggs bör att de flesta bevarade breven inte är från den som köpt, utan från den som sålt, men att de ändå går under samlingsnamnet köpebrev. Totalt finns i gruppen ”köpebrev” drygt 730 brev, vilket gör den till den största gruppen.

Jordaköp och skiften var förknippade med en invecklad procedur, som tydligt visar hur jord inte var en handelsvara som andra, utan att jorden gav hela samhället dess leverne. Försäljningar var belagda med en mängd olika restriktioner och ingen, varken man eller kvinna, hade enligt lagen full handlingsfrihet. Jord som gick i arv kallades *arvejord*, medan jord som man på annat sätt tillförskaffat sig kallades *avlingejord*. När arvejord, oavsett lottens storlek, skulle säljas måste den först bli uppbjuden till fränderna på ting. Fränderna, det vill säga de närmaste släktingarna, hade alltid förtur till köp, inom ett år och ett dygn efter det att man på ting hade kungjort att jorden var till salu. En av de mest centrala principerna beträffande jordtransaktioner var att man noga skilde på fäderne och moderne. Fäderne ärvdes på faderns sida, bjöds åt faderns fränder och till den jorden hade moderns fränder inga rättigheter. Detsamma gällde faderns fränder i förhållande till moderns jord.⁶³ Makarna hade således inte gemensam rätt till arvejord, men avlingejorden ägde de tillsammans. Kvinnan hade emellertid endast rätt till en tredjedel av avlingejorden på landsbygden, men till hälften i staden.⁶⁴ Det är värt att noga notera detta förhållande mellan andelar i mannens och kvinnans ägande, då det är ett frekvent återkommande tema.

---

⁶² Eghno B I, MEL. I det här fallet betyder ”skifte” ett byte av jord, och är inte det samma som arvskifte. I MEST återfinns liknande bestämmelser i Jorda B I.

⁶³ Eghno B II, MEL, Jorda B I, MEST.

⁶⁴ Gifto B X, MEL samt Giftomala B XIX, MEST. Detta har tidigare uppmärksammats i forskningen. Se bland andra Korpiola 2004, 45, Lahtinen 2000, 107.

Av störst intresse för min undersökning är emellertid de passager som berättar om hur mannen kunde få rätt att sälja kvinnans jord. Det är skäl att påminna om att rättssubjektet nästan alltid var en man, men att detta inte utesluter att kvinnan omfattades. Lagen säger att om maken ville sälja hustruns jord skulle den bjudas till hennes fränder, och sedan fick han inte sälja mer än att han själv samtidigt sålde dubbelt så mycket av sin egen jord. Av den totala jorden fick hans hustrus alltså inte överstiga en tredjedel.⁶⁵ Det kan tyckas som att lagen på så vis tvingade mannen att sälja mer av sin jord än av hennes, men man bör ta i beaktande det ovan nämnda förhållandet mellan mannens och kvinnans delar i ägorna. I själva verket borde en tredjedel av hennes, mot två tredjedelar av hans i praktiken betyda att de procentuellt blev av med nästan lika mycket, om de kom från jämbördiga ekonomiska förhållanden. Om mannen däremot kom in i äktenskapet med egendomar till ett högre värde än hennes, kunde han i enlighet med samma flock sälja allt vad hon ägde.⁶⁶ Enligt MEL fick maken dock inte skifta kvinnans jord utan hennes ”ok arua henna” samtycke, men det är värt att notera att samtycke inte krävdes från den som var jungfru eller *overmagha*.⁶⁷ Samtycke var också avgörande vid donationer, över ett visst värde.⁶⁸ Faktum kvarstår således att maken enligt lagen under normala förhållanden inte helt godtyckligt kunde göra sig av med hustruns jord. Huruvida detta var ett tecken på kvinnans bestämmanderätt över sin egendom, eller ett släktingarnas skydd mot att maken sålde bort släktens jord får tillsvidare vara osagt.

Lagen gav inte maken rätt att fritt sälja endast hustruns jord eller lösöre i annat fall än att hon hade lämnat honom. Vidare säger lagen att det samma skulle gälla för kvinnan om mannen lämnade henne, och hon fick då rätt att fritt sälja av hans jord och lösöre. Den enda restriktionen var att om sådan jord sedan såldes vidare, oavsett om det var av en man eller en kvinna, måste det ”næmnas i breuono” varifrån jorden kommit och för hur mycket den ursprungligen sålts.⁶⁹ Vid ytterligare ett tillfälle gavs makarna rätt att sälja varandras egendom, och det var om den andre hade blivit tillfångatagen i en krigssituation och lösen begärdes. Det krävdes alltså en mycket ovanlig och ifrån

---

⁶⁵ Eghno B V, MEL.

⁶⁶ Ett enkelt tankeexperiment skulle kunna se ut som följer: Bengts ägor är värda 15 mark, Karins är värda 5 mark. Bengt säljer ägor till ett värde av 10 mark, och får således möjlighet att sälja även alla Karins ägor. Av den totala summan utgör Bengts del 2/3 och Karins 1/3.

⁶⁷ Gifto B XX, Eghno B XVIII, MEL.

⁶⁸ Kyrkio B XIII.

⁶⁹ Eghno B XIX, MEL.

vardagen avvikande situation för att någon i ett äktenskap skulle berättigas att sälja den andres jord. En formulering i MEL är här värd att noteras. Lagen lyder: þa ma bondin henna iorþ sælia ok sina husfru ater lösa, ok sua ma ok husfrun *sina* iorþ sælia ok sin bonda ater lösa”.⁷⁰ Vid en första anblick verkar det alltså som om hustrun hade rätt att sälja sin egen jord först om hennes make hade blivit bortförd. Detta är dock endast den formuleringen som C. J. Schlyter har valt i sin transkribering och flera av lagtexternas original har istället ”hans” eller ”bondans”. I Kristoffers Landslag (KrL), som i mycket bara är en uppdatering av MEL, har alla kända original formuleringen ”bondans”.⁷¹ Således bör man betrakta ”sina” antingen som en ren felskrivning i kopieringsprocessen eller som ett tecken på lagböckernas skrivares godtyckliga användning av pronomen. Den mest sannolika tolkningen av formuleringen är ändå att hustrun vid betalningen av en lösesumma hade rätt att sälja sin makes jord.

Mannen fick även sälja hustruns jord om de hotades av hungersnöd, men här förekommer återigen samma restriktion angående mängden som tidigare. Av den totala mängden jord han säljer får hans hustrus utgöra som mest en tredjedel. Hur detta ska tolkas i förhållande till den tidigare nämnda flocken som ger honom till synes allmän rätt att sälja hennes jord till det samma värdeförhållandet är svårt att säga. En sannolik tolkning är att den senare flocken är menad som en begränsning av makens möjligheter att sälja hennes jord, och ska läsas som att *även* om de lider av hungersnöd får han inte sälja mer än att hennes jord utgör som mest en tredjedel. Om mannen inte har någon jord, det vill säga är helt utblottad, ges han rätt att sälja endast hennes, men då inte mer än att värdet understiger sex mark per år. Oklart är huruvida hungersnöd skulle ge henne samma rättigheter.

Eghnobalken ger också en tydlig hänvisning om omyndighet och vem det gällde. Den som var bördaman, det vill säga den som hade arvsrätten till en viss jord, skulle också ha rätt att säga sin mening om köpet. Den rätten hade emellertid inte den som var omyndig. Den omyndiges rätt att lösa jorden inträdde först när en *overmagha* hade fyllt 15 år eller en jungfru hade blivit gift, och därifrån räknat hade de sedan natt och år, det vill säga ett år och ett dygn, på sig att lösa jorden.⁷² Här bör observeras att lagen

---

⁷⁰ Eghno B XXXII, MEL. Min kursivering.

⁷¹ Jordha B XXVII, KrL

⁷² Eghno B VIII, MEL, Jorda B II, MEst.

jämställer den bestämmanderätt en myndig man hade, med den en gift kvinna hade. Det går förstås inte utesluta att medeltidsmänniskan tog för givet att det egentligen efter giftermålet var kvinnans nya målsman, hennes make, som fick rättigheten att återlösa hennes jord, och möjligen kan man tolka lagtexten till stöd för en sådan lösning.⁷³ I den näst följande flocken är rättssubjektet nämligen åter helt manligt, och berättar i manliga termer om hur ”en man” ska gå tillväga för att återlösa sin jord.⁷⁴ MEST formulerar samma regel som att den myndige mannen eller din gifta kvinnan ”hafui wald hwat the wilia thet skipte halda ella eig”, och har alltså inte manligt, utan könsneutralt pronomen.⁷⁵ Jag anser det osannolikt att lagen underförstått avsåg att rätten att återlösa jord föll på kvinnans make, istället för på henne, på basis av en tolkning av pronomen. Mycket troligare är att detta är en av många balkar i MEL där texten gällde både män och kvinnor, trots att subjektet är en man. Oavsett vilket står det klart att endast lagmaterialet inte ger tillräcklig grund för att avgöra hur flockarna ska tolkas.

Jordaskifte, det vill säga bytesaffärer, var en mycket vanlig form av jordtransaktion under medeltiden. Trots detta behandlas skiften inte tillnärmelsevis lika utförligt i lagen som jordaköp. Förmodligen beror detta på att man vid ett skifte inte gjorde sig av med jord, utan snarare omstrukturerade sina ägor. Däremot stipulerar lagen tydligt att om den ena jorden är sämre än den andra, så att en part måste lägga till pengar, får pengadelen inte vara för stor för då är det ett köp och inte ett skifte, och således föremål för andra bestämmelser. En av de mest centrala bestämmelserna kring skiften är att om någon har skiftat jord som tillhör en omyndig, får den jorden endast skiftas till det bättre. Dessutom har en *overmagma* rätt att när han ”komber till moghande alder” besluta om skiftet ska stå fast eller gå tillbaka. Det samma gällde en jungfru när hon blev gift.⁷⁶ Återigen jämföras en myndig man med en gift kvinna i rättslig befogenhet.

---

⁷³ Det är den kanske vanligaste tolkningen. Se exempelvis Winberg 1985, 107.

⁷⁴ Eghno B VIII, MEL.

⁷⁵ Jorda B X, MEST. Observera dock att denna flock rör skiften, och inte jordaköp.

⁷⁶ Eghno B XVIII, MEL. Jorda B II, MEST. MEST stadgar bara att i förhållande till den som varit utomlands och vid återvändandet till riket vill utnyttja sin börsrätt ska ”sama lagh wari um iomffru ok offuermagma”. Sannolikt ska den flocken tolkas i samband med MEL.

Praxis

Kvinnan som aktör

Det finns ingenting i formalia eller formuleringar som skiljer dokument utfärdade av kvinnor från dem utfärdade av män.⁷⁷ De skrevs efter samma mall, vilken huvudsakligen följde de ord som Egnobalken föreskrev att häradshövdingen skulle säga när han kungjorde ett lagligt köp på tinget.⁷⁸ Kvinnor fungerade som aktörer i alla olika sammanhang, det vill säga både som köpare, säljare, sigillant och vittne.⁷⁹ Vanligen förekom hon själv, och inte sällan var det hon som utfärdade köpebrevet. I de flesta fall satte hon då också sitt sigill för, vilket skulle indikera att hon kom från en högre samhällsklass, men i några enstaka fall bad hon någon annan sigillera då hon själv saknade sigill. Lahtinen anser att det var mycket ovanligt att kvinnan själv ägde ett sigill och det går inte att komma ifrån att det var betydligt fler män som sigillerade.⁸⁰

Man och hustru tillsammans

Det var vanligt att man och hustru utfärdade köpebrev tillsammans. I dessa brev är det värt att beakta tecken på inbördes rangordning dem emellan beträffande deras auktoritet vid utfärdandet, till exempel rörande formuleringar, men kanske framförallt sigill. Om de båda stod som utfärdare, skulle båda också sigillera, eller, ifall de saknade sigill, ansvara för att någon pålitlig person sigillerade i deras ställe. Mannen sigillerade inte för sin fru om de båda var utfärdare. Detta tyder på att båda personerna ansågs lika betydelsefulla för brevets funktion som juridiskt bindande handling. Beträffande formuleringar nämndes alltid mannen först av de två, och kvinnan benämns sedan som hans hustru. Hon nämndes alltså alltid i relation till honom, aldrig tvärt om. Det kan tolkas som att han var viktigare än henne, särskilt som hustrun inte ens alltid nämndes vid namn. Det finns inga uppenbara kopplingar mellan varken utfärdandeplats, tid eller samhällelig ställning och huruvida hustrun nämns vid namn eller inte. Således kan just den detaljen inte ge oss klara tecken på relationen mellan make och hustru när de båda var utfärdare.

---

⁷⁷ Beträffande gåvobrev utfärdade av män och kvinnor tillsammans påpekar Gabriela Bjarne Larsson att inget skiljer de breven från de som kvinnor själva utfärdade, och att vid försäljningar handlade män och kvinnor på samma sätt. Bjarne Larsson 2003, 14, 108.

⁷⁸ Eghno B XII, MEL.

⁷⁹ Notera att inga fastar var kvinnor.

⁸⁰ Lahtinen 2000, 109.

Vems jord det var som såldes när de båda stod som utfärdare skulle vara av stor betydelse att veta, men olyckligtvis är det bevarade materialet i det fallet mycket bristfälligt. Gabriela Bjarne Larsson, som jämfört jordaköp i Jämtland med de i Finnveden 1350-1500, tolkar det som att det är mannen som säljer hustruns jord. Istället för att söka hennes samtycke till affären formulerades det som att de gjorde köpet tillsammans.⁸¹ Ett typexempel på ett köpebrev utfärdat av man och hustru är på sin plats. År 1403 utfärdades ett köpebrev av väpnaren Nils Sialfsson och hans hustru Märta Magnusdotter.⁸² I brevet såldes, sköttes och upplåtes gods som varit hustru Märta moders morgongåva. Även morgongåvebrevet sattes vid köpebrevet, en tydlig indikation på vikten av att så långt som möjligt bevisa rättigheten till jorden. Vidare är köpebrevet formulerat som att de båda makarna efter överenskommelse, med ”worth opna breff” bekräftar den nye ägarens, riddaren Abraham Broderssons (Tjurhuvud), rättighet till det försålda. Märta moder var troligen avliden.

Brevet skrevs genomgående i plural, utom när det närmare förklarades om godset att det var ”min hustrv Mærethæs retta møderne”. Formuleringen ”min” tyder på att Nils har varit huvudförfattaren till brevet, eller ändå utgör normen för författandet. En tänkbar förklaring skulle förstås kunna vara att ”min” är tänkt att förtydliga skillnaden mellan Märta och hennes moder, en skillnad som kunde vara praktisk oavsett om modern var död eller ej. Här är det lätt att dra slutsatsen att Nils var den viktigare utfärdaren, trots att det var Märta moders som såldes. En sådan slutsats tycks dock förhastad när man närmare betraktar sigillan. Brevet säger att ”tha hauer jak Niels Scalsson fornämndæ och jag Mæritha fornämnda hængt war incigle hær fore meth vilia och vitzscap”. Man poängterar ännu en gång att försäljningen var bådas medvetna beslut och det verkar tydligt att de båda var lika viktiga. Bjarne Larssons tolkning att det är mannen som säljer hustruns jord håller inte beträffande Nils och Märta, eftersom det är helt klart att det är *båda* som säljer, låt vara att det är hennes jord. Det finns ingen anledning att misstro brevet ord att hon var där, att hon var kunnig om brevet beskaffenhet och att

---

⁸¹ Bjarne Larsson 2003, 92. Just den här delen av hennes undersökning rör förvisso Jämtland, ett område som först torde ha kommit under svensk lag efter freden i Brömsebro 1645, men eftersom hon inte hänvisar till lagen får man anta att hennes tolkning utgår från brevens formulering och alltså även skulle gälla för brev författade på svenskt område, och under svensk lag. För mer om lagbytet i Jämtland och effekten därav på män och kvinnors egendom se exempelvis Hansen 2003.

⁸² SDHK 16196. Brevet saknar utfärdandeort, men jorden som såldes låg i Sunnerbo härad i nuvarande sydvästra Småland. Observera att brevet inte är bevarat i original, utan är en medeltida avskrift!

hon ville sälja jorden. Givetvis uppstår frågan om varför hon i så fall inte gjorde det själv, och den behandlas närmare under rubriken Malsman *eller målsman*.

Med samtycke

En vanlig form av köpebrev var den där mannen stod ensam som utfärdare medan hustrun gav sitt samtycke. Ibland gav även hennes fränder samtycke. Samtycket kunde formuleras på lite olika sätt, till exempel som att mannen agerade med hennes ”godho tykke”, ”godwhilia” eller ”ia oc godhuilia”.⁸³ I dessa fall ska det ändå observeras att det, till skillnad från när make och hustru tillsammans var utfärdare, endast var mannen som var utfärdare och som skötte om försäljningen. Ett typexempel är Gunhild Bengtdotter, vars jord i Kolvard i mer än två år varit uppbjuden till hennes fränder, innan hennes man slutligen, ”met henna godho thykke” sålde jorden till Jöns Eskilsson.⁸⁴ Många liknande exempel finns, utspridda över hela tidsperioden och från alla landskap. Vi påminner oss om att MEL stadgar att hustruns samtycke var avgörande för om mannen hade rätt att skifta hennes jord, det vill säga byta den. Praxis tyder på att hennes samtycke var avgörande inte bara vid skiften, utan också vid försäljningar. Köpebreven där kvinnan har gett sitt samtycke har som gemensam nämnare att mannen är huvudaktör, men man ska inte glömma att kvinnans samtycke var vad som juridiskt sett gjorde försäljningen laglig. Man får inte tolka hustruns samtycke som tomma ord eller en standardfras, bara för att hon är kvinna. Det förekom att män sålde andra vuxna mäns gods med deras samtycke, på precis samma sätt.⁸⁵ I de fallen sålde utfärdaren någon annans jord, och samtycket blev då en försäkran om att ägaren av jorden godkände försäljningen. Det hade inte att göra med omyndighet.

En närmare klargörelse över hur och i vilka övriga sammanhang samtycke användes är på sin plats. Redan står det klart att det var vanligt att kvinnan gav mannen samtycke till att försälja hennes jord. Däremot var det också vanligt med det omvända, det vill säga att kvinnan utfärdade och mannen gav sitt samtycke. Tilläggas bör dock att hon då, så långt källorna låter visa, sålde sin egen jord, inte hans eller deras gemensamma.⁸⁶ Gabriela Bjarne Larsson väljer tolkningsmodellen att kvinnan i de fall hon utfärdade tog

---

⁸³ Se exempelvis SDHK 10463, 16108, 16204.

⁸⁴ SDHK 10463.

⁸⁵ Se exempelvis SDHK 18647.

⁸⁶ Notera dock Elin som säljer sin mågs jord. SDHK 21339.

en manlig roll, en tolkning som kommer från enkönsmodellen.⁸⁷ Hon frågar sig huruvida kvinnor som utfärdade brev själva därför var myndiga och kunde föra sin egen talan, och alltså på så vis blev nästan fullvärdiga män. Hennes slutsats är dock att eftersom män, ofta nära släktingar, alltid var förekommande vid köpebrevens utfärdande är det inte troligt att kvinnorna verkligen blev som män och hon påpekar att kvinnorna trots allt hade målsman i nästan alla fall. De förde alltså inte sin egen talan.⁸⁸ Bjarne Larssons undersökning tar emellertid, på grund av sin geografiska avgränsning, inte i beaktande de talrika köpebrev som män har utfärdat där de med sin hustrus samtycke säljer sin egen jord.⁸⁹ En av dessa män var Jöns Petersson Donare som år 1440 sålde sitt fädernegods med sin hustrus samtycke.⁹⁰ Om man vill använda Bjarne Larssons teori torde Jöns således inte ha fört sin egen talan, något som bör betraktas som mycket osannolikt. Likväl kan det vara värt att fortsätta pröva Bjarne Larssons teori om att kvinnor inte förde sin egen talan när de godkände försäljningar. En mycket viktig aspekt är samtyckets juridiska funktion.

När mannen sålde kvinnans jord är det tämligen klart att hennes samtycke var avgörande för försäljningens giltighet.⁹¹ Men hade hans samtycke till hennes försäljning samma funktion? Behövdes hans samtycke eftersom han var hennes målsman och hon inte hade rätt att sälja jorden själv? Det mesta tyder på att makens samtycke när hustrun stod som utfärdare inte var av samma betydelse för brevens validitet. Vi börjar med ett exempel, av många liknande. När Tyrgils Petersson år 1408 sålde en kvarn och en åker till Vadstena kloster gjorde han det med sina ”wina oc frænda samthykkio oc godhom wilia”.⁹² Han hade själv inte sigill, utan bad bland andra kyrkoherden Laurens att sigillera. Inget tyder på att Tyrgils inte skulle vara myndig och ha rättshabilitet, och samtycket är en allmänt hållen formulering där syftet snarast var att bevisa medhåll från potentiella arvingar. Mannens samtycke till sin hustrus försäljning av sin egen jord borde med största sannolikhet tolkas på samma sätt, det vill säga som en garanti för att möjliga arvingar godkänt köpebrevet.

---

⁸⁷ Bjarne Larsson 2003, 92. För enkönsmodellen se Laquer 1990, och för modellens tillämpning på tidigmodernt svenskt samhälle exempelvis Sjöberg 2001.

⁸⁸ Bjarne Larsson 2003, 94-95.

⁸⁹ Se exempelvis SDHK 12613, SDHK 15990, SDHK 18199, SDHK 18647, SDHK 21616 SDHK 23589, FMU 1306 eller FMU 1075.

⁹⁰ SDHK 23589.

⁹¹ Jämför exempelvis SDHK 18479, där en man vid tinget skaffar sig intyg på att det var med hustruns samtycke som han hade sålt hennes jord.

⁹² SDHK 16999.

Det är värt att närmare titta på ännu ett exempel. Kristina var gift med Olof Brun, och 1369 utfärdade hon ensam ett köpebrev för jord som hon sålde till Klara kloster.⁹³ Detta gjorde hon med sina mågars, Ragnvald och Esbjörn, ”gotwiljä oc jaorþ”. Hennes make fanns inte med vid utfärdandet och vi vet att Kristina var gift endast för att hon benämner sig själv som ”Olauer Bruns hustru”. Mågarna torde ha fungerat som representanter för Kristinas båda döttrar, deras hustrur, även om det inte uttryckligen står i brevet. Olof Brun var sin hustrus *malsman*, men likväl utfärdade hon själv, till och med utan att nämna hans samtycke, ett köpebrev. Man kan inte bortse från möjligheten att mågarna kunde ha haft funktion av någon sorts ställföreträdande målsmän för Kristina, men mycket troligare är ändå att mågarna var ställföreträdande arvingar för sina hustrur. Vi påminner oss om lagens stadgande att i de fall arvingarna inte hade godkänt försäljningen hade de rätt att inom år och dag ta tillbaka det sålda, en regel som också utnyttjades. Att sälja utan samtycke kunde alltså innebära en hel del besvär. När kvinnor och män sålde sin egen jord var samtycke alltså inte en juridisk nödvändighet, men en garant för att köpet skulle komma att hålla och inte behöva rivas upp.

Vi skulle således kunna tänka oss två olika sorters samtycke. Det ena var stadgat i lagen att gälla vid skiften, men tillämpades i praktiken även vid försäljningar, och gav utfärdaren juridisk befogenhet att sälja jord som tillhörde någon annan. Detta gällde oavsett om den som ägde jorden var man eller kvinna, men det är värt att notera att inga hustrur sålde sina makars jord på detta sätt. Den andra sortens samtycke var en form av allmän garant för transaktionens giltighet, men var inte avgörande för själva akten som sådan. Det samtycket gavs av arvingar och fränder och behövde inte specificeras närmare än att utfärdaren nämnde att arvingar och fränder blivit tillfrågade. Att sälja med samtycke indikerade således inte förmyndarskap, och visade inte att utfärdaren inte skulle ha fört sin egen talan.⁹⁴

---

⁹³ SDHK 9393.

⁹⁴ Gabriela Bjarne Larsson ser en koppling mellan det försåldas storlek och behovet av samtycke, åtminstone för kvinnor. Det skulle ha varit lättare för kvinnan att sälja själv med samtycke ifall jorden var av ringare värde. Bjarne Larsson 2003, 101-102. Bjarne Larsson jämför emellertid endast Finnveden och Jämtland, och på en riksnivå finns inga sådana tendenser.

På någons vägnar

Ett annat sätt att sälja någon annans jord var att göra det på dennes vägnar. Det var på det stora hela taget mycket likt att sälja med någons samtycke, men indikerade mer en fysisk närvaro vid försäljningen. Den som verkade på någons vägnar hade fått rätten att handla i en situation där den företrädde inte fysiskt hade möjlighet att närvara.⁹⁵ Vi går vidare till några exempel. År 1362 tillkännagav Erik Knutsson att han hade upplåtit sin hustrus fädernegods till Peter Bonde.⁹⁶ Här är det ett senare skede än själva försäljningen, nämligen tiden då godset är sålt och ska överlämnas, upplåtas, till den nya ägaren. Erik Knutsson skriver vidare att han för godset fått betalt ”aa minna husfrw veghna oc hæenna brothers”. Det är alltså egentligen hustrun och hennes broder som sålt godset, men den fysiska kontakten med köparen hade Erik på bådass vägnar. Även om det inte kan uteslutas att brodern var omyndig (han nämns inte vid namn) är det osannolikt att Eriks agerande kan förklaras av att han var deras förmyndare.

Ett till exempel förtydligar. Domkapitlet i Linköping stod förvisso utanför Magnus Erikssons lagars jurisdiktion, men kan ändå här få tjäna som ett exempel på användningen av ”på någons vägnar”. Cecilia av Mogenäs testamenterade ett gods till domkyrkan. Godset hade sedemera tillfallit domkyrkan, och vi kan dra slutsatsen att Cecilia själv dessförinnan avlidit. Hennes fränder ville så återlösa godset, vilket de enligt Cecilias testamente skulle ha rätt att göra om de istället betalade domkyrkan 40 mark. Cecilias bror, Anders Jönsson, betalade summan, men den själva fysiska överlämningen av pengarna till domkyrkan gjorde Jöns Svartepräst ”a hedherlikx mantz wægna”.⁹⁷ Vi vet från lagen att Anders måste ha varit myndig för att ha fått rätten att återlösa godset, och återigen blir det klart att ”på någons vägnar” var en fråga om fysisk närvaro, inte förmyndarskap.

Det var inte ovanligt att delar av transaktioner sköttes på någons vägnar, men däremot förekom det inte att själva försäljningen gjordes på någons vägnar. Själva försäljningen torde inte ha krävt fysisk närvaro, annat än vid utfärdandet av köpebrevet, antagligen i samband med ett ting. Däremot följdes jordtransaktioner, oavsett om det var köp, byten eller donationer, av en mängd andra, vad jag har valt att kalla, *fysiska procedurer*. En av

---

⁹⁵ En mycket vanligt förekommande form av att agera på någons vägnar var då exempelvis en häradshövding inte kunde hålla ting, och någon annan fick rätten att göra det i hans ställe.

⁹⁶ SDHK 8188.

⁹⁷ SDHK 17440.

dessa var omfärden.⁹⁸ Den gick kortfattat ut på att köpare och säljare tillsammans, och med vittnen, gick runt ägorna för att med säkerhet avgöra vad som ingick och vad som inte gjorde det. En annan fysisk procedur var överförandet av pengar, som innan elektroniken givetvis krävde att någon förde pengarna från en hand till en annan. En tredje fysisk procedur var det direkta överlämnandet, upplåtandet, av egendom från säljare till köpare. Dessa tre exempel, och man skulle säkert kunna tänka sig ännu fler, var tillfällen då någon ofta agerade på någon annans vägnar. I dem ingår egentligen ingen bestämmanderätt, och den som agerade på någons vägnar torde ha verkat i överenskommelse med den representerade.

Hustrur säljer självständigt

Tidigare forskning har lyft fram att hustrun kunde agera självständigt endast då mannen var förhindrad, exempelvis genom sjukdom.⁹⁹ Även om man inte kan utesluta att maken fått förhinder verkar det emellertid förekomma att hustrur sålde självständigt även utan att maken uttryckligen varit förhindrad. Totalt rör det sig om åtminstone 22 säkra fall.¹⁰⁰ Därtill finns över 200 fall där det inte går att avgöra om maken är i livet eller ej. Kvinnan benämndes nämligen hustru som en hedersbetygelse, inte som ett tecken på att hon vid tillfället för utfärdandet var gift.¹⁰¹ Så överlät Märta i Ekhult år 1376 sin gård till ”hustrv Cristine som Herman Rwska ate”, alltså Herman Ruskas änka. Det kan förstås inte i något av fallen uteslutas att kvinnan inte kallades hustru för att hon gift om sig, men det får betraktas som osannolikt. För att det ska klassas som helt säkert att kvinnan vid utfärdandet var gift är det alltså ett kriterium att mannen nämns som varande vid liv i brevet. Detta medför givetvis en risk att mannens inflytande framstår som större än vad det verkligen var. Det viktigaste för denna studies syfte är huruvida han i egenskap av hennes *malsman* var juridiskt avgörande för brevets giltighet. Eftersom, som redan påpekats, ingenting skiljer brev utfärdade av kvinnor från brev utfärdade av män tar jag för givet att de är tillkomna under samma villkor, och att man kan lita på vad som står i breven beträffande vem som gjort vad.

---

⁹⁸ SDHK 10892 omtalar att omfärden, vilken enligt brevet skulle besörjas av herr Jon, kaniken i Skara, på utfärdarna Önder och Elins vägnar, var lagstadgad. Det gällde emellertid endast Västgötagarna. Se vidare Myrdal 1985, 21.

⁹⁹ Lahtinen 2000, 110. Jämför Bjarne Larsson 2003, 110 samt Sjöberg 1997, 168.

¹⁰⁰ 22 fall kan tyckas lite, men då ska man komma ihåg att det gäller oskadade i sin helhet bevarade original utan tveksamma formuleringar.

¹⁰¹ Lahtinen 2009, 40, Taussi Sjöberg 1996, 104.

Vid flera tillfällen då kvinnor ensamma sålde jord hängde även maken sitt sigill för brevet. Detta kan förstås tolkas som att han som hennes *malsman* gav sin bekräftelse på brevet genom sitt sigill. Den tolkningen tycks dock felaktig. 1353 sålde Bengt Karlsson jord till sin morbror Nils Turesson. Bengts mor hängde så sitt sigill för brevet.¹⁰² Detta kan tolkas som att Bengt Karlsson var omyndig och stod under sin moders förmyndarskap. Det troligaste är dock att Bengts mor hade koppling till jorden, inte minst eftersom den ju såldes till hennes bror, och att hon därför sigillerade som närmaste arvinge. Förutom den redan tidigare omnämnda Kristina, gift med Olof, finns ännu ett liknande brev bevarat, utfärdat av Katarina Håkansdotter.¹⁰³ Hon var tidigare gift med Hannus Bordendräng i Stockholm, men gifte sig efter makens död med Hans Skapenberg. År 1401 ville hon till domkyrkan i Västerås sälja den morgongåva som Hannus Bordendräng givit henne. Den närmaste arvingen, sonen i äktenskapet med Hannus Bordendräng, gav sitt ”ia ok godhwilia” till försäljningen. Katarina förklarade således att hon till domkyrkans kanik och syssloman Peter Henriksson, vilken verkade ”a sama domkirkione vægna”, sålt och upplåtit godset. Hon hade själv inget sigill, och därför bad hon sonen sigillera i hennes ställe. Hennes make fyllde ingen aktiv funktion alls. Katarina var alltså en kvinna som handlade helt självständigt, med sitt eget gods, utan samtycke från sin *malsman*. Däremot spelade hennes son, arvingen, en viktig roll.

Mannen säljer hustruns jord

Mannen hade rätt att sälja sin hustrus jord om han samtidigt sålde sin egen. Att avgöra hur denna regel i praktiken efterföljdes är synnerligen svårt eftersom det mycket sällan finns uppgifter om ägilotternas enskilda värde, bara om den totala köpesumman. Det är dock klart att detta var en regel som användes i praxis. De bevarade källorna uppvisar två fall där inget tvivel råder om att regeln om att sälja hustruns jord tillsammans med sin egen utnyttjades.¹⁰⁴ Bjarne Larsson anser att det borde ha upprättats två olika brev då mannen sålt både sin egen och hustruns jord, där det ena brevet rör hennes jord, och

---

¹⁰² SDHK 6557.

¹⁰³ SDHK 15605. Jämför även SDHK 16141 samt SDHK 16142 då Katarina och hennes son, utan inblandning av den nye mannen, är på tinget och begär fasta.

¹⁰⁴ SDHK 6077 och SDHK 10133.

det andra brevet hans jord.¹⁰⁵ Detta är förstås mycket möjligt, men synnerligen svårt att bevisa.

Det förekom dock att mannen till synes godtyckligt, utan samtycke från varken hustrun eller hennes fränder, sålde hennes jord. Detta hade han rätt att göra om hungersnöd hotade dem. Nöden skulle vid ett lagenligt köp preciseras på köpebrevet men så är inte gjort i något av fallen.¹⁰⁶ Förklaringen till dessa köpebrev står alltså inte att hämta i Magnus Erikssons lagar. Totalt är det tre brev där mannen sålde kvinnans jord utan hennes eller hennes fränders inblandning.¹⁰⁷ Ytterligare sex brev tyder på samma sorts egenmäktiga förfarande från äkta makar, men finns inte i sin helhet bevarade.¹⁰⁸ Tidsmässigt är de spridda över nästan hela perioden, från 1367 till 1435, vilket betyder att utfärdandedatum inte tycks ha haft någon inverkan. Beträffande deras geografiska härkomst finns det däremot mer att hämta. Av de tre helt säkra breven är två från Östergötland och ett från Västergötland. Tar man med alla misstänkta brev finner man ytterligare tre från Västergötland, ett från Östergötland och två från Småland. Den geografiska fördelningen indikerar att lokala traditioner torde ha spelat in, mer än den vid tidpunkten gällande lagen.

Västgöotalagarna är de enda av de medeltida lagarna som i klartext satte kvinnan som omyndig.¹⁰⁹ Ekholst påpekar också detta, men konstaterar även att YVgL visar tendenser till att öka kvinnans straffansvar, åtminstone vid stölder. Dessutom ser hon samma ambivalenta tendens beträffande kvinnans straffansvar i ÖgL.¹¹⁰ Benägenheten att låta mannen ta ansvar för kvinnans handlingar var alltså tydlig i Götalandskapen.¹¹¹ Kvinnan kunde enligt YVgL inte sälja jord, annat än i nödsituationer.¹¹² Däremot kunde mannen enligt samma lag inte heller godtyckligt sälja kvinnans jord. Någon form av nöd krävdes, som att de saknade mat och kläder, och då fick han sälja så att hans jord var två tredjedelar och hennes en tredjedel. Om mannen inte ägde jord fick han sälja

---

¹⁰⁵ Bjarne Larsson 2003, 88.

¹⁰⁶ Eghno B XXXII, MEL.

¹⁰⁷ SDHK 13763, 15721 och 21811.

¹⁰⁸ SDHK 9039, 11183, 11767, 13812, 15198 och 23450.

¹⁰⁹ Diuuae B V, AVgL. ”konae aer ovormaghi hun a eigh hug”.

¹¹⁰ Ekholst 2009, 116.

¹¹¹ Observera att av lagen som gällde för nuvarande Småland, Tiohäradslagen, finns endast kyrkobalken bevarad. Med tanke på lagsagans geografiska placering gränsande till både Västergötland och Östergötland får det dock anses troligt att Tiohäradslagen torde ha liknat dessa.

¹¹² Iorde B V, YVgL.

hennes, men inte för mer än tre mark om året.¹¹³ YVgL ställde inte krav på att nöden skulle anges i brevet, och om en sådan tradition saknades i Västergötland är det möjligt att mannen utnyttjat sin rätt att sälja hustruns jord av nöd, men av tradition inte antecknat det.

En närmare analys av Göotalagarna skulle möjligen kunna kasta mer ljus över frågan, men inom ramarna för den här studien räcker det med att konstatera att äldre Göotalagar gav utrymme både för ett mer egenmäktigt förfarande från mannens sida och för försäljning av kvinnans jord utan att ange en anledning.¹¹⁴ Urkunderna indikerar att dessa faktorer spelade en roll i Götalandskapen långt efter att Magnus Erikssons lag hade stiftats.¹¹⁵ En annan möjlig tolkning är att hustrurna i dessa fall hade lämnat sina makar, vilket enligt MEL skulle ha givit maken rätten att fritt förfara med den förlupna hustruns gods.¹¹⁶ Den tydliga geografiska avgränsningen för dessa brev talar dock snarare för tolkningen att det i Götalandskapen fanns en tradition, möjligen även funnen i äldre lokal rätt, att ge mannen relativt stor handlingsfrihet gentemot sin hustru.

Köpa, sälja eller byta?

Det är dags att sammanfatta vad del II säger oss om hustruns juridiska utrymme. Vi har sett hur hustrur kunde sälja jord på samma premisser som män, men kan konstatera att det var mycket ovanligt att hustrun ensam uppgjorde bytesaffärer. Detta skulle kunna tyda på att hustrun inte vanligen befattade sig med de administrativa frågorna kring jordägandet, men likväl hade laglig rätt att avhända sig jord om hon så önskade. Detta bekräftas av att det inte finns några indikationer på att hustrur köpte jord. För både män och kvinnor var samtycket från arvingarna oerhört viktigt, men bara i de fall säljaren inte själv ägde jorden var samtycket juridiskt avgörande. Lagarna är för oss tämligen svårtolkade angående jordaköp och skiften, men källorna har visat oss att även dåtidens

---

¹¹³ Iorde B VI, YVgL. ÄVgL har däremot inga sådana restriktioner. Mannen fick heller inte köpa jord av sin hustru. Iordæ B III ÄVgL.

¹¹⁴ Ekholst (2009, 115, 117) konstaterar att vad gäller kvinnans framväxande straffansvar stod ÖgL ”på ett mellanstadium mellan de västgötska lagarna och svealagarna”. Göotalagarna hade således ett mycket begränsat straffansvar för kvinnor, medan Svealagarna dömde män och kvinnor nästan lika.

¹¹⁵ Detta konstaterar Schlyter i sin studie av landslagens handskrifter, och menar att delar av YVgL var i bruk så sent som under första halvan av 1400-talet. Schlyter 1862, LXVII-LXVIII.

¹¹⁶ Eghno B XIX, MEL. Lagen stadgar att det skulle nämnas i köpebrevet varifrån jorden kom, och det kravet uppfylls åtminstone i de tre helt säkra fallen.

människor tolkade lagen på olika sätt, och att de dessutom lät lokala normer och sedvänjor inverka.

Del III Arv, donationer och testamenten

Lagen

De medeltida arvslagarna var minst sagt komplexa.¹¹⁷ Här kommer endast ytligt att diskuteras de olika bestämmelserna gällande arv, och då utgående från Magnus Erikssons lagar. Man bör emellertid hålla i minnet att praxis mycket väl kan ha präglats av äldre rätt och av lokala sedvänjor. Arvets betydelse i äldre tid kan knappast underskattas, och den uppsjö av möjliga scenarier för någons frånfälle som lagförfattarna bemödat sig om att ta i beaktande visar vikten av att kontrollera vem som skulle ärva. Vid arv var barnen till den avlidne de första att ärva. Sonen skulle ärva två lotter, och dottern en lott enligt MEL, så att en dotter alltid fick hälften mot vad en son fick.¹¹⁸ Efter samma mall skulle arvet fördelas mellan fränder på faderns eller moderns sida, utifall att det inte fanns barn, så att moderns fränder ärvde en lott, och faderns fränder två. I staden ärvde däremot bror och syster lika.¹¹⁹ Ifall det inte fanns barn eller barnbarn gick arvet i bakarv, det vill säga till den avlidnes föräldrar, efter samma fördelningsprincip.¹²⁰ En viktig skillnad mot många andra europeiska länder var att medeltidens Sverige inte hade primogenitur, det vill säga ett arvssystem där endast den äldste (sonen) fick ärva.

Själva skiftet av arvet var viktigt, eftersom jorden som skiftades huvudsakligen inte var en handelsvara, utan ett levebröd. Att avgöra vem som var berättigad till arv fick ännu större betydelse av att eventuella arvingar som gjorde sig kända först efter arvskiftet fortfarande behöll sin rätt till arvet i tre år.¹²¹ Barnen fick inte själva skifta arvet, utan minst två fränder skulle närvara.¹²² Detta var sannolikt inte i relation till att barnen vid skiftet var omyndiga, utan var en allmängiltig regel för att släkten och samhället skulle kunna bevaka att allt gick rätt till. Dessutom kan man tänka sig att mätandet av ägorna, och på så vis uppskattningen av arvets värde, krävde vittnen.

---

¹¹⁷ Christer Winberg (1985, 22) påpekar med träffsäkerhet att arvsbestämmelserna är ”komplicerade och svåröverskådliga, i vissa fall omöjliga att tolka säkert”.

¹¹⁸ Ærfpa B I, MEL.

¹¹⁹ Ærfda B I, MEST.

¹²⁰ Ærfpa B II, MEL.

¹²¹ Ærfpa B XIII, MEL. MEST har istället ett år. Ærfda B XII, MEST.

¹²² Ærfpa B XI, MEL. Enligt MEST skulle de närvarande, fränder eller andra välansedda män utsedda av borgmästare och råd, vara sex till antalet. Ærfpa B X, MEST.

Landslagen som sådan innehåller märkligt nog inga föreskrifter om testamenten, men däremot behandlas testamenten i kyrkobalken. Vid författandet av MEL kunde man inte enas om en allmän version av kyrkobalken, varvid MEL kom att bli utan. Direkt efter MEL:s införande använde förmodligen de olika landskapen den kyrkobalk som hörde till respektive landskapslag. Den kyrkobalk som senare kom att fogas till MEL var Upplandslagens (UL), men i vilken utsträckning den var gällande även i andra landskap under den undersökta tidsperioden är synnerligen vådligt att säga. För min uppsats syfte kommer inte en närmare genomgång av alla de olika kyrkobalkarna vara av avgörande betydelse, eftersom de bevarade testamentena är tämligen få, och inte kräver några vidlyftigare tolkningar. Nämnas bör emellertid att föreskrifter om testamenten saknas hos alla Götalagar men däremot återfinns i alla bevarade Svealagar. Således fokuserar jag här på UL:s kyrkobalk, men anger de fall då andra kyrkobalkar hade betydande avvikelser. Tilläggas bör att UL:s kyrkobalk i fråga om testamenten är betydligt mer utförlig än de andra.

I kyrkobalken står att man hade rätt att tämligen fritt testamentera, så länge man hade arvingarnas samtycke.¹²³ Ifall man inte hade arvingarnas samtycke, eller om arvingen inte var kapabel att säga sin åsikt, fick man inte testamentera bort mer än en tiondedel.¹²⁴ Exempel på den som inte var kapabel var en vettvilling, den som var fysiskt frånvarande, exempelvis utomlands, eller den som var *overmagha*. Här bör man notera att jungfrur inte nämns. Mia Korpiola framhäver den kanoniska rättens inflytande över stadgarna kring testamenten. Hon påpekar att det fanns en konflikt mellan den svenska rättens starka fokus på arvingarnas rättigheter att ge samtycke till transaktioner med arvejord, och kyrkans betoning av individens rätt att donera för sin själ.¹²⁵

Den egendom som hade testamenterats med arvingarnas samtycke kunde inte senare klandras, vilket måste ses som ett tecken på samtyckets juridiska betydelse.¹²⁶ Stadslagen innehåller särskilda regler för testamenten, och innehåller också de mest

---

¹²³ I Södermannalagen (SL) nämns endast om man vill testamentera till kyrka eller till ett kloster, inte till exempelvis privatpersoner. Västmannalagen (VL) och Hälsingelagen (HL) vänder sig däremot allmänt till den som utfärdar testamente, den förra uttalat till den som ger släktingar eller fränder. UL har inga sådana anvisningar, och man kan anta att samma regler gällde testamenten i allmänhet, inte minst för att landslagen som sådan inte har några särskilda föreskrifter utan torde ha förlitat sig på UL.

¹²⁴ Kirkiu B XIII, UL. HL sätter dock den övre gränsen till sexton öre, om arvingarnas medgivande saknas. Kirkiu B XIII, HL.

¹²⁵ Korpiola 2009, 155-156.

¹²⁶ Kirkiu B XIII, UL.

specifika reglerna om hur mycket man fick testamentera. MEST gav den man eller kvinna som hade barn rätt att testamentera bort en tiondedel av alla sina egendomar, både lös och fast. Den som inte hade barn, men däremot andra arvingar i riket, fick ge så mycket som en tredjedel, medan den vars arvingar bodde utomlands fick ge upp till hälften. Lagen påpekar dock att ifall arvingarna ville skulle de ges rätten att återlösa ”hws, gardh ella iordh” inom natt och år, om de hade för avsikt att bosätta sig där.¹²⁷ Kyrkobalken ger rätt till den som är tillfångatagen, utomlands eller *overmagha* att återlösa sitt gods innan ”nat ok iamlangæ”.¹²⁸ Inte heller här nämndes jungfrur.

Det faktum att kyrkobalken inte omnämde jungfrur är värt att stanna vid en stund. Det är osannolikt att jungfrur ansågs som rättsligt habila, och därför inte nämndes särskilt, och det är heller inte sannolikt att de tänktes ingå i någon av de andra grupperna. Den allra troligaste tolkningen är att kyrkobalken, trots att den ännu var i bruk, rent språkligt representerade en äldre tradition än landslagen, som ju torde ha tillkommit betydligt senare. När man räknade upp de som inte hade möjlighet att säga sin åsikt och därför kunde få uppskov inkluderade man i både MEST och MEL i allmänhet den som var utomlands, den som var *overmagha* och den som var jungfru. Oförmögen att säga sin egen åsikt var även vettvillingen. När den som var utomlands kom tillbaka, *overmaghan* uppnådde myndig ålder eller jungfrun blev gift kunde de sedan själva få säga sin åsikt och om så önskades upphäva tidigare kontrakt. En vettvilling ansågs inte kunna komma till sans. Det viktigaste här är att de fyra grupperna; resenären, *overmaghan*, jungfrun och vettvillingen, fungerade som en slags juridisk aforism. På samma sätt fungerade tidsbegränsningen; ’inom natt och år’, som i landskapslagarna formulerades som ’inom natt och jämlånga’.¹²⁹ De fyra grupperna och tidsbegränsningen var flitigt förekommande i både MEL och MEST, men även i KrL. I landsskapslagarna var grupperna emellertid bara tre, och att även jungfrur sågs som en enskild grupp, med möjlighet att uppnå större rättigheter, var alltså en ändring i och med Magnus Erikssons lagar. Således bör man inte utesluta att även jungfrur gavs rätten att återlösa ett testamente när hon blev gift, trots att kyrkobalken på grund av sin äldre språkliga tradition inte uttryckligen stadgade det.

---

¹²⁷ Ærffda B XIX, MEST.

¹²⁸ Kirkiu B XIII, UL.

¹²⁹ Enligt Schlyter var ”jämlånga” (på fornsvenska iæmlange, iamlanghi etc.) exakt ett år efter en viss dag. Uttrycket ”natt och jämlånga” betydde alltså samma sak som ”natt och år” rent tidsmässigt. Schlyter 1877, uppslagsord ”jamlangi”.

Både arv och testamenten har i grund och botten att göra med slutet av en människas liv. Enligt lagen var det barnens uppgift, enligt ålder och förmåga, att ta hand om sina föräldrar när dessa hade blivit för gamla för att klara sig själva, eller i fall de blev sjuka. Det fanns alltså som tanke ett system där äldrevården sköttes inom familjen. För det fick barnen varje år de underhöll sina föräldrar ta lösöre till ett värde av tre marker penningar. Först om lösöret inte räckte till fick barnen ta av arvegodset, vilket tyder på en vilja att bevara arvet relativt intakt. Fanns det inga pengar alls stadgade lagen att åldringen ändå skulle skötas lika väl, och annars fick barnen böta tre marker för varje år som den gamle försummades. Ifall arvingarna inte ville ta hand om den gamle gällde olika regler på landsbygden och i staden. På landsbygden fick inte åldringen själv söka sig till andra personer för sin vård, medan MEST säger att ifall åldringen själv måste skaffa sitt underhåll får arvingarna ingen rätt till dennes egendom.

Birgitta Odén påpekar hur detta möjliggjorde att borgarna, åtminstone i Stockholm, själva kunde planera inför sin ålderdom.¹³⁰ Att borgarna gavs rättigheter att söka privata vårdlösningar är förståeligt eftersom många utlänningar bodde i staden, och den urbana miljön underlättade sannolikt skapandet av vårdinstanser, så som helgeandshus. Ofta krävde dessa vårdinstanser någon form av monetärt bidrag för sina tjänster, så kallad *sytning*. Åldringen upptogs antingen i utbyte mot en omedelbar betalning, årlig avgift och/eller att instansen blev ihågkommen i testamentet. Eftersom den stora merparten av dessa donationer emellertid tillägnades kyrkliga inrättningar, främst klostren, kommer de inte särskilt att behandlas. Däremot är det viktigt att ha i åtanke släktens skyldigheter gentemot de andra medlemmarna. Odén visar att en betydande mängd stockholmsborgare *de facto* planerade för sin ålderdom, och vidtog åtgärder för att säkerställa försörjningen då.¹³¹ Av störst betydelse för den här uppsatsen är hennes slutsats att det är ”påfallande (...) att donationer till enskilda ofta gjordes av en gammal kvinna och att gåvomottagaren oftast var en kvinnlig släkting och hennes man”.¹³²

Det är fullt tänkbart att många lokala sedvänjor, nedtecknade eller ej, hade inflytande på arvsrättsliga frågor. Åke Holmbäck nämner bland andra en sedvänja i Varend, som han

---

¹³⁰ Odén 1986, 96.

¹³¹ Se Odén 1986, 91-104.

¹³² Odén 1986, 104.

menar var en rest av äldre rättsuppfattning där son och dotter skulle ärva lika. Holmbäck beskriver också en sedvänja i Finland, enligt vilken sönerna ärvde praktiskt taget allt.¹³³ Dessa kommer inte i den här studien att ägnas vidare uppmärksamhet, främst eftersom de inte finns bevarade annat än genom omnämnande som sedvänjor vid diskussionerna på 1600-talet inför utarbetandet av den nya lagen.

Praxis

Arvskiften och testamenten, även om de på många vis kan tyckas höra samman, har helt olika karaktär i urkunderna. Vi börjar med att gå igenom arvskiften. Arv var det vanligaste och viktigaste sättet att förvärva jord.¹³⁴ Därför är det förvånande att bara knappt 90 av alla urkunder i undersökningen rör arvskiften. Det måste därför medges en viss risk att materialet här är så fragmentariskt att bilden kan bli snedvriden. Dessutom är 1400-talet klart överrepresenterat, med 60 av fallen. Vad gäller testamenten är de nästan dubbelt så många, 170 stycken, och dessutom jämt fördelade på hela perioden. Några allmänna drag i arvskiftena tycks dock återkomma så frekvent att de med största sannolikhet avspeglar verkligheten. Många arvskiften känner vi till för att de har bevarats som vittnesbrev. Enligt lagen krävde arvskiften vittnen, och det tycks ha efterföljts oavsett om arvtagarna varit barn till den avlidne eller inte. Att avgöra huruvida män och kvinnor fick sina rätta lotter är i stort sett omöjligt. Värdet på de olika gårdarna nämns i allmänhet inte, och inte heller deras relativa storlek.

Det är värt att uppmärksamma att bara för att ett arv stod att få, var det inte säkert att ett skifte gjordes. Flera skiften i den här undersökningen gjorde tiotals år efter det att personen avlidit. Under tidigmodern tid var det inte ovanligt att dödsbon länge stod oskiftade, och i sådana fall brukades av en av arvtagarna. Dessutom förekom det att den frist på tre år som lagen föreskrev, kunde utsträckas till synes ad infinitum. Klander på skiften uppgjorda närmare hundra år tillbaka i tiden förekom.¹³⁵ Under medeltiden, och även i viss mån under tidigmodern tid, tillämpades ett bevissystem som kallade *urminnes hävd*. I korthet gick det ut på att den som hade ägt jorden tillräckligt länge för

---

¹³³ Holmbäck 1919, 104-106, 204-205. För arvsrätten i Varend, se också Hafström 1984b, 165-175.

¹³⁴ Sjöberg 2001, 102-103, med där anförd litteratur. Hon menar dessutom att lagen försvårade andra former av förvärv, till förmån för arv.

¹³⁵ Se Winberg 1985, 89-91.

att ingen annan skulle kunna bevisa motsatsen var den rättmätige ägaren, vilket i praktiken ledde till att man kunde klandra ett köp så länge någon ännu kom ihåg att egendomen ägts av ens släktingar. Under 1500- och 1600-talen diskuterades ivrigt hur man skulle kunna trygga besittningsrätten för den som ägde en gård, och ett förslag var att förkorta urminnes hävd till att gälla exempelvis 64 år. Andra förslag var 100 år, medan somliga tyckte att urminnes hävd fortfarande borde fungera utan övre tidsgräns.¹³⁶

Om liknande diskussioner fördes redan vid tiden för Magnus Erikssons lagar vet vi inte, men vi kan ändå dra slutsatsen att treårsregeln i praxis, åtminstone senast under 1500-talet, saknade betydelse. Detta faktum borde tala för ett ökat behov av samtycke. Dessa aspekter visar också att arvskiften och testamenten, båda till för att dela ett dödsbo mellan dem det tillkom, i mycket stor utsträckning var föremål för interna uppgörelser, och att lagen var tämligen flexibel. Dessutom skulle det låga antalet arvskiftesbrev möjligen kunna indikera att arvskiften inte alltid gjordes, eller att i den mån man faktiskt skiftade dödsboet var det en så pass intern angelägenhet att man inte bekymrade sig om officiella dokument. Lagens krav på vittnen till arvskiftet skulle kunna, även om inga bevis föreligger, ha uppkommit ur släktens vana att skifta efter eget tycke.¹³⁷ Det finns också indikationer på att den som hade brukat föräldrarnas gård genom att yrka urminnes hävd kunde få ensamrätt till den sedan föräldrarna gått bort.¹³⁸

Kvinnor skiftar arv

Att avgöra i vilken mån kvinnor företrädde sig själva på basis av det bevarade materialet om arvskiften är oerhört svårt. Gabriella Bjarne Larsson drar beträffande köpebrevens slutsatsen att eftersom en manlig släkting alltid var närvarande fungerade denne som målsman för kvinnan.¹³⁹ Om man vill ha en transaktion där kvinnorna agerade helt utan en manlig släkting säger det sig själv att arvskiftena inte kommer att medge många fall, eftersom kvinnan alltid på något vis var släkt med de andra arvtagarna, och alltså enligt

---

¹³⁶ Winberg 1985, 150-151.

¹³⁷ Till stöd för detta kan anföras några av de punkter som kom att preciseras i 1734 års lag, där en av punkterna var rätten för en arvinge att begära att ett skifte utfördes och en annan att dödsboets innehåll samt alla arvingar noga skulle antecknas. Winberg 1985, 153.

¹³⁸ Hafström 1984a, 73.

¹³⁹ Se Bjarne Larsson 2003, 92. Hon drar slutsatsen att kvinnan aldrig kunde agera själv eftersom det alltid var en man närvarande.

ett sådant synsätt alltid hade en målsman närvarande. Givetvis går det inte att på basis av det dra slutsatsen att kvinnan var omyndig, och vid arvskiten inte kunde agera själv, men att bevisa motsatsen är synnerligen besvärligt. Källorna indikerar att kvinnor kan ha företrätt sig själva vid arvskiten, men endast två fall tyder på att hustrur representerade sig själva, och de är båda problematiska. Det första av dem, från 1426, är synnerligen fragmentariskt bevarad, och dessutom endast som en senare medeltida kopia. Enligt den ska Kristin Bengtsdotter ha varit den ena parten i ett arvskitte efter en okänd, och den andra parten var Olof Ryslas hustru Ingeborg.¹⁴⁰ Ingen mer information finns att tillgå.

Det andra fallet är från 1433 och rör familjen Snakenborg, vilken kom från Mecklenburg till Sverige under 1300-talet. Medlemmar ur ätten är flitigt förekommande i diplomaterialet från 1360-talet och framåt. 1433 skulle Henrik Snakenborgs dotter Elin, hennes bror Henrik samt Johan Karlsson och Kristiern Esbjörnsson skifta arv.¹⁴¹ De två sistnämnda verkade på sina hustrurs vägnar i frågan. Elin var förmodligen född runt 1390, och torde således vid tiden för utfärdandet ha varit dryga 40 år. Arvet som skulle skiftas var efter bland andra hennes förste make, Johan Erenglasson Gädda, och eftersom paret inte hade några barn gick arvet till henne och den avlidne makens kusiner Karl och Johan Gädda.¹⁴² Elin var vid tiden för utfärdandet gift med Peter Johansson (Bååt) av Flishult.¹⁴³

Detta var ett arvskitte som uppgjordes inom den besuttna adeln i Sverige, då både Bååt och Gädda var högt uppsatta, och med relativt stora jordegendomar. Elin Henriksdotter var med största sannolikhet på plats, och hon fyllde en viktig funktion som en av arvtagarna. Johan Karlssons och Kristiern Esbjörnssons hustrur var inte närvarande, utan representerades istället av sina makar. Brevet låter oss inte helt avgöra de olika aktörernas funktioner, men det verkar som att Elin med sin närvaro var en egen juridisk person. Hennes verkliga rättshabilitet vid arvskitet kan emellertid ifrågasättas när man betraktar sigillan. Brevet, som förvisso utfärdades av bland andra fru Elin, beseglades

---

¹⁴⁰ SDHK 20641.

¹⁴¹ SDHK 21891. Se även SDHK 26650. För släkten Snakenborg se ÄSF II.1, 73-77. Henrik behövde inte ha varit Elins bror, utan kan ha benämnts ”brodher” som en hederstitel. Han skulle kunna vara identisk med riksrådet Henrik Snakenborg (1396-1435) vilken hade flera till namnen okända döttrar. Dessa skulle i sin tur kunna ha varit de hustrur som Johan Karlsson och Kristiern Esbjörnsson representerade.

¹⁴² ÄSF II.1, 43-44. Arv skiftades även efter makens mor, Bengta Jonsdotter och dennas bror, Nils Jonsson.

¹⁴³ SAÄ I, 697. Elghenstierna 1998.

nämligen av hennes bror och alla medarvingar, men inte av henne själv. Däremot beseglade hennes make, Peter Johansson (Bååt). I fråga om försäljningar såg vi att makar inte sigillerade för varandra, men i det här fallet kan man knappast göra någon annan tolkning än att Peter Johansson sigillerade i sin hustrus ställe, även om det inte uttryckligen nämns. Detta indikerar att även om Elin var närvarande som en juridisk person, hade hon inte (full) rättshabilitet, utan arvskipet skulle godkännas av hennes *malsman*. Varken Elins, eller andra kvinnors, närvaro var avgörande för huruvida ett arvskipet skulle vinna laga kraft eller inte.

Malsmannen skiftar arv

Vad gäller arvskipet och hustrus roll i dessa måste man konstatera att den tycks ha varit försvinnande liten. Det viktigaste var överenskommelsen och vittnena. Som vi har sett, och ännu ska fördjupa oss i, var de som träffade överenskommelsen och de som bevitnade den i allmänhet män, oavsett vem som var arvtagare.

Ett typexempel utgör ett brev av herr Bengt Thomasson Pipa (sparre), utfärdat i Bo, i Västergötland, år 1404.¹⁴⁴ Arvtagaren var egentligen Bengts hustru Katarina Eriksdotter (Bielke af Åkerö), och arvet efter hennes farmor, Katarina Pedersdotter, skulle skiftas mellan henne och herr Birger Trolle.¹⁴⁵ Det rörde sig om en ganska ansenlig mängd gods och gårdar i bland annat Västergötland och på Öland. I själva brevet förekommer ingen formulering som tyder på att herr Bengt skulle ha varit där på uppdrag av fru Katarina. Istället skriver han att han hade ”medh allom kærlek ok godwillia gjort ett rætt skiffte” med herr Birger Trolle. Hennes rätt till arvet låg i hennes släktskap med den avlidne, men tycks i praktiken inte ha haft så stor betydelse för hennes inflytande på själva skiftet. År 1405 utfärdade Torberg Kärpling ett brev där han medgav sig ha skiftat arv på sin hustrus vägnar.¹⁴⁶ Hustrun, Katarina Tobbadotter, hade nämligen rätt till arvet efter sin döde far, vilket skulle skiftas med hennes bror, Erik Tobbasson. Ingenting tyder på att hon var på plats, eller ens hade något att säga till om vad gäller skiftet. Många fler exempel finns.¹⁴⁷ Ett av de kanske tydligaste talande exemplen är från Skara år 1418, då Lindorm Jönssons (Bagge av Berga) och Märta Sixtensdotters (bjälke) fem

---

¹⁴⁴ SDHK 16336.

¹⁴⁵ SAÄ 1, 355-356.

¹⁴⁶ SDHK 16612.

¹⁴⁷ Förslagsvis SDHK 17761, 18597, 18817, 19123.

barn skulle skifta arv efter sina avlidna föräldrar. När de räknar upp de närvarande fanns på plats ”Jonis, Sixsten, Benedictus, Olaaff Kærling wppa Ingeborgha vægna, vara syster, ok Jonis vppa Elina vægna, vara syster”.¹⁴⁸ Arvskiften var i praxis en männens angelägenhet.

Det faktum att männen företrädde sina hustrur vid arvskiften var inte något som stadgades i lagen, åtminstone inte i samband med de övriga bestämmelserna beträffande arv. Står svaret att söka i Giftasbalken, där maken ska vara kvinnans målsman? Här aktualiseras frågan om vad kvinnans *malsman* hade för uppgift och en av de uppgifterna tycks ha varit att sköta arvskiften, i sin hustrus ställe. Det finns ingenting i de bevarade dokumenten som tyder på att mannen endast skulle ha skött arvskiftet när kvinnan var förhindrad, utan allt pekar mot att det i praxis var hans uppgift. Ännu ett exempel ska få förtydliga. År 1355 godkändes officiellt ett arvskifte mellan Birger och Johan Gregerssöner, samt deras syster, Inga Gregersdotter.¹⁴⁹ På systemens vägnar agerade hennes make, Guttorm Toresson (kluven sköld), både under själva skiftet, men också som den som sedan godkände det. Han menade att arvet som tillkom hustrun, som i brevet inte namnges, ”kom a min loth af minna husfru veghna”. Här är det mycket tydligt att han inte agerade på hennes vägnar på samma sätt som männen i de fall som diskuterades beträffande jordaköp (se ovan). Ingenting tyder på att hon har fått göra sin röst hörd, delta i uppdelningen, eller ens sedan denna blivit färdig fått vara med och godkänna den. Här verkade herr Guttorm inte på hennes initiativ som ställföreträdare för henne, i en fysisk procedur, utan i egenskap av hennes *malsman*.

Arvskiften med omyndiga

För att kunna avgöra om hustruns frånvaro vid arvskiften gjorde henne omyndig i samtidens ögon, måste vi jämföra hennes ställning med den ställning accepterat omyndiga personer, det vill säga. *overmagha* och jungfrur, hade vid ett arvskifte. År 1379 förklarade Karl Bengtsson att han tänkte avstå egendomen Simonsö till sin syster Ingeborg Bengtsdotter och hennes make, eftersom syskonens gemensamma arv efter

---

¹⁴⁸ SDHK 19062. Olof Kærling var gift med Ingeborg. SAÄ 1, 191. Enligt SAÄ var Elin ogift fram till 1418. Vem hennes företrädare Jöns var går inte att avgöra.

¹⁴⁹ SDHK 6841. Det var denna Birger Gregersson som senare kom att författa ett officium över den heliga Birgitta. Se ÄSF I.2, 176-177.

föräldrarna inte kunde skiftas.¹⁵⁰ Anledningen till detta var att Ingeborg och Karl hade två syskon till, vilka enligt Karl var omyndiga, och således kunde ett riktigt arvskifte inte ske.¹⁵¹ Ingeborgs make, Jöns Eskilsson, förklarade i ett skilt brev av samma datum, att han ämnade ge Ingeborgs syskon, alla tre, full ersättning för Simonsö.¹⁵² Arvet hade alltså ännu inte skiftats, men då Jöns, och möjligen Ingeborg, ville lösa ut syskonen från Simonsö var skiftesprocedurens uppskjutande inget hinder, då en rimlig ersättning utlovades. Redan året därefter såldes Simonsö vidare, vilket bekräftar att Ingeborg och Jöns sågs som rättmätiga ägare.¹⁵³

Så, vad kan vi då läsa ur den här situationen? För det första verkar det som om Ingeborg, trots att hon torde ha varit åtminstone till viss del informerad om vad som hände, inte tog en aktiv del. Den aktive var istället hennes *malsman*, precis som praxis föreskrev. Lagen hade inga uttryckliga förbud mot att skifta arv med omyndiga, men man bör ta i beaktande de eventuella problem som kunde uppstå när de båda syskonen blev myndiga och kunde tänkas vilja upphäva skiftet. En god ersättning för Simonsö skapade dock de nödvändiga förutsättningarna för att även de då omyndiga syskonen skulle tänkas hålla skiftet, sedan de kommit i position att få uttala sig i frågan. Det allra viktigaste för den här studiens syfte är här emellertid definitionen av 'omyndig'. Vi påminner oss om lagens stadgande om skillnaden mellan en *overmagha* och en man i myndig ålder, samt en jungfru och en gift kvinna, men svårigheten med att avgöra om myndigheten gick till hustrun eller till hennes make. Affären med arvskiftet och försäljningen av Simonsö ger oss en indikation om hur stadgandet bör tolkas. Som vi redan har sett var arvskiften *malsmannens* område, och i det här fallet överfördes sannolikt rätten till den talan som lagen gav den gifta kvinnan omedelbart på hennes make. Däremot var hustrun i samtidens ögon inte omyndig.

Innan vi går vidare ska vi sammanfatta vad lag och praxis säger oss om arvskiften. För det första står det klart att en av *malsmannens* uppgifter var att sköta arvskiften, vilket han i praxis gavs möjligheten att göra tämligen fritt. För det andra var tolkningarna av lagen i fallen med arvskiften synnerligen vidlyftiga. Lagen torde här snarare ha fungerat

---

¹⁵⁰ SDHK 11562.

¹⁵¹ Jämför även 16997, där två bröder meddelar att deras arv inte var lagligen skiftat eftersom de vid tillfället var omyndiga och deras bror var deras *malsman*, samt SDHK 39311 där detta bekräftades på ting.

¹⁵² SDHK 11561.

¹⁵³ SDHK 11699.

som en riktlinje, än som en regel. Allt detta tyder på att arvslagarna fick stå tillbaka för *arvsredvä'njor*. Dessa kan, och bör, ha varierat stort över tid och rum.¹⁵⁴ Det är värt att observera att de enda bevarade diplomerna som rör arvskifte under den här undersökningens 92 inkluderade år kom från Sveriges (hög)adel. Inga arvskiften finns bevarade från städerna.

Kvittenser

Allting tyder alltså på att det var *malsmannens* uppgift att vid arvskiften sköta allt för sin hustru. Skiftesproceduren krävde inte hennes närvaro för att vara giltig, utan maken ansågs, utan förbehåll, vara en fullgod part. Däremot kan man få närmare upplysningar om kvinnans dolda roll vid arvskiften genom att undersöka kvittenser. Den 26 maj 1412 utfärdade Märta Larsdotter ett kvittensbrev.¹⁵⁵ Hon sade sig ha mottagit både gods och lösöre som tillfallit henne i arvskiftet efter hennes bror, Peter Prika, och Peter Eriksson. Den som hade företrätt henne vid skiftesuppgörelsen var inte hennes *malsman*, utan flera fränder och bekanta. Dessa var bland andra hennes andre bror Gunnar Prik, samt hennes bekanta Björn och Magnus Gylta.¹⁵⁶ Arvskiftet var en uppgörelse mellan män, men Märta kvittens talar för vikten av att kvinnan sedan godkände skiftet.¹⁵⁷ Märta skrev att männen hade utfört skiftet ”meth samtykkio, kærlig ok godhom wilia myk lika ok fwlt ok wæl”. Märta framhåller alltså att männen agerat med hennes samtycke, och till hennes fördel. Trots att det bevarade antalet brev som rör arvskiften är tämligen litet, är antalet bevarade kvittenser betydligt mindre, och kan knappast sägas korrelera. Om kvinnans samtycke vid arvskiften inte sågs som lika viktigt som själva uppgörelsen i sig skulle det kanske kunna hjälpa till att förklara varför så få kvittenser i förhållande till antalet skiften bevarats. Även om kvinnans samtycke var önskvärt, var det knappast en förutsättning för arvskiftets giltighet.

Syster ärver brorslott

Som landslagen stadgade skulle barnen inte ärva lika, utan i enlighet med sitt kön. Så ärvde alltså syster en del och broder två. Däremot var det inte helt ovanligt att brodern

---

¹⁵⁴ Sjöberg 2001, 29-30.

¹⁵⁵ SDHK 17835.

¹⁵⁶ Se även SDHK 14620, SDHK 15294.

¹⁵⁷ Se även SDHK 13091.

sedan vid arvskiftet lät systemen ärva lika, alltså få en brorslott.¹⁵⁸ 1409 skiftade bröderna Ragvald, Erik och Karl Puke arv tillsammans med sin syster Bengta Petersdotter.¹⁵⁹ Vid skiftet gav de henne en full broderslott, vilket var en betydande mängd gods och gårdar i nuvarande Östergötland och Småland. Trots att hon egentligen bara hade rätt till hälften så mycket som en av bröderna skulle ha, gavs hon alltså i slutändan stora rikedomar. Varför?

Hedda Gunneng skriver att "[n]är vissa kvinnor under medeltiden fick ärva "full brorslott", skedde det därför att familjens *manliga medlemmar* – kvinnans fader och bröder – genom att skaffa henne ett fördelaktigt gifte *skulle knyta viktiga sociala kontakter och härigenom öka sin makt och prestige*".¹⁶⁰ I Gunnengs hypotes är kvinnans underordning gentemot mannen den kanske viktigaste beståndsdel. Kvinnan fungerade som överförare, men skulle inte personligen ha tjänat på det förstörade arvet.¹⁶¹ En viktig del av den här bilden är diskussionen huruvida arv i det medeltida och tidigmoderna Sverige fördelades patrilineärt eller bilateralt. Enligt det patrilineära systemet skulle släktskap räknas endast på den manliga sidan, och överföras endast genom män, medan även kvinnor kunde överföra släktskap i det bilaterala systemet. Sannolikt existerade båda systemen i Sverige under medeltiden, men senast under slutet av 1500-talet visade adeln klart att den föredrog det patrilineära. På så vis infördes i praktiken primogenitur, till fördel för den äldste sonen, och ett stort behov av att bevisa släktskap via män så långt bak i tiden som möjligt växte fram.¹⁶² I enlighet med Gunnengs teori skulle ett arv genom en kvinna redan inom det bilaterala systemet under medeltiden vara en del av en hård patriarkal struktur, där endast männen agerade. På så vis skulle förvisso släktskap, egendom och makt kunna gå till en kvinna, men aldrig stanna hos henne, utan bara föras vidare till nästa man. För kvinnans del skulle då skillnaden mellan ett patrilineärt system och ett bilateralt system vara närmast obefintliga.

På 1690-talet fördes en diskussion i lagkommissionen för utarbetandet av den lag som kom år 1734, om huruvida man borde införa lika arvsrätt mellan son och dotter även på

---

¹⁵⁸ Gunneng (1987, 82) nämner 20 säkra fall, och ytterligare 24 möjliga för tidsperioden 1350-1500. För perioden 1350-1442 är antalet säkra fall 8.

¹⁵⁹ SDHK 20937. Se även exempelvis SDHK 23509 och SDHK 23832.

¹⁶⁰ Gunneng 1987, 83.

¹⁶¹ Jämför Lahtinen 2004, 221.

¹⁶² För denna forskning se huvudsakligen Winberg 1985.

landsbygden, så som lagen redan stadgade för staden. Ett av de argument som då lyftes fram var att lika arvsrätt skulle gynna ”familjernas konservation”. I korthet byggde detta på att fadern genom att ge dottern lika arvsrätt lättare kunde påverka vem som kom att bli hans måg, alltså dotterns make, medan han förstås inte alls kunde påverka vem som var hans son. Dessutom hade fadern via mågen större inflytande över hur egendomarna kom att förvaltas, till skillnad från då sonen ärvde och därefter fritt kunde göra vad han ville. Man hävdade också att även om sonen från början fick en mindre lott skulle han ju genom gifte komma att få igen vad han blivit utan, eftersom hans hustru skulle ha ärvt mer.¹⁶³ Därför var också många i kommissionen för lika arvsrätt. Ingenstans nämns någonting om att kvinnor skulle ha tillgång till jorden, utan diskussionen stöder helt Gunnengs resonemang.

Jag skulle emellertid vilja hävda att just skillnaden mellan det bilaterala och det patrilineära systemet var helt avgörande för kvinnornas ställning, och att det hade skett en stor förändring i synen på kvinnan från medeltiden till den ovan refererade diskussionen från 1600-talet. Det patrilineära systemet verkade otvivelaktigt till kvinnornas nackdel, kanske inte främst vad gäller arvets värde, men tillgången till det.¹⁶⁴ Kvinnors praktiska förutsättningar torde med det nya patrilineära tankesättet ha försämrats, men vi påminner oss om att det patrilineära systemet vid tiden för Magnus Erikssons lagar ännu inte tillämpades. 1600-talets diskussioner fördes i en tid då det patrilineära systemet redan hade slagit igenom, och kan alltså inte anses återspegla möjliga resonemang under medeltiden. Vid upprättandet av arvskiften stod kvinnorna utanför, men källorna visar med all önskvärd tydlighet att arvskifte bara var ett sätt av många att dela upp sina ägor på de efterlevande. Det faktum att så få bevarade urkunder rör arvskiften, talar för att de inte var så vanliga som lagen skulle föreslå. Att kvinnor under medeltiden inte deltog i skiftesprocessen var alltså inte samma sak som att de inte personligen befattade sig med fördelningen av sina egendomar, medan de fortfarande levde.

---

¹⁶³ Förarbetena i lagkommissionen återgivna i Winberg 1985, 44. Observera att resonemanget inte förutsätter att fadern är död när barnen kommer till arv. Dessutom är det intressant att notera att dotterns giftermål i faderns ögon inte nödvändigtvis innebar att han gav hela ansvaret för henne och hennes egendomar till sin måg, utan förväntade sig kunna inverka på mågens beslut även i fortsättningen..

¹⁶⁴ Jämför diskussionen i Lahtinen 2009, 208-209.

Källorna visar ett behov av en nyansering av Gunnengs hypotes om anledningen till varför syster ibland ärvde brorslott, men först några grundläggande iakttagelser. Man kan knappast komma ifrån faktum att den kvinna, eller man, som var rik förstås också var ett bättre gifte, vilket är helt i enlighet med vad Gunneng menar. Inte heller ska man underskatta betydelsen av arvet som ett sätt att överföra egendom och makt. Däremot visar källorna att både överförandet och nyttjandet av egendom och makt låg hos både män och kvinnor under medeltiden. En mycket viktig aspekt av diskussionen är vad jag kallar *personliga relationer*. Med personliga relationer menar jag de band som fanns inom en människas närmaste krets. Kretsen bestod av människor i nära kontakt med varandra, och kunde exempelvis utgöras av hushållet, familjen eller släkten. I teorin skulle kretsen inte vara begränsad till släkten, eller fränderna, men i praktiken var det mycket ovanligt att man delade arv med utomstående. Grunden i de personliga relationerna är dock just ett personligt band, vilket hade mer med känslor att göra, än med släktskap. Vi ska alltså skilja på *personliga relationer* och *släktrationer*. De bevarade arvskiftena säger inget direkt om hur arvtagarnas personliga relationer såg ut, utan tycks i den form de är bevarade vara helt baserade på släktrationer. Därför ser man lätt när man betraktar arvskiften endast de mer uppenbara kopplingarna till makt och rikedomar, och kvinnan som överförare av dessa. Här finns det dock en fara för att, med Burke Leacocks ord, skapa en myt om männens dominans.¹⁶⁵

Jag kommer i det följande att betrakta systemens förstorade arv som en *gåva* från brodern. På så vis får vi ett mycket bredare källmaterial att jämföra med, och en mer heltäckande bild av hur egendom, och därmed inofficiellt också makt, överfördes. I det följande ska vi se hur gåvor redan under givarens livstid kunde fungera som ett slags förskott på arv till utvalda arvingar.

Donationer

Den överlägset vanligaste typen av donationer under medeltiden var så kallade själågåvor.¹⁶⁶ Dessa gav givaren exempelvis till ett kloster eller till en kyrka, i utbyte mot extra förböner för givarens, eller anhörigas, själ. Ibland var gåvan en sytningsgåva, vilken skulle garantera givaren uppehälle och underhåll under resten av levnaden.

---

¹⁶⁵ Burke Leacock 1981.

¹⁶⁶ I gruppen "Donationer" finns det sammanlagt drygt 560 brev som är själågåvor eller sytningsbrev. För gåvor mellan privatpersoner är det bevarade antalet som rör kvinnor runt 40 brev.

Eftersom dessa gåvor gick till religiösa instanser och knappast heller i strikt mening kunde klassas som arvförskott, kommer de inte att utförligt diskuteras. Däremot bör påpekas att kvinnor, både hustrur och änkor, var i klar majoritet vad gällde donationer till klosterbygget i Vadstena i slutet av 1300-talet och början av 1400-talet.¹⁶⁷ Detta bygge tycks ha intresserat kvinnor alldeles särskilt, och stora summor gavs till klostret, både för själva uppförandet, men också för dekorationer och senare till nunnornas uppehåll.¹⁶⁸ Mindre vanligt, men dock tämligen flitigt förekommande, var gåvor till släktingar, främst till barn eller till sin äkta hälft. Dessa kan ses som ett förskott på arv, även om det inte angavs. Vi ska alltså skilja på *själagåvor* och *privata gåvor*. Sytninggåvor kunde vara antingen privata, det vill säga till en släkting, eller ges i samband med en själagåva.

Den 6 december 1411 utfärdade Ingeborg Bengtsdotter ett gåvobrev.¹⁶⁹ Sedan hennes make, Jöns Djäken, gått bort ville hon nu tillgodogöra sin dotter Märta för vad denna under Jöns livstid gått miste om. Ingeborg och Jöns hade nämligen, enligt henne själv med tämligen rundliga summor i både reda pengar och andra gåvor, bistått Märtas syskon. Nu var det även Märtas tur att få ta del av egendomarna så ”at hon skulle ey alt mista”. Det är tydligt att de andra barnen redan hade fått ut sitt förskott på arvet, och att Ingeborg var medveten om tidigare transaktioner, oavsett om det var hon eller maken som hade utfärdat dem. Vi kommer aldrig att få ett säkert svar på frågan varför Jöns tidigare motsatt sig att ge stöd till Märta, men tydligt är att modern, sedan hon blivit änka, ville att det skulle vara rättvist mellan barnen. Den utlösande faktorn för fru Ingeborgs aktivitet var mannens död. När hon blev änka verkar det som om hon också fick möjligheten att själv avgöra hur egendomarna skulle distribueras. Detta skulle kunna stöda teorin att hustrun var rättsligt inhabil, och först sedan hon blivit änka blev myndig. Riktigt så enkelt var det dock inte.

Donationsbrev visar tydligt att det var ovanligt att hustrur genomförde privata donationer, alltså gav till sina barn eller till andra släktingar. Sådant sköttes av

---

¹⁶⁷ Klostret var ett birgittinerkloster, och Birgittas popularitet bland lekmän- och kvinnor, både i Sverige och i andra delar av Europa, var stor. Se exempelvis Leyser 1995, 204. Se även Andersson 2006, 244.

¹⁶⁸ Se exempelvis SDHK 10571, SDHK 10578, SDHK 10615, SDHK 10630, SDHK 10662, SDHK 10630. Alla dessa är utfärdade av hustrur, och ytterligare dubbelt så många belägg finns.

¹⁶⁹ SDHK 17748. Jämför detta med modern som ger en betydande gåva till sin son, med den äldre sonens samtycke, eftersom den yngre sonen hamnat i ekonomisk knipa. SDHK 19594, SDHK 19705, SDHK 20889, SDHK 23303.

maken.¹⁷⁰ När maken dog och kvinnan blev änka började hon själv arrangera sin, och i viss mån den avlidne makens, egendom för arvingarnas väl. De personliga relationerna som kvinnorna hade kommer då fram. Ett sådant exempel är då Elin Jönsdotter år 1412 donerade en gård till sin dotterdotter.¹⁷¹ I brevet beskriver hon sin dotter som ”mino kära dottir Märito”, och med Märit och dennas makes ”närwaro, samtyckio, ja ok godwillia” gav hon gåvan till deras dotter Syred. Elins make, Styger Jonsson, var död, och hon kunde själv avhända sig godset efter eget tycke, så länge arvingarna (i det här fallet dottern och mågen) gav sitt samtycke. Man kan se gåvan till Syred som ett försök att i framtiden göra henne mer attraktiv på äktenskapsmarknaden, vilket enligt Gunneng skulle ha varit fallet med när en bror lät en syster ärva lika. Om det var den avsikten Elin hade skulle det visa att traditionen med att ge kvinnor mer än vad som tillkom dem inte var ett sätt för män att ge mer makt och rikedom till andra män. Snarare skulle det ha varit ett sätt för en släkt, oavsett om det var kvinnor eller män som var givare, att sörja för att kvinnorna i släkten gifte sig väl.

Men vad kan vi utläsa beträffande Elins personliga relation till dottern Märta? Att Elin kallade Märta sin ”kära” dotter talar för att de hade en relation som mor och dotter, alltså en personlig relation, och inte bara som två medlemmar av samma släkt. Uttrycket tillhörde emellertid också tidens retorik, och behöver inte nödvändigtvis antyda att Elin hade en extra kärleksfull relation till Märta.¹⁷² Hur ska man tolka Elins gåva till dotterdottern Syred? Grundprincipen är att Syred fick mer än vad som skulle ha tillkommit henne ifall mormodern dog, och gåvan kan alltså ses som ett rejält tilltaget förskott på arvet. Vi vet inte huruvida Syred hade några syskon eller ej, och inte heller hur gammal hon var vid tillfället för donationen. Däremot vet vi att Syred fick en gåva för att hennes mormor ville det, inte för att lagen tvingade till det. Om vi förutsätter att det var för att göra dotterdottern mer attraktiv på äktenskapsmarknaden som Elin gav Syred en gård öppnar det för en ny syn på de fall i vilka syster ärvde brorslott. Gunnengs idé att sådana arvskiften skedde för att genom en kvinna överföra egendom och makt mellan olika män skulle då inte hålla. Jag skulle snarare vilja lägga vikten på släkten, och påstå att i ljuset av donationspraxis lät broder sin syster ärva lika för *hela familjens* väl, inte bara för de manliga medlemmarna. Till de personliga relationerna hör

---

¹⁷⁰ Det ska tilläggas att det finns ett tiotal fall där det inte går att avgöra huruvida maken är i livet eller ej, då en kvinna står som utfärdare. Med säkerhet kan dock inte sägas att det skulle ha rört sig om hustrur.

¹⁷¹ SDHK 17895.

¹⁷² Lahtinen 2009, 93-94.

också att Elin mycket väl kan ha givit Syred gåvan av kärlek och dessutom att Syred själv kunde ha tjänat på gåvan.¹⁷³ Hur, och i vilken utsträckning gåvan kan ha kommit Syred personligen till godo återkommer jag till senare.

Tre fall finns då kvinnor gav gods till män som inte var deras makar, men i alla tre fallen var kvinnorna änkor.¹⁷⁴ År 1414 gav Märta Gunnolfsdotter en gård i Varend till Anund Hemmingsson.¹⁷⁵ Gården hade hon ärvt av sin bror Sona Gunnolfsson. Enligt Märta hade hennes avlidne make, Erlend Knutsson (död senast 1408¹⁷⁶) uppgjort ett orättvist skifte, alltså byte av jord, med väpnaren Anund Hemmingsson. Efter Erlends död blev Märta orolig för hur makens själ skulle komma att straffas för orättvisan mot Anund. Därför beslutade hon sig för att genom att ge sin egen gård som kompensation, försöka hjälpa makens själ att ”ei hafwa høghelikin wadha æller stora pino”. Visst kan man inte utesluta att ett invecklat maktspel låg bakom fru Märtas donation, men troligast är att fru Märta var uppriktigt orolig för makens själ, och att hon i sin nya position som änka fick möjlighet att göra något för att hjälpa. Donationen gjordes som en direkt följd av Märtas personliga relation till sin make, inte för att de genom giftermålet tillhörde samma familj.

Det andra brevet är från sommaren år 1414, då Katarina Torsdotter gav allt det hon ärvt efter sin avlidna make, Lasse Djäken, till riddaren Ture Stensson.¹⁷⁷ Genom brevet fråntog hon också sin son Holmger och sin måg Gunna Petersson all rätt till arvet, trots att de båda egentligen borde ha haft en del däri. Hon gav herr Ture allt, både i fast egendom och i lösöre, som tack för att han hade hjälpt henne när hon varit i nöd. Exakt vad hjälpen gick ut på framgår inte av brevet, men det är tydligt att hon är tacksam mot honom och att de har en personlig relation. Hon gick emot vad lagen föreskrev, trots att det fanns manliga släktingar i livet, och gav bort makens arv. Vi påminner oss om att lagen stipulerade att barnen var de främsta arvingarna, i detta fall alltså sonen och mågen. Som hustru till den avlidne hade hon lagligen inte rätt till mer än 1/3 av parets gemensamma avlingeods. Vi kan konstatera att Katarina med råge överskred de

---

¹⁷³ Anu Lahtinen (2009, 132-133) konstaterar att dokument från 1500-talet där en bror ger en syster större lott än vad lagen krävde ”uttryckligen nämner den systerliga kärleken som motivering för överlåtelsen”.

¹⁷⁴ Visserligen kan man inte utesluta att kvinnorna gift om sig, men det får betraktas som synnerligen osannolikt. Jämför SDHK 18161, där mottagaren dock är frände.

¹⁷⁵ SDHK 18268.

¹⁷⁶ SDHK 17075.

¹⁷⁷ SDHK 18367.

begränsningar lagen satte kring hur ett arv skulle fördelas. Det framgår inte inom vilken tidsram Ture Stensson bistått Katarina, det vill säga om det var under makens livstid eller därefter. Befogenheten att ge en sådan omfattande gåva torde emellertid ha att göra med hennes status som änka.

Ännu en aspekt ska tas upp, nämligen sytningsgåva till en släkting. Själva förfarandet var inte särdeles vanligt att nedteckna, troligen eftersom lagen tydligt stadgade vem som var skyldig att sköta om de äldre och under vilka förhållanden. Trots det finns det belägg för att det kunde vara hustrun av de två makarna som arrangerade sytningen.¹⁷⁸

Vi har sett hur makens död aktiverade kvinnan att själv sköta om privata donationer, men varför? Var det lagens stadgande om hustruns *malsman*, som begränsade den gifta kvinnans juridiska möjligheter? Källorna visar att beträffande donationer ska lagen tolkas som att kvinnan var lika habil som mannen, det vill säga bunden av arvingarnas samtycke, men i övrigt fri att handla. Det var av tradition, inte gällande lag, som hustrurna stod tillbaka till förmån för sina malsmän, och först sedan de blivit änkor agerade själva. Att det var tradition och inte lag som avgjorde kvinnans handlingsutrymme står klart då civilståndets avgörande inflytande endast gällde vid donationer till privatpersoner. Vid många donationer till kyrkliga instanser var det nämligen hustrun själv som utfärdade brevet.¹⁷⁹ Det var således en skillnad på att donera för sin själ, och att donera till privatpersoner. Vi kan alltså sluta oss till att praxis var att mannen skötte transaktioner där egendom och makt fördes från en släkt till en annan, men ändå konstatera att detta inte var för att kvinnan sågs som inhabil att själv hantera sin egendom. Det verkar som om en lämplig tolkning vore att det fanns två olika sfärer, där kvinnan var fullt habil inom sin egen sfär. Offentlig makt, sådan som kunde överföras med jord mellan släkter, tillhörde männens sfär och sköttes således av männen. Själavård torde ha ingått i bådassfärer, och där fick kvinnan också på samma premisser som mannen sköta sina egna tillgångar.

Några ord bör tilläggas angående de personliga relationernas inflytande på gåvor. Donationer mellan privatpersoner skedde inom, vad jag kommer att kalla, en *krets*.

---

¹⁷⁸ SDHK 11984.

¹⁷⁹ Se exempelvis SDHK 5942, SDHK 6082, SDHK 9502, SDHK 10578, SDHK 10615, SDHK 17323. Totalt rör det sig om dryga 15 belägg.

Källorna indikerar att omfånget av en krets vanligen var tämligen begränsat. Hur medeltida nätverk eller kretsar såg ut är en fråga som länge har engagerat forskare, och då framförallt beträffande huruvida det medeltida samhället var ett ättesamhälle eller inte. Ätten, alltså en på blodsband baserad utvidgad familj, gavs i äldre forskning en mycket stor betydelse, med främst lagarna som källor. Lagarna tycks också lägga mycket stor vikt vid just ätten.¹⁸⁰ De källor jag har använt, det vill säga en kombination av lagar och urkunder, visar att den krets till vilken man hade en personlig relation var den *utökade familjen*, men inte längre bort än till givarens barnbarn, eller syskonbarn. Till kretsen hörde emellertid också människor som man inte hade blodsband till, framförallt personer som tjänat familjen. Både män och kvinnor, tillsammans eller var för sig, kunde ge barn och barnbarn, syskon och syskonbarn, gåvor.¹⁸¹ Män kunde ge sina hustrur extra gåvor utöver den lagstadgade morgongåvan och hustrur gav egendom i gåva till sina makar. I sällsynta fall gavs gåvor som tack till trotjänare.¹⁸² Att göra den omedelbara tolkningen att dessa gåvor gavs enbart på männens initiativ och som en del av deras maktspel skapar en förenklad bild av verkligheten. De personliga relationerna mellan en hustru och en make, och deras barn och fränder, gav utrymme för gåvor gjorda av kärlek och omtanke, i syfte att gynna de som levde längst. Detta fenomen kommer att utförligare beskrivas i samband med testamentena.

Kvinnor och testamenten

Om arvskiten var *malsmannens* uppgift, var utfärdandet av ett testamente något mycket mer personligt. Testamentena är unika i den bemärkelsen att de utgör någons sista vilja, och ger som sådana en sällsynt möjlighet att komma nära medeltidsmänniskans önsknings, tankar och personliga relationer. Testamentena är inte resultatet av vilken sorts önskan som helst, för i en tid där skrivkunnigheten var mycket låg, och tillgången på skrivdon synnerligen dålig, torde det ha krävts en mycket stark vilja för att få den nedtecknad. Dessutom får man räkna med att författandet av testamenten inte var jämt fördelat över befolkningen, utan något förunnat de högre skikten. Påpekas bör dock att testamenten ofta upprättades i städerna, av borgare. Dessa borgare torde inte alltid ha

---

¹⁸⁰ Ekholst 2009, 33-34.

¹⁸¹ Se exempelvis SDHK 5945, SDHK 10720, SDHK 10847, SDHK 11326, SDHK 11481, SDHK 11753, 14033, SDHK 14241. Totalt drygt 20 fall.

¹⁸² SDHK 6327. Gåvan från riddare Magnus Gisleson skulle komma både tjänaren Olof Bengtsson och hans hustru till godo. Även då Kung Magnus skänkte en gård till herr Karl Ulfsson av Tofta specificerades att donationen också inkluderade herr Karls hustru. SDHK 8012.

tillhört ett övre skikt, och var aldrig klassade som adel, utan kunde ha så skilda yrken som skinnare, handelsmän eller skraddare. Medan inga testamenten från landsbygden lägre skikt finns bevarade, kan vi alltså konstatera att testamenten i städerna inte bara upprättades av den urbana eliten. Många borgare var från andra länder, och saknade sannolikt arvingar inom riket. Det får betraktas som sannolikt att många av dessa inflyttade borgare hade nära personliga relationer till människor utanför sin släkt, i sina nya hemstäder, och att dessa kom att ärva genom testamente.

Det är svårt att hålla isär kyrklig rätt och sekulär rätt beträffande testamenten, och som redan nämnts var det bara MEST, i egenskap av en sekulär lag, som behandlade testamenten alls. Landsbygden torde således åtminstone i viss mån ha stått under kanonisk rätt. Generellt kännetecknas testamentena av en uppriktig och ärlig tro på Gud, och en önskan att efter bästa förmåga ordna så att de som stod en nära, avlidna eller levande, skulle få en så bra tillvaro som möjligt.

I allt väsentligt liknade kvinnors och mäns testamenten varandra, precis på samma sätt som köpebrev. Det vill säga, de följde en könsneutral, standardiserad mall. Kvinnor kunde upprätta testamenten både själva, eller tillsammans med sin make, med sigill, eller utan. Nästan alltid ihågkom både män och kvinnor sin äkta hälft, även om de varit flera, i testamentet. Testamenten var nämligen inte till endast för de efterlevande, utan kunde också sätta av resurser till olika kyrkliga instanser för att mässor skulle läsas över älskades själar.¹⁸³ På så sätt förkortades tiden som själen skulle spendera i skärselden innan den slutligen fick komma till himlen.¹⁸⁴ Totalt finns det minst 22 testamenten utfärdade av hustrur, och ytterligare 38 testamenten där det inte går att avgöra om maken är vid liv eller inte. I gruppen testamenten ingår drygt 170 brev.

Kvinnor av alla sorter, rika och fattiga, gifta och ogifta, stod som mottagare av gåvor i testamenten, oavsett om utfärdaren var man eller kvinna. Testatorn var ofta mycket specifik angående vem som skulle ha vad, och det är tydligt att det kunde finnas ett värde även i mindre dyrbara lösören. Kvinnor, även tjänstekvinnor, fick ofta föremål som hörde till hushållet, exempelvis köksredskap och lakan, men också kläder. Män

---

¹⁸³ Odén 1985, 102.

¹⁸⁴ Greenblatt 2002, 14-16.

fick ofta dyrbara kläder, hästar eller annan boskap, och delar av rustningar.¹⁸⁵ Hästen var en manlig symbol, och det var mannens uppgift att ta hand om hushållets eventuella hästar. På så vis gavs han möjligheten att kunna röra sig relativt fritt.¹⁸⁶ Denna fördelning av gåvor i testamenten stöder tydligt teorin om mannens och kvinnans separata sfärer. Hon förväntades sköta hushållet, medan han skötte representation och allt som hade med krigskonst att göra.¹⁸⁷ Både män och kvinnor mottog kläder och religiösa pinaler, såsom radband.

Testamenten inom äktenskapet

Att upprätta ett testamente var ett sätt att enligt egen vilja, snarare än enligt lagen, fördela sina egendomar på de efterlevande.¹⁸⁸ Ett tydligt exempel på detta var ett testamente utfärdat år 1440 av Klas Tygesson och Ingrid Magnusdotter.¹⁸⁹ Paret hade inga barn, och därför vill de att den som överlevde den andra skulle ärva en tredjedel av allt, både lösöre och fast egendom, som paret hade. Det skulle alltså förhindra lagens stadgande om skillnad mellan makars egendom, och att makar inte ärvde varandra i de fall barn saknades, eftersom arvet då skulle gå i bakarv. I praxis kringgicks således den regeln genom testamente. Paret skrev vidare, att först sedan de fått ärva varandra, och alla kostnader i samband med både testamente och eventuella skulder hade betalats, skulle resten av arvet fördelas i enlighet med lagen, i det här fallet MEST.

Ett vanligt förfarande var att makarna kom överens om att den som levde längst skulle få behålla parets egendom till sin död. Så var till exempel överenskommelsen mellan Jakob Djäken och Kristina Magnusdotter, vilken fyra bönder vittnade om i Tenala år 1392.¹⁹⁰ Enligt vittnesmålen hade de båda kommit överens om att den som överlevde den andra skulle få hela Gännarby gård, i Tenala socken, vilken paret tidigare köpt. Jakob Djäken var den förste av de båda att gå bort, och godset tillföll därför i enlighet

---

¹⁸⁵ Se exempelvis SDHK 9515, SDHK 22143 och SDHK 19423.

¹⁸⁶ Hansen (2006, 135, 208) konstaterar dock att även pigor kunde ha hästskötsel på sitt ansvar, och att hästen som mannens område snarare var ett ideal.

¹⁸⁷ Anu Lahtinen (2009, 46) konstaterar att enligt korrespondens från 1500-talet kretsade adelskvinnans arbetsområden ”kring mat, kläder och omvårdnad”. Se även Hansen 2006, 198-199.

¹⁸⁸ Gunneng (1987, 82) anser att ”föräldrar genom testamentoriskt förordnande” däremot inte försökte låta bror och dotter ärva lika.

¹⁸⁹ SDHK 23588.

¹⁹⁰ FMU 1006. En liknande uppgörelse träffades mellan Peter Lolasson och hans hustru Ingeborg år 1416, FMU 1487 (SDHK 18813). Ytterligare runt 20 fall finns, med mer eller mindre värdefulla egendomar inblandade.

med deras överenskommelse hustru Kristina. I det här fallet var det en överenskommelse mellan två ägare till ett gods, med till synes lika rätt till det, och inte mellan en make och en underordnad hustru. Bönderna vittnade om att både Jakob och Kristina varit vid god hälsa då de träffade överenskommelsen, och att de i tur och ordning hade lovat varandra godset. Hennes ord betydde i sammanhanget lika mycket som hans, och hade samma juridiska påföljd. Hon förde utan tvekan sin egen talan.

Det är mycket tydligt att maken och hustrun betraktades som en enhet, och att de värnade om varandra. Otaliga testamenten för varandras väl bekräftar det.¹⁹¹ Det var viktigt att sörja för att den av hustrun och maken som levde längst hade ekonomiska förutsättningar till ett bra liv. Därför testamenterade hustrur och makar till varandra, och de gjorde det som jämbördiga parter.¹⁹² Det var också viktigt att efter den äkta hälftens bortgång måna om dennas själ. Därför testamenterade hustrur och makar till kloster och kyrkor, med förbehållet att mässor skulle läsas, och ofta att de skulle få en gravplats där. Det förekom inte att man testamenterade för att någon annan än de i den närmaste familjen (hustru, make, barn) skulle få gravplats, men däremot för även avlägsnare släktingars och vänners själar. En viktig anledning till att testamentera till kloster kunde också vara att upprätta kontakter och nätverk.¹⁹³

Att ordna för arvingarna

Det är dags att dra några viktiga slutsatser. Det faktum att så få arvskiften bevarats, i förhållande till testamenten och framförallt till donationer, visar att just skiftet inte var det enda sättet, eller ens det viktigaste, att fördela ett arv på arvingarna. För att komma närmare den medeltida människans tankevärld beträffande arv är det viktigt att inte fästa för stor vikt vid huruvida någon redan dött eller inte. En människas ägor skulle vid något tillfälle bli till ett arv, och arvet var de efterkommandes ekonomiska trygghet. Källorna visar att det fanns tre viktiga sätt att fördela arvet på; skiften, testamenten och donationer.

---

¹⁹¹ Jämför Hansen 2008, 156-157.

¹⁹² Giftna kvinnors rätt att testamentera sin egen egendom begränsades däremot i 1686 års testamentesförordning. Se Hansen 2008, 158, med där anförd litteratur.

¹⁹³ Andersson 2006, 243-245.

Vilken var då *malsmannens* uppgift? Vid arvskiten var kvinnans *malsman* som skulle representera henne, och av allt att döma inte efter hennes utan efter egen vilja. Vid donationer var hustrur fullt rättshabla, och kunde själva avhända sig sitt gods som de behagade, men i likhet med män behövde även kvinnor potentiella arvingars samtycke innan de avhände sig släktens jord. Ifall det var en privat donation, alltså till exempelvis en släkting, spelade kvinnans civilstånd in på hennes agerande. Traditionen bjöd att maken skötte privata donationer, medan han ännu var i livet. Om gåvan däremot gick till en religiös instans spelade *malsmannen* ingen särskild roll. Vid testamentena ser man tydligast hur hela hushållet var viktigt, och att hushållets, och i förlängningen släktens, väl var en angelägenhet för både kvinnor och män. Det fanns en grundläggande vilja hos både män och kvinnor att sörja för de närståendes framtid, både materiellt och andligen. Hustrur hade också möjligheten att göra det. *Malsmannen* hade vid upprättande av testamente ingen särskild uppgift.

Del IV Panter och skulder

Lagen

Den av de båda lagarna som behandlar pantsättningar utförligast är Stadslagen, vilket knappast är förvånande eftersom det lösa kapital som fanns i städerna torde ha varit av stor betydelse för panterna. Men inte bara penningar cirkulerade vid pantsättningar, utan lagen tyder på att det var vanligt att även lösöre pantsattes och belånades. Detta skulle enligt MEST göras i närvaro av två vittnen, och samma vittnen skulle sedan närvara när lånet återbetalades.¹⁹⁴ MEL har samma direktiv för panter med lösören, men stadgar att om någon pantsatte sin jord skulle det göras i närvaro av fyra bosatta män och häradshövdingen.¹⁹⁵ Om någon hade beviljat ett lån och därför fått en pant, vare sig det var lösöre eller fast egendom, hade panthållaren rätt att genom en tämligen invecklad procedur få äganderätt till panten. Panten skulle först utlysas till fränderna, men om den inte återlöstes inom en tidigare överenskommen tid tillföll den sedan panthållaren.¹⁹⁶ Panthållaren kunde dock redan innan han fått äganderätt till det som satts i pant, avhända sig själva panträtten för en lika stor summa som han själv hade lånat ut, förutsatt att han hade ägarens tillåtelse. Att ge panträtten vidare till ett högre värde var straffbart, liksom att använda panten så att dess presumtiva värde minskade.¹⁹⁷

Om någon stod i skuld, men sedan dog innan skulden var betald skulle arvet inte skiftas innan skulden betalats. Det specificerades inte i lagtexten vem det var som hade ansvaret för att skulderna betalades, men stadgandet att ”arua varin saklöse” först sedan hela skulden blivit gäldad talar för att arvingarna förväntades sköta den dödes ouppklarade affärer.¹⁹⁸

Stadgandena om pant är till synes könsneutrala, och nämner inget om huruvida en man fick pantsätta hustruns jord, eller vilka regler som gällde om ägaren var *overmagha* eller jungfru. Däremot kan Radzstuffw balken i MEST klargöra hur det gick för den som hade lånat pengar, men sedan inte kunde betala tillbaka dem. Lagen stadgade att en sådan

---

¹⁹⁴ Köpmala B VII, IX, XIII MEST.

¹⁹⁵ Köpmala B VI-VII, MEL, Eghno B X, MEL.

¹⁹⁶ Köpmala B X, MEST, Köpmala B VIII, MEL:

¹⁹⁷ Köpmala B XI, MEST.

¹⁹⁸ Ærfpa B XX, MEL

person skulle bysättas, alltså sättas i en särskild arrest, tills dess att skulden var erlagd. Riddare, präster och de som verkade i konungens ärenden fick man inte bysätta. Dessutom fick man heller inte bysätta ”bondans konu”, alltså en gift kvinna. Änkor däremot fick bysättas.¹⁹⁹ Det verkar i lagen inte ha funnits några hinder för att hustrun *de facto* skulle kunna sätta sig i skuld, och det är frestande att dra en parallell till stadgandena om edsöret. Det verkar återigen som att hustrun kunde begå brott, men att hennes straff inte fick bli att skiljas från hemmet. När en hustru stod inför att skiljas från hemmet på grund av ett brott förväntades dock inte mannen bota för henne i Magnus Erikssons lagar, så som var fallet i länslagarna för Götalandskapen. Det är mycket svårt att avgöra hur stor rättshabilitet hustrun hade i fråga om pant och skulder på basis av enbart lagtexterna. Därmed är det dags att gå vidare till praxis.

Praxis

Av allt att döma var pant och lån någonting tämligen vanligt förekommande under tiden som studeras.²⁰⁰ Över 200 brev vittnar om pant och skulder, där kvinnor var inblandade. Pantbrevet blir dock vanligare senare i perioden, och de flesta breven härstammar från 1400-talet. Under 1400-talet blir också pantsättningarna och fordringarna synnerligen invecklade, och ofta på många olika nivåer. Exempelvis hade Karl Nilsson panträtt till en gård på Öland i början av 1400-talet. Panträtten hade tidigare av Karls far skrivits över på hans fostermor fru Sestrid, och sedan överförs till Karl. År 1420 överskrev sedan Karl Nilsson panträtten på riddaren herr Ture Stensson.²⁰¹ Rätten att återlösa en pant kunde alltså behandlas nästan på samma sätt som vilken vara som helst, men till synes nästan helt utan procedurer. Även om det var jordegendomar som var pantsatta, var alltså själva rätten till panten, både återlösningsrätten för arvingarna, och rätten att hålla panten, inte att betrakta som ett jordägande i sig. Lagen stadgade att en pant som inte hade återlösts och därför tillfallit pantställaren var ett lagligt sätt att förvärva jord, precis som att köpa eller byta till sig jord.²⁰² Samtidens attityd till pant tycks dock ha varit en helt annan än attityden till exempelvis till köp och byten, eftersom pant ingicks med betydligt färre procedurer.

---

¹⁹⁹ Radzstuffw B XVIII, MEst. Ett original stadgar att änkor inte fick bysättas.

²⁰⁰ Fagerlund 2003, 142-143,

²⁰¹ SDHK 19444.

²⁰² Eghno B I, MEL och Jorda B I, MEst.

Att sätta sin egendom i pant var under medeltiden inte nödvändigtvis ett tecken på att man var i ekonomisk kris.²⁰³ I ett samhälle där likvida medel var sparsamt förekommande kunde panter vara ett sätt att få fram betalningsmedel, i ”reda pengar”. Så var fallet när kung Erik och drottning Margareta år 1403 donerade 300 lödig mark silver, en enorm summa, till Åbo domkyrka för inrättandet av en daglig mässa i evighet.²⁰⁴ Istället för att uppåda hela penningssumman pantsatte de inkomsterna av Pikis socken, det vill säga skatter och liknande pålagor som tillkom kungamakten, så att domkyrkan skulle få hålla Pikis socken i pant till dess att summan var betald. Det kan tyckas extremt att pantsätta en socken, men faktum är att exempelvis Öland med Borgholms slott pantsattes, dock utanför denna studies tidsavgränsningar och dessutom av allt döma som en helt manlig uppgörelse.²⁰⁵ Den allmänna uppfattningen tycks i alla fall ha varit att det mesta kunde pantsättas.

Panteöverenskommelser ingicks ofta till synes lättvindigt, och det var vanligt att man satte gods i pant utan att söka samtycke från arvingarna. Då maken pantsatte hustruns gods var det inte heller säkert att han frågade henne om lov, vilket skiljer sig från när hustruns jord skulle säljas eller bytas. Det är troligt att man inte ansåg sig behöva arvingarnas, eller hustruns, samtycke eftersom man alltid hade för avsikt att återlösa jorden. Att försätta en gård, eller annan egendom, i pant likställdes alltså i praxis inte med att avhända sig densamma. Winberg påpekar att man i tidigmodern tid inte lade vikten vid vilken jord det var, utan vid jordens värde.²⁰⁶

Vi påminner oss om lagens stadgande att arvingarna skulle sköta den dödes ouppklarade affärer, och vänder oss till diplomerna för att klargöra vem av arvingarna den skyldigheten föll på. Först av allt bör det dock förtydligas att i praxis var det inte bara skulder som gick i arv, utan även fordringar. Det är helt tydligt att arv av skulder och fordringar inte följde den vanliga arvsordningen. När maken dog överfördes nämligen alla skyldigheter och rättigheter på änkan. Det är på sin plats med några exempel.

---

²⁰³ På 1600-talet var dock adeln synnerligen skuldsatt och panterna många och invecklade. Se Winberg 1985, 161-162.

²⁰⁴ FMU 1170.

²⁰⁵ FMU 2352 och FMU 2396.

²⁰⁶ Winberg 1985, 29. Jämför Sjöberg 2001, 106.

Ett femtiotal fall vittnar om att änkan fick överta mannens skulder, men också de fordringar han hade. År 1414 utfärdade Ingrid Eriksson ett kvittobrev.²⁰⁷ Hon och hennes make hade sålt jord till riddaren herr Karl Magnusson men inte mottagit full betalning. Maken hade sedan dess avlidit och Ingrid ärvde således fordran. Det var alltså till henne som herr Karl förväntades erlägga resten av pengarna, och hon som sedan gav kvittobrevet. År 1370 överlät Ingeborg Erlandsdotter sin morgongåva liksom delar av sina barns fäderne för en skuld som hennes, då avlidne, make hade till Bo Jonsson (Grip).²⁰⁸ Trots att det var maken som hade skuldsatt dem var det änkan som med både jord som tillhört maken, och med sin egen jord, hade ansvaret för att betala av skulden. Det är mycket tydligt hur hustru och make sågs som en helhet. Ibland var det till och med änorna som sinsemellan gjorde upp de avlidna makarnas ouppklarade affärer.²⁰⁹

Beträffande panten är det svårt att se kvinnornas medverkan i förhållande till männens. Fagerlund menar att det berodde på "kvinnans juridiska underordning". Hon anser att det genom underordningen är vanskligt att avgöra om det var en kvinna som var skuldsatt, eftersom kvinnan i officiella dokument i allmänhet representerades av en man.²¹⁰ För 1300-talet och början av 1400-talet är detta ett mycket relevant påpekande. Officiella dokument är de enda källorna till panten och skulder, och eftersom kvinnor i dessa sammanhang, oavsett civilstatus, oftast representerades av män försvinner de i formaliteter. Deras faktiska aktivitet är näst intill omöjlig att avgöra. Däremot uppvisar källorna tydliga tendenser som gör vissa slutsatser ofrånkomliga. Den för ämnet mest betydelsefulla slutsatsen är att panten och skulder i allmänhet sköttes av män. Om lagen för jordköp satte betydande restriktioner för försäljning av hustruns jord fanns det inga sådana begränsningar när det gällde att pantsätta kvinnans jord. Mindre krediter, gällande lösöre eller livsmedel, finns inte dokumenterat i källorna. För senare tidsperioder var det just vid sådana krediter som kvinnor agerade.²¹¹

---

²⁰⁷ SDHK 18404. Se även SDHK 16417.

²⁰⁸ SDHK 9725.

²⁰⁹ SDHK 19625 samt 19626.

²¹⁰ Fagerlund 2003, 151-152.

²¹¹ Fagerlund 2003, 155-157, Korpiola 2009. 27-28.

Hustruns rätt att disponera

Här aktualiseras frågan om äganderätt och dispositionsrätt. Som jordägare var det självklart att kvinnan kunde ha en del i panter och skulder, genom att hennes jord disponerades. Men vem var det egentligen som bestämde hur jorden skulle disponeras? Vi har sett att änkor inte bara kunde upprätta egna förbindelser, utan också tog över dem som maken hade efter hans död. Kvinnan var alltså inte som sådan ansedd inkapabel att disponera sin jord. Den stora frågan blir då huruvida det faktum att den gifta kvinnan hade en *malsman* medförde att hon saknade dispositionsrätt. Hedda Gunneng påpekar att hustrun i vissa fall disponerade sin morgongåva redan under makens livstid.²¹² Morgongåvan stod dock i en särställning, eftersom den uttryckligen var kvinnans egen jord, och med största sannolikhet skulle fungera som änkeförsörjning efter makens bortgång.²¹³ För hustruns verkliga rättigheter och möjligheter att disponera jord vore det av större intresse att betrakta den jord som inte var hennes morgongåva.²¹⁴

Även om det huvudsakligen var män som disponerade jorden i fråga om panter, förekom det att hustrur deltog. De kunde tillsammans med maken pantsätta antingen sin egen jord, gemensamt ägd jord, eller ge sitt samtycke till att maken pantsatte sin jord.²¹⁵ Mönstret är alltså det samma som i fråga om köpebrev. Hustrur förekommer som aktörer på alla positioner, men inte alls i samma utsträckning som varken män eller änkor. Dessutom finns det inga belegg för att hustrur ensamma pantsatte jord.

På grund av att de bevarade medeltida urkunderna är så spridda är det ovanligt att de förekommer i serier. Några sådana serier finns emellertid, och en av dem rör en kvinna vid namn Gertrud Bondedotter. Genom henne kan vi få mycket intressant information om både malsmanskäpet och hustruns rättigheter. Gertrud var gift med Joar Halstensson. Joar pantsatte Gertruds fäderne och var dessutom den som uppbar

---

²¹² Gunneng 1987, 83.

²¹³ Det finns en pågående diskussion om syftet med morgongåvan, och dessutom restriktionerna kring den. Främst rör detta huruvida morgongåvan utbetalades till änkan först efter makens död, eller redan under hans livstid, och i vilken utsträckning det inverkar på morgongåvan ifall paret hade barn eller ej. För en kort men koncis genomgång se Hansen 2008, 158-160. Hon menar att lagen stadgade att kvinnan var berättigad till morgongåva oavsett om paret hade barn eller inte, medan praxis på landsbygden på 1600-talet var att endast en barnlös änka hade rätt till sin morgongåva. För min period tycks dock kvinnan ha fått morgongåvan redan under makens livstid, oberoende av barn.

²¹⁴ Ullgren (2000, 85) menar att även om gods formellt stod på maken kunde hustrun stå för godsdriften, men hans iakttagande gäller Skåne och 1600-talet.

²¹⁵ För hustrur i samband med panter och skulder se exempelvis FMU 868, FMU 873, SDHK 9502, SDHK 10134, SDHK 10139, SDHK 10605, SDHK 13536 eller SDHK 20798.

penningarna för pantsättningen. Att maken tämligen fritt pantsatte hustruns gods var som redan nämnt inte alls ovanligt, och är värt att stanna vid en stund.²¹⁶ Detta skulle kunna jämföras med byten av jord, då det inte heller handlade om att avhända sig jorden, utan om att omdistribuera sina ägor. Gabriella Bjarne Larsson spekulerar kring huruvida byten lättare medgav att maken handhade hustruns egendom och fastslår att ”[v]ad bytena [...] visar är att män verkligen var kvinnors målsmän”, eftersom männen då hade tämligen stor frihet att nyttja hustruns jord.²¹⁷ Det verkar klart att panter, och möjligen också byten, i mycket större utsträckning än försäljningar kunde göras utan medgivande från arvingar och hustrur. I fallet med Gertrud vet vi dock att hon var medveten om makens förehavande, även om vi inte vet om hon hade gett sitt samtycke till dem. År 1415, då maken fortfarande var i livet, bad hon så om hjälp från fränder och vänner med att uppbära resten av penningarna från de pantsatta godsens, då maken inte hade mottagit hela summan.²¹⁸ Allra först bad hon dock om hjälp från Arvid Jonsson, ”som myn maalsman ær”. Trots att Gertrud var gift hade hon en annan *malsman* än maken, och visade dessutom tydligt att hon ansåg sig ha rätt att disponera penningarna från de pantsatta godsens. Dessutom utfärdade hon själv kvitton för boskap och pengar som hon mottagit, både till andra män, och till *malsmannen* Arvid Jonsson.

Vad kan vi då utläsa av detta? Det går inte att komma ifrån att det var vanligast att maken disponerade jorden, men Gertrud var inte den enda hustrun som disponerade sin egen jord,²¹⁹ och hon var rättsligt habil, och handlade enligt eget huvud. Av störst betydelse här har det faktum att *lagen* inte stod i vägen för kvinnor att utföra juridiska handlingar på egen hand, men att tradition eller praktikaliteter gjorde att det i allmänhet föll på mannen. Maken hade av allt att döma dispositionsrätt till sin hustrus jord, men det betydde inte att hustrun inte hade det. Däremot ska det påpekas att hustrur av allt att döma inte disponerade sin makes jord. Källorna visar också att en *malsman* inte innebar att kvinnan var rättsligt inhabil, utan att en *malsman* var den som förde hennes talan, hennes mål. Det behövde inte gälla bara inför tinget, utan kunde också gälla åtminstone återkrävande av skulder. Dessutom behövde *malsmannen* inte nödvändigtvis vara maken.

---

²¹⁶ Se exempelvis SDHK 9142, SDHK 16847, SDHK 18648. Totalt finns drygt 10 fall, där varken arvingar eller hustrur tycks ha blivit tillfrågade. Det finns, till skillnad från med köpebrevet, inte något tydligt geografiskt samband, och dessutom är det procentuellt sett en betydligt större del.

²¹⁷ Bjarne Larsson 2003, 104.

²¹⁸ SDHK 18494. Se även SDHK 18493, SDHK 18495 samt SDHK 18908.

²¹⁹ Se exempelvis SDHK 9437, SDHK 10134, SDHK 15420, SDHK 15473.

Del V   **Brott, bot och fastebrev**

Lagen

Magnus Erikssons lagar är på intet vis entydiga vad gäller kvinnors rättigheter på ting och rådstuga, om kvinnor ens hade några. Klart är att dessa ”allmänna” möten var av stor vikt för samhället, och att tillgången till dem borde ha inverkat på den enskilda människans möjligheter att delta i samhällslivet. Christine Ekholst, som är den som utförligast undersökt brott i förhållande till genus i medeltidslagarna, anser att kvinnan inte fick representera sig själv på tinget, utan skulle företrädas av sin målsman. Däremot påpekar hon att redan UL, HL och VL tillät kvinnliga vittnen.²²⁰ Tingsverksamheten reglerades i MEL i Þingmala balken. Rättssubjektet är uteslutande manligt, och ger uppfattningen att kvinnor inte alls borde vara vid tinget. För att vara trovärdig vid tinget krävdes en viss förmögenhet, så till vida att lagen stadgade att det till förtroendeposter skulle utses bofasta män.²²¹ Här är det återigen svårt att avgöra vikten av ordet ’man’.²²² Helt klart är i varje fall att endast den som var bofast kunde utses.²²³ För att stämma någon till tinget, alltså för att dra någon inför rätta, skulle man gå hem till den anklagade personer och i vittnens närvaro lägga fram sina klagomål. Därefter skulle man vid nästa (härads)ting tillkänna att någon blivit anklagad, och denne skulle ges möjlighet att svara för sig själv. Om det fanns vittnen, kunde den svarande få uppskov till nästa ting för att sammankalla vittnena och svära sig fri.²²⁴ Om stadgandena också gällde kvinnor eller ej går inte att avgöra från själva texten.

Kvinnor nämns när det gäller att betala ut böter. När en man hade blivit dömd för ett brott skulle hans egendom mätas ut, men först skulle hustruns egendom tas bort. Hustruns egendom fick alltså inte användas för att betala makens böter.²²⁵ Vidare stipulerar lagen att om det är hustrun som begått brottet, ska det gäldas med hennes eget

---

²²⁰ Ekholst 2009, 73.

²²¹ När någon vill stämma någon annan på tinget skulle han ta med sig vittnen, som skulle vara ”bolfastum mannum”. Þingmala b. IX, MEL.

²²² Tolkningen att kvinnor uteslöts är vanlig. Se exempelvis Andersson Lennström (1994, 27-28) som dock påpekar att kvinnliga vittnen tilläts och krävdes inom begränsade områden, såsom barnafödande.

²²³ Skillnaden mellan den som var bofast och den som inte var det är genomgående i texten. Jämför exempelvis Þingmala b. XXI och XXII, MEL, som behandlar en ”löskæmanz” brott respektive en ”bolfast manz” brott.

²²⁴ Þingmala b. XIII, MEL. ”J allum vitnum, næmdum ok eþum skulu bolfaste mæn varæ”. Þingmala b. XXVI, MEL.

²²⁵ Þingmala b. XX, MEL.

gods. Här är det emellertid värt att fästa uppmärksamhet vid lagens formulering. Det står att "[v]æarkær husfru, ok fællis *bonde* aat laghum", vilket skulle indikera att han fälldes i hennes ställe, och att hon alltså inte förväntades närvara vid tinget eller ens ta rättsligt ansvar för sina handlingar.²²⁶ Så var åtminstone traditionen och lagen i Götalandskapen under landskapslagarna, där kvinnan uttryckligen representerades av sin *malsman*, och att denne sedan hade att ta straffet för henne. MEL tycks alltså vid en första anblick ha anammat samma idé. Här skiljer sig dock de olika lagtexterna åt på ett avgörande sätt. Flera lagtexter har nämligen istället för "bonde" uttrycket "hænna". Alla kända versioner av KrL har emellertid formuleringen "bonden". Hur ska detta tolkas? En möjlighet är att "bonden" är den rätta läsningen, och att det även i lagarna efter landskapslagarna var *malsmannen* som förväntades representera sin hustru. De avvikande fallen av "hænna" skulle då förklaras med att det var ett så allmänt accepterat faktum att kvinnan alltid representerades av *malsmannen* att själva formuleringen inte var betydelsebärande, eller att det fanns lokala avvikelser. En annan möjlig tolkning vore att även om det var maken som hade representerat sin hustru, dock inte uteslutande att hon kunde ha representerat sig själv, var det från hennes gods det skulle bötas om hon var den anklagade. Enbart lagtexten räcker inte för att göra en trovärdig tolkning i det här fallet.

Även stadganden om budkavlen innehåller särskilda föreskrifter för kvinnor. En budkavle skickades runt i byarna för att kalla till ting då allvarligare brott, som exempelvis fridsbrott, hade begåtts. Det var sedan kungens, eller möjligen hans representants, uppgift att döma vid sådana ting, länsting. Budkavlen sändes för att alla i byn skulle få information om vad som hade hänt och få möjlighet att komma till tinget. Däremot fick inte en änka ta emot budkavlen, om hon inte hade en son som var äldre än 15 år, det vill säga myndig.²²⁷ Detta torde betyda att hushåll som saknade en myndig man, inte fick delta i tingsverksamheten, i alla fall vid allvarligare brott. Att detta är en könsspecifik begränsning framgår med all önskvärd tydlighet. Lagen säger nämligen också att alla får bära fram budkavlen, vare sig det var bönder, landbor, trälar, frälse eller ofrälse. De enda som inte inkluderades var alltså änkor. Det är rimligt att anta att gifta kvinnor inkluderades endast för att de kunde representeras av sina män, inte för att de personligen förväntades delta. Mathias Cederholm påpekar att "[h]usbonden som

---

²²⁶ Pingmala b. XX, MEL. Min kursivering.

²²⁷ Pingmala b. XXVII, MEL.

hushållets representant i det offentliga underströks” genom bestämmelser om vem som fick föra fram budkavlen.²²⁸ Värt att påpeka är dock att bestämmelserna i MEL kring budkavlen inte gällde ting i allmänhet, såsom häradstingen som hölls varje vecka, utan endast då specialfall uppstod.

Den rättskipning som kommer fram i MEst är på det stora hela taget mycket lik den i MEL. För att vara trovärdig skulle man äga mark, eller helst borgerskap, i staden. Rådstugan skulle sammanträda tre dagar i veckan; måndagar, onsdagar och lördagar. Närvarande var, förutom menigheten, stadens fogde och männen i stadens råd.²²⁹ Den som inte var nöjd med rådmännens och fogdens dom hade rätt att, i samband med att han pantsatte 20 mark penningar, överklaga till kungen.²³⁰ Rådmän och fogde skulle lägga 40 mark penningar. Dömde kungen sedan annorlunda mot den tidigare domen hade den som överklagat rätt att få tillbaka sina pengar, och dessutom de 40 mark penningar som rådmän och fogde lagt till.²³¹ Beträffande vem som bör betala böter stadgar inte MEst mer än att man ska mäta ut den skyldiges egendom, utan att nämna vad som skulle hända med en hustrus lott.

Även i MEst framkommer vikten av att vara bofast. Den som var bofast fick gå ed, medan den som inte var bofast var tvungen att lägga en borgen till sin ed för att den skulle vinna laga kraft.²³² I ett system som byggde på eder var det av största vikt att folk talade sanning. Den som ljög skulle bestraffas med döden.²³³ Här förutsatte lagen att även kvinnor kunde vara inför rätta, genom att stadga att den som ljög, oavsett om det var för en man eller för en kvinna, skulle halshuggas. Den svarande eller den sökande kunde således enligt lagen vara kvinna, men det är oklart huruvida vittnet kunde vara det. Även flocken som berättar om vilka okvädingsord som var straffbara, förutsätter att kvinnor inkluderades.²³⁴ I övrigt nämns inte kvinnor speciellt i relation till ärendena inför rådstugan. Detta kan tolkas antingen som att de inte förväntades vara där, eller som att de lydte under samma lagar som männen. Endast lagen är inte nog för att veta.

---

²²⁸ Cederholm 2007, 494-495.

²²⁹ Radstuffw b. II, MEst.

²³⁰ 20 mark penningar var vid den tiden en ansenlig summa pengar, och knappast något som vem som helst kunde uppbåda.

²³¹ Radstuffw b. III, MEst.

²³² Radstuffw b. XXVI-XXVIII, MEst.

²³³ Radstuffw b. XXX, MEst. ”Hwar som liugher æro mandz aff manne eller quinno [...]”

²³⁴ Radstuffw b. XXXI, MEst.

Svara och söka

Begreppet att ”söka och svara” återfinns såväl i landskapslagarna, som i MEL, MEST och KrL, med något varierande stavning, men med till synes samma betydelse. Att ”söka” är alltså att anklaga någon eller några i en tvist, och den ”sökande” parten är därmed målsägande. Att ”svara” är samma sak som att vara den svarande parten i målet. Ekholst påpekar att det var av större betydelse att kunna visa att man var oskyldig än att kunna bevisa att någon var skyldig. Vidare menar hon att det genererade en kultur där vittnen hade en mycket stor betydelse, eftersom dessa kunde fria en från ansvar i det fall man blev anklagad.²³⁵

Schlyter menar i sin ordbok till de svenska medeltidslagarna att ”svara” också kan vara detsamma som ”ansvara”, men den betydelsen förekom bara i landskapslagarna, inte i varken MEL, MEST eller KrL.²³⁶ Huruvida ett ansvar låg inbyggt i Giftabalkens stadgande om att söka och svara, är just en av den här studiens kärnpunkter. Själva begreppet söka och svara hade alltså att göra med att anklaga, respektive svara i rättssammanhang. Var detta en rättighet eller en skyldighet? Med hjälp av praxis kommer jag att försöka besvara den frågan.

Praxis

Det är värt att först av allt beskriva tinget och rådstugan, och verksamheten där. Ting och rådstuga fyllde en mängd mycket viktiga samhällliga funktioner, tinget på landsbygden, och rådstugan i städerna. Vid tinget träffades man och arrangerade skatter och andra pålagor, man drog rågångar, alltså gränser mellan ägor, och ordnade med både äldre- och sjukvårdsfrågor.²³⁷ Samma uppgifter hade rådstugorna i städerna, där givetvis också brandskyddet var en mycket viktig punkt. Det är svårt att avgöra i vilken utsträckning de bevarade urkunderna reflekterar tingets och rådstugans faktiska verklighet. Under 1300- och 1400-talen fördes nämligen inga regelrätta protokoll. Först från 1400-talets slut finns det från vissa städer bevarat protokoll från rådstugor, samlade i *tänkeböcker*. De äldsta är från Arboga (1450–), Jönköping (1456–) och Stockholm (1474–). För landsbygdens del är det en mycket liten del som bevarats. En av de äldsta

---

²³⁵ Ekholst 2009, 90.

²³⁶ Schlyters ordbok, uppslagsord "svara".

²³⁷ Taussi Sjöberg 1996, 19.

domböckerna är från sydöstra Tavastland, och går tillbaka ända till 1443. Inga domböcker har dock bevarats från Magnus Erikssons lagars tid. Det betyder således att de uppgifter vi har om tingets och rådstugans verksamhet under den undersökta perioden endast finns i strödda urkunder. Enligt vad som går att läsa ur dessa urkunder var en av tingens och rådstugornas allra vanligaste uppgifter att officiellt bekräfta köpebrev och andra liknande dokument. Dessa bekräftelsebrev kallades för fastebrev, i vilka betrodda vittnen *stadfäste*, eller *gav fasta på*, att köp, testamenten, donationer eller vad det än rörde sig om, hade skett på rätt sätt. Det var vanligt att kyrkliga personer anlätades för att ge fasta, även om det skedde efter den världsliga lagen.

Vid ting och rådstuga skipades förstås också rättvisa mellan trätande parter. För medeltidens del var de allra vanligaste tvisterna egendomstvister. Rätten för arvingar att klandra jord nyttjades flitigt, och det är tydligt att köparens besittningsrätt till jord under både medeltid och tidigmodern tid var synnerligen svag. Köparens svaga rätt till den införskaffade jorden bör betraktas i relation till den stora mängden fastebrev, eftersom den som hade alla dokument bevittnade och tillgängliga givetvis hade ett viktigt bevismaterial. Att någon med all lag och rätt, och tillbörliga vittnen, hade köpt jord innebar emellertid inte att köpet var tryggt. Bevisföring genom exempelvis urminnes hävd, och praxis att låta treårsfristen för återköp förlängas ad infinitum gjorde att enkom ett kvitto på köpt jord inte innebar en tryggad rätt till densamma.²³⁸ Fastebreven innebar emellertid inte bara att man hade en form av kvitto, utan kanske främst att köpet hade blivit offentliggjort och därför hade kunnat godkännas av såväl arvingar som grannar och andra närvarande. Både lagar och urkunder talar för vikten av vittnen till allt man gjorde.²³⁹

De verkliga brotten var, om vi får tro urkundsmaterialet, få. Mycket möjligt är förstås att många brottsmål löstes i godo, familjer emellan, och aldrig därför behövde dras inför rätta.²⁴⁰ Man skulle också kunna tänka sig att så få urkunder som berättar om brottsmål har överlevt till vår tid därför att det inte fanns något större behov av att bevara dem. Fastebrev, köpebrev och liknande skulle komma att ha betydelse även för kommande

---

²³⁸ Se främst Winberg 1985, 89-91, samt diskussionen ovan under *Arv, donationer och testamenten – Praxis*.

²³⁹ Vittnen och offentlighet diskuteras bland annat i Ekholst 2009, 89-90.

²⁴⁰ Taussi Sjöberg 1996, 42.

generationer, medan brott, så snart straffet avtjänats, torde ha varit avklarade och preskriberade.

Straffansvar

Eftersom så få domar från brottsmål finns bevarade är det synnerligen vanskligt att avgöra i vilken utsträckning kvinnor kunde ha varit delaktiga i sådana mål. Källorna räcker endast till för påvisa förekomst, inte frekvens. Christine Ekholst drar på basis av lagtexterna slutsatsen att mannen skulle försvara kvinnan i åtminstone ÄVgL, men att MEL och MEST tydligt tar en annan ställning.²⁴¹ Hon gör tolkningen att försvaret av kvinnan skulle flyttas från släkten och enskilda män, till kungamakten, som en medveten handling från lagstiftarnas sida.²⁴² Dessutom växte ett individuellt straffansvar, för både män och kvinnor fram under perioden, troligen som en effekt av inflytande från kanonisk rätt.²⁴³ Straff var enligt källorna fortfarande under Magnus Erikssons lagar i viss utsträckning en angelägenhet för hela släkten. År 1381 överlät Mathias Trottasson jord till biskopen i Strängnäs, som bot för ett dråp hans hustrus bror begått.²⁴⁴ Även om det var maken som sedan arrangerade med boten, får man ändå konstatera att det äkta paret sågs som en enhet, och att hustrun förväntades delta i botgörandet för det brott hennes bror begick. Den allmänna uppfattningen inom forskningen är att hustrun representerades av sin *malsman*, och inte bara i brottsmål, utan i alla juridiska frågor.²⁴⁵ Fall som det ovan nämnda skulle stödja den uppfattningen.

Källorna visar dock att kvinnor också kunde ha en direkt medverkan. Johan Danssons mormor, hustru Katarina, deltog i betalandet av en mansbot, alltså den penningssumma som skulle betalas till den mördades familj.²⁴⁶ Huruvida hon var gift vid tillfället vet vi inte, och inte heller vilken relation hon hade till varken den dömda eller den döda, men det får betraktas som ytterst osannolikt att de inte var släkt. Som medlemmar i en familj kunde alltså även kvinnor hjälpa till att sona brott, och då till och med mycket allvarliga

---

²⁴¹ Jämför Korpiola (2009, 24) som presenterar samma tanke.

²⁴² Ekholst 2009, 153.

²⁴³ Korpiola 2009, 155.

²⁴⁴ SDHK 12028. Jämför SDHK 17010.

²⁴⁵ Lahtinen 2009, 40

²⁴⁶ SDHK 19555. Ericsson (2003, 104, 109-110) sätter mansboten i samband med ett återupprättande av hedern.

sådana. Detta är fullt i enlighet med vad vi från urkunderna kan utläsa också om mäns brott och straff. Även om straffansvaret låg på den enskilda individen, låg ansvaret för boten i praktiken på hela familjen.

Ett till exempel förtydligar. Joar i Aska blev tagen av daga av Klemet Ingolfsson. Hur själva domen såg ut vet vi inte, eftersom dombrevet inte finns bevarat. Däremot vet vi att Klemets son, Ingolf, sonade sin faders brott. Det gjorde han genom att ge sig av på pilgrimsfärd och dessutom genom att arrangera med mässor för den dräpta Joars själ. Joars arvingar, bland andra hans barn Johan, Staffan och Margit, gav därför Ingolf ett så kallat urfejdabrev.²⁴⁷ Med det brevet förklarade de sig nöjda med hur brottet hade sonats, och meddelade att ingen från deras sida längre hade något att fordra från Ingolf och hans familj. Huruvida Margit vid utfärdandet var gift eller inte framgår inte, men däremot nämns hennes två söner, och hon var således antingen hustru eller änka. Urfejdabreven var familjens angelägenhet, och det finns inga brev bevarade där en hustru representerades av sin make, eller ens tecken på att han skulle ha närvarat. Det var alltså familjemedlemmar, kvinnor eller män, som förväntades godkänna boten. Kvinnan kunde också, åtminstone som änka, själv vara den som ordnade med urfejdabrev. 1398 ingick Ragnhild Niklasdotter en förlikning med herr Amund Hatt.²⁴⁸ Ragnhilds make, Olof Bang hade blivit tagen av daga, och herr Amund erlade mansbot. Ragnhild var sedan den som gav herr Amund kvitto på att han hade betalat, och också den som godkände betalningen som bot.

År 1363 utfärdade Margit ett brev där hon bekräftade att hon upplåtit jord till Anders Karlsson, vilken agerade på Nils Peterssons vägnar.²⁴⁹ Margits make, Olof Håkansson hade tagit Nils far, Peter Ragvastsson, av daga, och Margit betalade så en mansbot till Nils. Boten betalade Margit från sina egna egendomar, trots att lagen stadgade att hustrun inte skulle plikta för makens brott. Maken var av allt att döma inte närvarande vid utfärdandet, och Margit tycks av egen fri vilja ha betalat för sin makes skull. Inför ett ting, och i ett så allvarligt fall som dråp, hade alltså en hustru rätt att föra sin egen

---

²⁴⁷ SDHK 18096. Även i SDHK 19532 är en kvinna med och utfärdar urfejdabrev. Jämför även SDHK 12035. Det finns ytterligare minst tio urfejdabrev, men inte med kvinnor, bevarade från perioden. I SDHK 15882 betalas boten till den dräptes moder och övriga släktingar.

²⁴⁸ SDHK 15006. Jämför SDHK 10935, där Cecilia Ulfsdotter sedan maken gått bort ingår förlikning med deras motståndare, dock inte rörande urfejdabrev utan egendomar. Se även SDHK 9805, där en kvinna betalar böter för en man.

²⁴⁹ SDHK 8281.

talans, och i det här fallet dessutom hjälpa sin make ur en knipa. Det ska dock påpekas att själva fallet redan var avslutat, och att vi inte vet om, och i så fall på vilket sätt, Margit varit delaktig vid en eventuell rättegång. En annan mycket viktig detalj angående brevet bör påpekas. Margit meddelar i brevet att upplåtelsen och övriga arrangemang sker ”medh allo thy som warom vplensk lag til sigia”, och skulle alltså kunna betyda att MEL vid uppgörelsen inte varit den rådande lagen.

Kvinnor kunde enligt lagen inte göras biltoga, men däremot visar källorna att de som sökande kunde ha del i biltogamål. År 1414 utfärdade biskop Knut i Linköping och Östergötlands lagman Ivar Nilsson ett brev som ger oss möjlighet att se Margit Bengtsdotters roll i ett biltogamål.²⁵⁰ Margit hade anklagat en man för att ha gjort henne ”walzwærk, skada och oræth” inför tinget i Motala. Då hade herr Håkan Nilsson ingripit, och på tingsplatsen hjälpt den anklagade mannen därifrån och dessutom skyddat honom. Vi vet ingenting om detaljerna i den skada Margit lidit, eller vad som drev herr Håkan att hjälpa den anklagade mannen. Vi vet däremot att resultatet för herr Håkan var att han dömdes biltog. Senast i februari år 1414 hade han dock gjort upp med Margit personligen, och hon förklarade i ett brev till biskop Knut och lagman Ivar att hon ”læt sik wæll och allaledhis at nøgia” med den förlikning de kommit till. Därefter bad hon biskopen och lagmannen att tillsammans med henne be konung Erik att förklara herr Håkan förlåten. Vi vet inte huruvida Margit var gift eller änka, men hon representerade sig själv, och kunde både stå som sökande på ting, och hade dessutom i sin person den juridiska makten att be konungen förlåta herr Håkan. Vi vet heller inget om vilken social status Margit kan ha haft. I allmänhet var man noga med att påpeka om någon var högvälboren, eller hade någon form av titel.²⁵¹ Margit benämndes bara som ”enne quinno”, och inte med någon form av hedersepitet. Det skulle indikera att hon tillhörde allmogen.

Ekholst menar att stölder var brott där kvinnan enligt lagen tydligt skulle ta ansvar för sina egna handlingar.²⁵² Torsten Wennström påpekade redan 1936 att kvinnan inte företräddes av sin *malsman*, utan själv skulle straffas för sina brott.²⁵³ Både Ekholst och Wennström ser detta som en utveckling mot kvinnligt straffansvar från

---

²⁵⁰ SDHK 18235. Dombrevet är förlorat.

²⁵¹ Lahtinen 2009, 40.

²⁵² Ekholst 2009, 116-117.

²⁵³ Wennström 1936.

landskapslagarnas stadganden om att *malsmannen* skulle sona för kvinnans brott.²⁵⁴ Från perioden finns det emellertid inga bevarade brev som rör stölder. Detta ska med säkerhet inte tolkas som att stöld inte var ett vanligt brott, särdeles i städerna, utan som att brottet, så snart det var botat för, inte längre hade betydelse, och att domarna då inte tillvaratogs. Niklas Ericsson menar att det kvinnliga straffansvaret fortfarande under 1500-talet inte alltid var självklart.²⁵⁵ Det är också viktigt att tänka på skillnaden mellan att själv delta i en rättegång, och på så vis föra sin egen talan, och på att vara myndig att ta straffet. För sent 1300-tal och tidigt 1400-tal går det dock inte att avgöra huruvida hustrur representerade sig själva i fråga om brottsmål, främst på grund av att de bevarade källorna är så få till antalet. Att änkor gjorde så står helt klart. Det är dock tydligt att människor, oavsett kön, förväntades agera tillsammans med sin familj vid brottsmål. Det bör också tilläggas att inga fall finns då kvinnan vid brottsmål representerades av sin *malsman*.

Kvinnan på tinget

För att veta vilken roll *malsmannen* hade på tinget måste man gå längre än bara till brottmålen. Betydligt många fler urkunder berättar nämligen om andra mål inför tinget, exempelvis sådana som rörde egendomstvister. Det allra vanligaste ärendet både män och kvinnor hade inför tinget var emellertid att söka fasta, alltså officiell bekräftelse, på jordtransaktioner. Över 500 fastebrev som rör kvinnor finns bevarade. Att man bevarade fastebrev, köpebrev och liknande juridiska dokument var mycket viktigt, och man kunde inte utan vidare få ett nytt om det gamla skulle råka förkomma. Det visar incidenter som den när Johan i Vrångfall med stöd av vittnen bevisade inför häradstinget att en femårig flicka hade haft sönder ett köpebrev i hans ägo.²⁵⁶ Att brevet var i dåligt skick hade alltså så stor betydelse att Johan drog saken inför tinget.

Tinget kan också ses som en arena där olika genusstrukturer prövas mot samhällets normer. Den dom som sedan föll i tvister fungerade som en bekräftelse eller förkastelse på dessa normerande genusstrukturer. Karin Jansson anser att definitionerna av genus

---

²⁵⁴ Ekholst 2009, 116-120. Ekholst ser det dessutom som en medveten strävan från centralmaktens sida. Wennström 1936.

²⁵⁵ Ericsson 2003, 192.

²⁵⁶ SDHK 20999. Se även SDHK 8080, SDHK 11426 samt SDHK 11901, då kvinnor var kärke vid egendomstvister.

skedde just i konflikterna mellan olika normer och föreställningar, exempelvis vid tinget.²⁵⁷ Ett synsätt där den rådande genusstrukturen kom att upprätthållas eller förändras vid ting skulle inte stå och falla med huruvida kvinnorna själva närvarade.

Att påvisa fysisk närvaro på tinget är mycket svårt. I flera fall står det dock uttryckligen att en person hade kommit inför tinget med sitt ärende, och då kan man vara tämligen säker på att personen *de facto* närvarat. I de allra flesta fall står det emellertid bara att själva ärendet kom inför tinget, vilket förstås gör det omöjligt att avgöra om de inblandade personerna eller bara urkunden var där.²⁵⁸ För att vara säker har jag alltså krävt att det uttryckligen står att kvinnan kom till tinget.

Kvinnor förekom på ting, både som sökande och som svarande.²⁵⁹ År 1385 begärde Ragnhild Svendsdotter att få inlägga protest i en arvstvist, inför tinget i Linköping.²⁶⁰ Det är okänt huruvida Ragnhild vid tillfället var gift eller inte, men hon var uppenbarligen i position att tvista vid ting. År 1409 utfärdade herrarna Tord Bonde och Ture Bengtsson ett brev riktat till Kristina i Hälmbys.²⁶¹ Helgeandshuset i Stockholm hade nämligen vid ett räfsteting med allmogen i Uppsala gjort anspråk på jord som Kristina tidigare hade sålt till herr Algot Magnusson. Eftersom det blivit en tvist om jorden kallades den tidigare ägaren, alltså Kristina, till tings. Inom nio veckor efter det att hon hört brevet skulle Kristina komma till Stockholm ”meth sin bewisning, som hon ther vpa hauer”, för att reda ut fallet. Det är vanskligt att avgöra även Kristinas civilstånd. Hon kallades genomgående ”husfru”, men det kan mycket väl ha varit en värdighetstitel snarare än en definition av civilståndet. Vi kan ändock konstatera att Kristina var en egen juridisk person, och att det på henne ställdes samma krav som skulle ha ställts på en man. Vi påminner oss om att lagen stadgade att en änka inte fick ta emot budkavlen, om hon inte hade en myndig son. Om detta betydde att änkor inte var välkomna till tinget skulle Kristina ha varit en hustru. Följden av detta skulle vara att en hustru var tillåten att agera som en egen juridisk person på ting, icke underställd sin *malsman*. För att få klarhet ska vi undersöka några fler exempel.

---

²⁵⁷ Jansson 2000, 165.

²⁵⁸ Jämför Harrison 1998, 193.

²⁵⁹ Taussi Sjöberg 1996, 109. Gudrun Anderssons (1998, 92-93) studie rör förvisso 1600- och 1700-tal, men uppvisar samma mönster. Dock ser hon att hustruns aktiva deltagande i konflikter minskade under perioden.

²⁶⁰ SDHK 12969.

²⁶¹ SDHK 17332.

Änkor agerade dock själva på ting. År 1357 kom änkan Katarina inför tinget i Växjö för att lysa en försäljning av jord.²⁶² Lysningen skulle enligt lagen göras på ting, för att informera om att jorden skulle säljas, och på så vis ge arvingarna en möjlighet att lösa den. Änkor förekom även i tvister, som då Kristine hamnade i bråk med Olof Haraldsson år 1399. Jorden de tvistade om dömdes i kvarstad vid ett räfsteting med allmogen i Österrekarne, tills tvisten kunde lösas.²⁶³ Att änkor inte fick ta emot budkavlen betydde alltså inte att de inte var välkomna på vanliga ting, utan hade med största sannolikhet att göra med länstinget funktion som en rättsinstans för allvarligare brott.

Även hustrur agerade på ting.²⁶⁴ År 1432 kom exempelvis Gise Guldsmeds hustru inför tinget i Vaksala och kärade på jord som riddare Nils Bosson hade.²⁶⁵ Den vanligaste orsaken till varför hustrur uppträdde inför tinget var emellertid att de begärde fastebrev på tidigare utförda transaktioner. Påvel Gram var häradshövding i Göstrings härad, och år 1383 höll han ting i Hogstad. Dit kom systrarna Katarina och Birgitta Tomasdöttrar, för att få fastebrev av häradshövdingen.²⁶⁶ Båda systrarna var vid tillfället gifta, och själva försäljningarna av jord hade fått makarnas samtycke, helt enligt praxis. Påvel Gram gav systrarna fasta på deras respektive försäljningar, men skrev också att han inte tidigare hade velat ge fastebrev, men nu gör det eftersom kvinnorna själva hade närvarat och ”ii thingheno a fastenne hiolt”. Det är helt tydligt att deras närvaro hade juridisk betydelse, och att de trots att de var gifta förde sin egen talan och representerade sig själva. Dessutom sigillerade de varandras brev.

Vanligare än att hustrur uppträdde helt själva var förstås att de kom till tinget tillsammans med sin make. Det finns drygt 50 fall där man och hustru tillsammans kom till tinget eller rådstugan för att få fasta. År 1394 kom Bengt Nilsson och hans hustru Kristina till Snevringe häradsting.²⁶⁷ De hade gjort upp ett, nu förlorat, testamente sinsemellan och kom tillsammans till tinget för att få fasta på testamentet. Man får

---

²⁶² SDHK 7165.

²⁶³ SDHK 15127.

²⁶⁴ Taussi Sjöberg (1996, 106) menar att det under 1600-talet var betydligt vanligare att hustrur kom inför tinget i fall som rörde lösören. Det verkar troligt att samma förhållande rådde på medeltiden, men inga urkunder eller protokoll från den studerade perioden rörde lösören.

²⁶⁵ SDHK 21835.

²⁶⁶ SDHK 12325 samt SDHK 12326.

²⁶⁷ SDHK 14296.

förutsätta att hon fyllde en juridisk funktion när hon kom till tinget, och att det var att föredra att hon representerade sig själv istället för att maken skulle representera dem båda. I ungefär 50 fall kan man inte avgöra om kvinnan var gift eller inte, men hon representerade sig själv. I minst fem fall var det dock en hustru utan representant.²⁶⁸ År 1360 kom till exempel Kristina, som var gift med en Markus, inför fogden, borgmästarna och rådet på ett allmänt ting i Uppsala och begärde fasta på försåld jord.²⁶⁹ Endast i ett enda fall står det klart att maken agerade i hustruns ställe när det gällde att begära fasta.²⁷⁰

Manlig representation

Det var viktigt att närvara vid tinget, och den som inte kunde komma dit, fick skicka en representant.²⁷¹ Detta var ett mycket vanligt förfarande, både för män och för kvinnor. Om man skickade en representant behövde dock denna en fullmakt, ett intyg på att den hade rätten att agera i någon annans ställe. Över 500 fall finns då män eller kvinnor gav fullmakt till en representant. Här kan vi återknyta till diskussionen ovan om att agera på någons vägnar. Den som hade fullmakt hade juridisk rätt att agera på någon annans vägnar, men det betydde förstås inte att uppdragsgivaren för den skull blev rättsligt inhabil. Fullmakter kunde ges till betrodda vänner eller släktingar av både hustrur och makar för sig, eller tillsammans. Det var dock nästan uteslutande män som fick fullmakten, vilket talar för att praxis var att männen agerade på tinget.

Ett mycket tydligt exempel ska närmare få visa förfarandet att ge fullmakt. År 1368 donerade fru Birgitta Knutsdotter, med sin makes samtycke, gods till klosterbygget i Vadstena.²⁷² Hon gav dessutom i samma brev deras syssloman, Olov Eriksson, fullmakt att i hennes ställe ge biskopen eller hans ombud fasta på donationen. Hennes make var närvarande vid utfärdandet, för han sigillerade. Makens sigill kan både tolkas som ett formellt godkännande från hans sida och som en garant för att potentiella arvingar tillfrågats. Hustrun agerade dock efter egen vilja, som en juridisk person, och beslutade själv att hon sedan skulle representeras av sysslomannen, inte av maken. Samma sak var

---

²⁶⁸ SDHK 7815, SDHK 13864, SDHK 15736, SDHK 15864.

²⁶⁹ SDHK 7760.

²⁷⁰ SDHK 7300.

²⁷¹ Taussi Sjöberg 1996, 27-28.

²⁷² SDHK 9203.

det när Birgitta Filipdotter år 1427 gav häradshövding och domare i Åkerbo härad fullmakt att fastfara jord hon skulle sälja.²⁷³ Hon gav dem fullmakten eftersom hon själv inte kunde närvara vid tinget. Trots att hon vid tillfället var gift hade hon alltså den lagliga rättigheten att be någon annan än sin make att agera på hennes vägnar.

Vi ser alltså att hustrun själv kunde närvara vid tinget, och att hon i de fall hon inte kunde närvara inte nödvändigtvis var representerad av sin make. Lagens stadgande att maken ”ägde att söka och svara” för henne, var alltså ingalunda en *skyldighet* att göra så, utan en *möjlighet* att göra så om man önskade. Ännu ett exempel ska få förtydliga. År 1376 höll underhäradshövding Kristian i Svinn ting. Dit kom Botulf i Norrby, som tillsammans med sin hustru skulle uppgöra ett jordaskifte med Håkan i Tibble.²⁷⁴ Hustrun närvarade, av okänd anledning, inte vid tinget, men representerades heller inte av sin make. Istället var det kyrkoherden Peter i Norrby som kom till tinget å Botulfs hustrus vägnar. Om Botulf enligt lagen hade varit skyldig att representera sin hustru, för att hon inte ansågs kapabel att göra det själv, får man betrakta det som synnerligen osannolikt att kyrkoherden hade behövts i sammanhanget.

På det hela taget finns det lika många belägg för att en hustru representerades av någon annan man, som av sin make, om man bortser från runt fem fall rörande arvskiten. I de fallen var det nämligen uteslutande maken som representerade sin hustru inför tinget, vilket var helt i enlighet med rådande praxis kring arvskiten.²⁷⁵ Ibland angavs särskilda anledningar till makens representation som till exempel år 1387, då Elin Nilsson bekräftade att hon hade givit sin man tillåtelse att sälja hennes morgongåvegods, vilket han också därefter hade gjort.²⁷⁶ Elin hade nämligen fått en ögonsjukdom, och kunde inte själv sköta affärerna. Ett av vittnena till Elins bekräftelse var hennes syssloman.²⁷⁷ Man kan dock inte bortse från möjligheten att mannen otaliga gånger representerade sin hustru, men att det ansågs som så självklart att man inte antecknade det. Det är dock

---

²⁷³ SDHK 20804.

²⁷⁴ SDHK 10879. Jämför SDHK 12978, där samme Peter i Norrby agerar på en annan hustrus vägnar. År 1405 agerade en fader på sin dotters vägnar, och kom till tinget med dotterns make.

²⁷⁵ Se exempelvis SDHK 7300, SDHK 10897.

²⁷⁶ SDHK 13315. Jämför 17185.

²⁷⁷ Schlyter anser i sin ordbok att en "syssloman" var en man som för en enskild person utförde olika göromål.

mycket osannolikt, med tanke på hur noggrann man i allmänhet var med att anteckna vem som var närvarande, och på vems vägnar.

Kvinnliga vittnen

Innan vi undersöker förekomsten av kvinnliga vittnen, ska vi påminna oss om vad som stod i lagen. Lagens stadgade att endast ”bolfaste mæn” kunde få vittna.²⁷⁸ Om tyngdpunkten borde ligga på att man var bofast, om man var man, eller på både ock framgår emellertid inte. De få brev som rör brottsmål låter oss inte veta mycket om vilka vittnen som kunde komma på tal, eller vem som var närvarande vid rättegångarna. Ett betydligt bredare källmaterial finns för andra sorters mål, såsom egendomsbrott. Även tjänstekvinnor kunde då räknas som tillförlitliga vittnen, om de i sin tur hade karaktärvittnen.²⁷⁹ Det förekom dock inte att jungfrur, alltså ogifta kvinnor, vittnade.²⁸⁰

Men vittnen behövdes inte bara vid brott och tvister. En minst lika viktig roll hade de som bevittnade affärstransaktioner. Lahtinen anser dessa vittnen inte kunde vara kvinnor.²⁸¹ Ingångna affärstransaktioner borde sedan stadfästas, vilket skulle göras av de närmaste arvingarna, eller ibland av personer inom kyrkan. Stadfästningen var viktig, men behövde inte ha blivit utförd i direkt anslutning till själva transaktionen.. Ibland gick det tiotals år mellan en transaktion och en stadfästelse, och de som från början hade varit inblandade kanske inte ens längre var i livet. Både vid den första transaktionen och vid den senare stadfästelsen var vittnen av största betydelse, eftersom vittnen i allmänhet hade ett högre bevisvärde än dokument. När biskop Nils av Linköping år 1360 stadfäste gåvobrev gjorde han det i närvaro av riddaren herr Bengt Filipsson.²⁸² På plats var också de edsvurna vittnena Inge i Össby, hans hustru Elin samt en kvinna vid namn Bothild Magnusdotter. Gåvan, en äng, hade två år tidigare donerats till kyrkan av en kvinna vid namn Gulla och hennes dotter.²⁸³ Ingen av dem som var inblandade i själva donationen år 1358 kan knytas till upprättandet av stadfästningen. Varför just Inge, Elin och Bothild fungerade som edsvurna vittnen går inte att med säkerhet säga. Troligen var ängen deras potentiella arv, och därför var de närvarande. Mycket

---

²⁷⁸ Pingmala b. XXVI, MEL.

²⁷⁹ SDHK 19555.

²⁸⁰ Sjöberg 2001, 78.

²⁸¹ Lahtinen 2000, 108.

²⁸² SDHK 7705.

²⁸³ SDHK 7454.

intressant är dock att två kvinnor, den ena hustru, gavs den juridiska myndigheten att fungera som vittnen, och dessutom under ed.

Den juridiska medvetenheten

Den engelska historikern Anthony Musson skriver att kvinnor i England under medeltiden var medvetna om sin juridiska position. Vidare menar han att detta inte enkom var från ”the limitations that the law imposed on women [...] but also as a result of the safeguards, remedies and opportunities [...] that the law created and facilitated”.²⁸⁴ I ett samhälle där endast en begränsad del av befolkningen var läskunnig måste kännedom om lagtexterna ha kommit från en direkt kontakt med det juridiska systemet. Deltagande i ting och rådstugor gav människor i allmänhet den enda upplysning om lagens stadganden som de skulle komma att få. Ifall kvinnor var uteslutna från ting och rådstugor skulle det alltså få till följd att kvinnorna, oavsett vad lagen gav dem för rättigheter och möjligheter, inte skulle känna till dessa utan vara helt utelämnade åt de män som deltog i det juridiska livet. Musson beskriver det som att ”[k]nowledge was acquired throughout a person’s life concomitant with the level of his or her exposure to legal process”.²⁸⁵ Tanken är simpel, men mycket viktig. Den som inte deltog i det juridiska livet, visste inget om sina rättigheter och skyldigheter.

Vi har sett att den medeltida svenska kvinnan deltog vid ting, både som hustru, ibland tillsammans med sin make, ibland själv, och som änka. Det finns inga belägg för att varken *overmagha*, det vill säga unga pojkar, eller ogifta jungfrur, deltog i tingsverksamheten. Termen *overmagha* kan alltså med största sannolikhet jämföras med den nusvenska ”omyndig”, men torde ha inkluderat även ogifta kvinnor av alla åldrar. Lagens text med det manliga rättssubjektet ska alltså inte tolkas som att kvinnor var uteslutna.

Medeltidens kvinnor hade kännedom om lagen, och utnyttjade de rättigheter som de genom lagen gavs. Det blir mycket tydligt i exempelvis ett brev utfärdat år 1396 av Katarina Knutsdotter (lejon), barnbarn till den Heliga Birgitta.²⁸⁶ Katarina var änka efter den norske stormannen och drotsen Ogmund Finnsson, och vistades under en längre tid

---

²⁸⁴ Musson 2001, 86-87.

²⁸⁵ Musson 2001, 84.

²⁸⁶ SDHK 14642.

i Norge. Sedan hon kommit tillbaka från Norge till Sverige hade hon, i egenskap av arvinge, rätt att bekräfta eller förkasta jordtransaktioner gjorda av hennes släktingar i Sverige under den tid hon varit borta. Följaktligen stadfäste hon efter hemkomsten testamenten och gåvor utfärdade av en uppsjö släktingar, däribland av Birgitta själv. Eftersom Katarina vid utfärdandet av sitt brev var änka kan vi inte från själva brevet utläsa om hon fick rättigheten för att hon blivit gift, vilket ju står i lagen, eller om rättigheten hade gått till hennes make och först efter hans död till henne. Eftersom hon utfärdade minst ett liknande brev redan under makens livstid, får man dock ta för troligt att rätten gick till henne.²⁸⁷ Klart är i alla fall att hon var medveten om sin rättighet att stadfästa jordtransaktioner sedan hon återkommit till Sverige. Katarina skrev vidare att hon valde att stadfästa en gåva till fru Kristina Ulfsdotter (Sparre), trots att hon från början motsatt sig den. Ett gods och en kvarn, som var Katarinas möderne, hade nämligen av hennes halvbror Peter Ribbing givits till fru Kristina i morgongåva, mot Katarinas vilja. Själva morgongåvebrevet finns inte bevarat, men vi kan ändå konstatera att Katarina Knutsdotter kände till sina rättigheter, och också utnyttjade dem. Däremot står det också klart att Peter Ribbing inte hade respekterat hennes rättigheter eller ens hennes uttryckliga vilja. Möjligen tog sig Peter sådana friheter eftersom Katarina inte befann sig i landet, men det går förstås inte utesluta att han gjorde det för att hon var kvinna.

Det hände att kvinnor kom inför rätten och klagade över oförrätter i samband med tidigare affärstransaktioner, då män på liknande sätt som Peter Ribbing överskridit sina befogenheter. Flera brev där kvinnor inför ting eller fränder berättar om oegentligheter tyder på att det även av samtiden sågs som olagligt och förkastligt. Så var fallet exempelvis med fru Helga Anundadotter år 1398.²⁸⁸ Hennes make hade sålt hennes gods, men gjort det mot hennes uttryckliga vilja. Dessutom berättade Helga att hennes make ”thruhadhe og slo hona ther til at hon skulle aff thy lata”. Av detta kan vi både dra slutsatsen att hennes samtycke var juridiskt viktigt, annars hade maken kunnat genomföra försäljningen själv, samt att det ansågs olagligt att genom tjat och våld tvinga fram samtycken. Helgas fall var dock med största sannolikhet mycket ovanligt, men det tycks ha förekommit att män, utan att bruka våld, och utan att ha rätt till det

---

²⁸⁷ SDHK 12112.

²⁸⁸ SDHK 15027.

sålde sin hustrus egendom. Sedan hon blivit änka krävde hon den då tillbaka.²⁸⁹ Så gjorde exempelvis hustru Cecilia vars make under sin livstid hade sålt hennes rätta möderne.²⁹⁰ Cecilia kom själv inför tinget i Valkebo härad, varpå ”alt ganska hæredhit” vittnade om att godset gått ifrån Cecilia med orätt. Tinget dömde därför enhälligt att godset skulle återgå till henne. Cecilia visste sin rätt, hon visste att hennes man gjort fel, och hon kunde utnyttja lagen till sin fördel.²⁹¹

Vi vet att även hustrur ansågs habila att föra ärenden framför tinget, men ändå är det tydligt att den hustru som blivit orätt behandlad inte officiellt klagade förrän efter makens bortgång. Makens död som en utlösande faktor finns det skäl att återkomma till senare.

Del VI   Begreppet *malsman*

Fullmakter och representanter

Vi har sett vikten av att personligen uträtta juridiska ärenden. Det var viktigt att närvara vid tinget eller rådstugan, att bevittna muntliga uppgörelser och att närvara vid upprättandet av urkunder. Den personliga kontakten hade en avgörande betydelse. Den som var förhindrad att resa kunde skicka en pålitlig representant, men denna var tvungen att ha med sig en fullmakt. Den stora mängden bevarade fullmakter, och det flitiga omnämmandet i alla former av urkunder, tyder på att det var ett vanligt och betydelsefullt förfarande. Den som hade fått en fullmakt kallades ofta för brevförare, eftersom det var denna som förde fram brevet. Förfarandet visas i ett exempel från 1432 då fogden på Kastelholm skrev att ”han hawer thenna ij brefförare mechtogha ok myndogha gjoret [...] liker wiis som han ther sjelwer nærware met sit opna breff”.²⁹² Här gjordes brevförarna ”mäktiga och myndiga” att handha ett specifikt ärende, precis som om den som gav fullmakten själv hade varit där. Det finns en mängd olika formuleringar, men själva ordet fullmakt användes i allmänhet inte. På latin kunde det

---

²⁸⁹ Se exempelvis SDHK 8146, SDHK 10932, SDHK 22966.

²⁹⁰ SDHK 16704.

²⁹¹ Jämför Korpiola 2009, 27.

²⁹² DF 1893. Just det här brevet skickades från nuvarande Finland till Reval (Tallinn), och rörde ett arv efter en borgare i Reval. Sådana brev var synnerligen vanliga.

heta att brevföraren skulle agera ”ex parte mea” eller med ”plenam potestatem”.²⁹³ På svenska uttryckte man det som att man ger någon ”fult wald” eller ”makt”.²⁹⁴ Det viktiga är alltså inte att brevföraren har med sig en skriftlig fullmakt, utan att denne har blivit bemyndigad. Lahtinen påpekar vikten av att ha en betrodd breförare, ofta en släkting, eftersom hemlig information i allmänhet framfördes muntligen.²⁹⁵

Att även kungar och påvar utfärdade fullmakter tyder på att också personer i maktpositioner bemyndigade andra när de själva inte hade möjlighet att närvara. Faktum är att den som hade mer makt förmodligen i större grad var tvungen att fördela den på pålitliga medhjälpare, än den som hade mindre att säga till om. En viktig detalj att hålla i minnet är att givandet av fullmakt och att låta någon agera på ens vägnar inte minskade utfärdarens makt. Fullmakterna var också i allmänhet utfärdade för att gälla inom en viss tidsperiod eller, vilket var det vanligaste, för ett särskilt ärende, och upphörde alltså att vara i kraft vid en given tidpunkt.

Spatial medvetenhet och fysisk möjlighet

Fullmakter och representanter hade att göra med tillgänglighet och med spatial medvetenhet. Forskning har visat att bonderörligheten under medeltiden trots allt var mer omfattande än man tidigare har trott.²⁹⁶ Dick Harrison har i en studie om rumslig medvetenhet undersökt hur långt man i 1300-talets Sverige reste för att bevittna urkunder. Som Harrison själv påpekar finns det en mängd källkritiska problem med en sådan undersökning, inte minst det faktum att källorna är så sparsamt bevarade att det är vanskligt att avgöra hur undertecknandet gått till. Dessutom är det av samma orsak mycket svårt att följa enskilda personer.²⁹⁷ Harrison beräknar att genomsnittssvensken hade ett mikrorum på minst 25 km. Så långt kunde man alltså resa för att gå till tings, eller för att bevittna urkunder.²⁹⁸ Sträckan är kanske inte så överväldigande lång, men tillräckligt lång för att den under medeltiden skulle ha krävt ett visst mått av planering, och ha tagit ett par dagar i anspråk för resande. Källorna visar att både män och kvinnor kunde göra resan för att fungera som vittnen, men att det tveklöst var vanligare att

---

²⁹³ SDHK 6850 och SDHK 7147.

²⁹⁴ SDHK 7922 och SDHK 8115.

²⁹⁵ Lahtinen 2004, 138.

²⁹⁶ Harrison 1998, 204, Restö 1997, 42.

²⁹⁷ Harrison 1998, 193.

²⁹⁸ Harrison 1998, 199.

mannen reste. Vikten av resandet och det rumsliga medvetandet kan knappast underskattas, för som Retsö påpekar var resande ”inte bara att förflytta sig, utan har även sociala och könsliga dimensioner”.²⁹⁹

Det går inte att bortse från att kvinnors och mäns möjligheter att röra sig inte kunde ha varit jämbördiga. Om man tänker sig att juridiska göromål inte var kvinnans plats, skulle det räcka som en förklaring till varför kvinnor i allmänhet inte reste för att bevittna och delta. Däremot har vi sett att kvinnors deltagande var viktigt, genom samtycket, men också att kvinnor deltog i tingsverksamhet i egen hög person. Att kvinnan i allmänhet uppdrog till en man, även om det inte alltid var hennes make, att sköta hennes juridiska göromål hade alltså under den undersökta perioden en annan förklaring än lag och rätt. I Götalandskapen skulle man kunna tänka sig att tradition och lokala sedvänjor spelade in. I åtminstone Västergötland hade ju kvinnan varit omyndig, och helt underställd sin make i såväl juridiska som ekonomiska sammanhang. Magnus Erikssons lagar gav kvinnan större befogenheter än vad hon tidigare hade haft i Götalandskapen, men det betydde förstås inte att lokalsamhället omedelbart myndigförklarade alla gifta kvinnor. Dessutom skulle kvinnans tradition som omyndig endast duga som förklaring i det medeltida södra Sverige, eftersom samma tradition av allt att döma inte fanns i Svealandskapen.

Om det var målet i sig, alltså tinget, som höll kvinnan hemma borde man kunna se henne resa i andra sammanhang. Samma mönster, om än inte lika tydligt, finns dock vad gäller pilgrimsresor i Sverige under medeltiden. Trots att pilgrimsresor torde ha varit attraktiva för både män och kvinnor var det vanligare att män reste, än att kvinnor gjorde det.³⁰⁰ Förhindret att resa låg alltså inte i målet, utan i resandet i sig.

Resultaten beskrivs bäst med en uppdelning i sfärer, där mannen förknippades med mobilitet, och kvinnan med hushållet.³⁰¹ Det var män som skötte representationen, både för medlemmarna i sitt eget hushåll och i de fall andra män behövde representation. Detta förstärker uppfattningen att mannen förknippades med mobilitet, och en tänkt

---

²⁹⁹ Retsö 1997, 41.

³⁰⁰ Harrison 1998, 202. Det fanns till och med idéer om att förbjuda långa pilgrimsresor för kvinnor, för att skydda dem. Retsö 2007, 45.

³⁰¹ Hansen 2006, 198-199. Lahtinen 2009, 46. Retsö 2007, 41. Detta säger alltså ingenting om uppgifterna i hemmet, vilket torde ha varierat mellan olika bygder. Se Gunneng 1987, 80, med där anförd litteratur.

offentlig sfär. Det var han som reste till tinget och han som bevittnade urkunder och muntliga uppgörelser. Det min studie pekar på är att denna uppdelning mellan män och kvinnor inte var lagstadgad.³⁰² Istället tyder allt på att kvinnan kunde röra sig i den offentliga sfären på samma villkor som mannen, men inte utnyttjade möjligheten tillnärmelsevis lika ofta. Orsaken ligger i den offentliga sfärens fokus på fysisk rörlighet och den största förklaringen till varför kvinnor inte deltog i tingen låg i resandets natur. En inte obetydligt aspekt torde vara våldet längs vägarna. Retsö menar att det fanns en ideologi att kvinnor inte borde resa för långt på grund av farorna förknippade med resande, och att resande kvinnor i verkligheten faktiskt var extra utsatta.³⁰³

Kvinnans allra viktigaste uppgift var att föda barn, och att uppfostra dem åtminstone de första åren. I slutet av en graviditet, och under den första tiden efter nedkomsten, får man se det som synnerligen osannolikt att kvinnan skulle ge sig ut på några längre resor. Det går inte på basis av källmaterialet att avgöra hur långa resor en höggravid medeltida hustru kunde tänkas göra, men jag vill ifrågasätta huruvida resor, ens inom de mikrorumsliga 25 kilometrarna, ansågs som så viktiga att kvinnan i ett känsligt tillstånd gjorde dem själv. Det måste ha tett sig naturligt att mannen var den som reste, inte just för att han var man, utan för att han var den som inte födde barn. Källorna har visat oss hur det gifta paret betraktades tillsammans som en helhet, inte var för sig som en man och en kvinna. Det verkar troligt att man ansåg det ligga i både mannens och kvinnans intresse att denna helhet hade det så bra som möjligt.³⁰⁴ Inte minst resultaten av studien av testamenten tyder på det. Man bekymrade sig knappast över sådana saker som pinar småbarnsföräldrar i dagens Sverige och Finland, beträffande exempelvis vem som ska ta ut föräldraledighet och när. Förvärvsarbete utanför hemmet förekom knappast alls, varken för män eller för kvinnor, vilket givetvis medförde att barnen inte behövde dagvård. Den som skötte hemmet, skötte också de barn som fanns där. Då, precis som nu, kunde den som skötte barnen inte resa lika fritt som den som inte gjorde det. Att den som var gravid och som skötte om små barn stannade hemma hade under sent 1300-tal och tidigt 1400-tal mer att göra med att uppgifterna var könsbundna än med genus.

---

³⁰² Jämför med Clover (1993, 365), som menar att uppdelningen åtminstone på Island stadgades i lagen.

³⁰³ Retsö 2007, 45.

³⁰⁴ Andersson och Ågren 1996, 34.

Därmed inte sagt att det inte fanns ett ideal att kvinnan skulle hålla sig till hemmet. Retsö skriver att ”det instängda livet, i hemmet eller allra helst i ett kloster, ansågs [...] vara till kvinnors bästa”.³⁰⁵ Hur utbrett det idealet var i Sverige under den undersökta perioden är svårt att säga, men klart är att vardagens verklighet avgjorde kvinnans mobilitet i större utsträckning än ett instängdhetens ideal. Vardagens resande var mycket beroende av social status och civilstånd, och kvinnor reste inte ensamma utan tillsammans med män. Frälsekvinnor och drottningar, vars män reste mellan olika gods, reste med största sannolikhet relativt mycket. Retsö har visat att riksföreståndare Svante Nilssons hustru Mätta Ivarsdotter i början av 1500-talet reste nästan lika långt som sin make, rent kilometermässigt räknat. Däremot reste Mätta, till skillnad från maken, nästan uteslutande till redan välkända platser, och inom ett begränsat geografiskt rum. Ett liknande mönster kan ses hos kvinnor i borgarståndet. Via Hansan, det vill säga den ekonomiska sfär som Sverige tillhörde, kunde kvinnor bedriva fjärrhandel, men det var ändå synnerligen ovanligt att de handlande kvinnorna själva reste. Ensamma kvinnors, exempelvis änkers, resande torde ha varit mycket begränsat, och detsamma gällde allmogekvinnor.³⁰⁶ Högreståndskvinnor kunde alltså resa, men deras resor var beroende av makens planer, och Retsö menar att kvinnans resande var kopplat till rollen som husmor.³⁰⁷

Då kvinnor reste var det alltså för att sköta om olika hushåll, vilket betyder att deras spatiala medvetenhet begränsades av hushållet. Deras fysiska möjligheter begränsades å andra sidan av barnen. Detta medför att kvinnor i större utsträckning än män höll sig till hushållet, och således behövde representanter. Det är dock mycket viktigt att påpeka att ingenting tyder på att kvinnans begränsade mobilitet och anknytning till hushållet innebar att hon inte enligt lagen kunde representera sig själv i den officiella sfären. Därmed går vi vidare till att förklara innebörden av begreppet *malsman*, och hur detta påverkade kvinnans vardag.

Malsmannen i praxis

---

³⁰⁵ Retsö 2007, 44.

³⁰⁶ Retsö 2007, 46-47, 51, 53.

³⁰⁷ Retsö 2007, 53.

Det är förhållandevis få brev som nämner ordet *malsman*. Totalt rör det sig om knappt 30 brev, av hela materialet på runt 16 000 poster. Alternativa stavningar är exempelvis *maalsman* och *malzman*. Den allra viktigaste aspekten av breven som nämner *malsman* är att 21 av dem är utfärdade i Götalandskapen.³⁰⁸ Det är dock förhastat att dra slutsatsen att kvinnorna i Götalandskapen därmed i större utsträckning var rättsligt inhabila. Källmaterialet är betydligt med mångfacetterat än så. Däremot tycks själva begreppet *malsman* höra hemma i Götalandskapen. För Svealandskapen och Åbo stift använde man istället för *malsman* begreppet *formyndare*, men med till synes samma innebörd. *Formyndare*, eller varianter av ordet, förekommer i lika många brev som ordet *malsman*, men endast två av dem är skrivna i Götalandskapen. Att man i norra och östra Sverige talade om *formyndare* medan man i de södra och västra delarna talade om *malsman* var ett uttryck för lokala skillnader i språkbruk, men hade, vilket vi snart ska se, ingen effekt på kvinnornas ställning i de olika områdena. Innan vi går vidare till kvinnorna är det emellertid några viktiga punkter rörande *formyndare* som behöver klargöras. Från perioden finns det åtta brev på latin som nämner ”tutor”, vilket borde översättas med ”förmyndare”.³⁰⁹ Betydelsen tycks också i alla fallen vara den samma som det nutida förmyndare, eftersom alla fallen rörde barn. Ordet förmyndare kunde dock ha en betydelse som *malsman* inte hade. I fyra brev, varav ett från Vadstena, två från Stockholm och ett från Åbo, talades det om *formyndare* för religiösa inrättningar.³¹⁰ I de fallen borde *formyndare* snarast ha syftat till en föreståndare, eller en som blivit bemyndigad av inrättningen i fråga.

***Malsman* och barn**

Eftersom *malsman* och *formyndare* användes på samma sätt i källorna kommer de båda begreppen härefter att behandlas tillsammans. Det är däremot uppenbart att de kunde ha olika implikationer. Vi börjar med att närmare bekanta oss med de fall där en *malsman* eller *formyndare* verkade på någon omyndigs vägnar. Vi påminner oss därför om att lagen stadgade att jungfrur, det vill säga kvinnor innan de blivit gifta, och pojkar under 15 år var omyndiga. Förutom de ovan nämnda breven författade på latin finns det elva

---

³⁰⁸ 17 av dem är utfärdade i Östergötland, 3 i Västergötland och 1 i Småland.

³⁰⁹ SDHK 6087, SDHK 6123, SDHK 6892, SDHK 7349, SDHK 7492, SDHK 7691, SDHK 8681 och SDHK 12406. Översättningen av ordet är allmänt vedertagen. Den används exempelvis i register (se bland andra SDHK 7492 och SDHK 7691).

³¹⁰ SDHK 23285, SDHK 17046, SDHK 19107 samt SDHK 18298.

brev på svenska som talar om *formyndare* eller *malsman* för barn.³¹¹ Barnen nämns inte alltid vid namn, och pojkar och flickor tycks ha behandlats på precis samma sätt. Den gemensamma nämnaren var alltså att barnen var omyndiga, och oavsett kön hade de då en förmyndare eller målsman. Breven innehåller en hel del detaljer, av vilka de flesta saknar stöd i lagen och dessutom bara återfinns i ett enda brev, och därför är de synnerligen svårtolkade. Vi ska ändå se närmare på några av dem.

År 1360 meddelade häradshövdingen i Lysings härad, Bengt Nilsson, att en jungfru vid namn Ingegerd Haraldsdotter skänkte egendom till Alvastra kloster.³¹² Bengt påpekade att Ingegerd var över 13 år, och att hon donerade ”medh sins malsmanz vilia”. Det är oklart vilken juridisk betydelse det hade att Ingegerd var mer än 13 år, men troligen var det åldern som överhuvudtaget gav henne möjligheten att donera. Om det hade juridisk betydelse att hon var över 13 år, vilket man nästan får anta eftersom häradshövdingen påpekar det, går det tyvärr inte att avgöra om det var en allmän eller en lokal sedvänja. Kanonisk rätt föreskrev 12 år för flickor och 15 år för pojkar som lägsta tillåtna ålder för att ingå äktenskap. Eftersom pojkar blev myndiga vid 15 års ålder även i andra juridiska sammanhang är det möjligt att 12 år, eller 13 år, var en form av myndighetsgräns för flickor. Ingenting tyder emellertid på att flickorna därefter i lagens mening, eller i praxis blev myndiga, vilket pojkarna tydligt blev. Att Ingegerd trots sin ålder inte var myndig bekräftas av att donationens giltighet tycks ha varit beroende av *malsmannens* godkännande. *Malsmannen*, Johan Stale, var i det här fallet förmyndare för den omyndiga Ingegerd, och hon var själv inte på plats vid tinget. Det verkar heller inte som om hon utfärdade några brev, eftersom inget sådant vare sig nämns i häradshövdingens brev eller finns bevarat.

En annan detalj som verkar sakna grund i lagen är att Johan Stale uppgavs vara målsman ”medh konungsins brefve skipaPir”, alltså utnämnd som Ingegerds målsman av konungen. Det går inte att avgöra om Ingegerd och Johan var släkt med varandra, eller varför just han hade blivit utsedd till att vara Ingegerds målsman. Helt klart var i all fall att Johan inte var hennes fader. Man kan inte utesluta att Johan hade gift sig med Ingegerds moder, och på så vis blivit hennes målsman, men det får anses som ytterst

---

³¹¹ *Formyndare* nämns i SDHK 16924 och SDHK 19161. *Malsman* nämns i SDHK 13660, SDHK 14276, SDHK 16795, SDHK 16997, SDHK 17342, SDHK 17351, SDHK 18870, SDHK 18903 samt SDHK 19012.

³¹² SDHK 7855.

osannolikt. Enligt lagen hade modern sedan hon blivit änka rätt att tillsammans med de närmaste fränderna ansvara för barnens egendomar, så länge hon var ogift.³¹³ Om modern sedan gifte om sig skulle barnens arv skiftas från boet, och den nye maken hade ingen rätt att handha barnens arv. Ifall både modern och fadern hade gått bort skulle man följa samma ordning som angående vem som skulle vara giftoman, alltså ha rätten att gifta bort en kvinna.³¹⁴ Det betyder att en helbroder stod först i tur att vara målsman.³¹⁵ I England, där det juridiska källmaterialet är betydligt mer omfattande och dessutom kan kompletteras med andra litterära källor, är det tydligt att det band mellan mor och barn som vi idag hyllar betraktades med helt andra ögon under medeltiden.³¹⁶ Idealet var där att någon som inte hade möjlighet att ärva barnets tillgångar borde vara den som skötte dem. Avundsjuka och dödligt våld ansågs vara realistiska faror som kom av att modern eller nära släktingar vårdade barnet och dess tillgångar.³¹⁷ I de lägre klasserna, där det inte fanns stora jordegendomar som inverkade på målsmannens välvilja gentemot det omyndiga barnet, var det vanligaste att modern blev målsman.³¹⁸

Möjligen fanns liknande idéer även i Sverige, eftersom kungen kände sig manad att utse målsmän.³¹⁹ År 1360 torde kungen ha varit Magnus Eriksson själv, men han var inte den enda kungen som fann det för gott att utse målsmän. Kung Albrekt utfärdade år 1375 ett brev angående rätten att vara målsman för Olaf Ingvaldssons dotter.³²⁰ I det menar han att Anders Jonsson ska vara jungfruns ”rættelika til deelder malsman”. Dessutom påpekar han att Niklas Gädde var förbjuden att agera som hennes målsman, och att allt som eventuellt hade uppburits från henne eller hennes hjon omedelbart skulle återbördas. Vi känner inte till vare sig Anders eller Niklas relation till Olaf eller till hans dotter, vilken inte heller nämns vid namn. I ytterligare fem fall går det inte att avgöra barnens relation till sina målsmän, men det ska också påpekas att det hörde till ovanligheterna att barnen nämndes vid namn. Släktskap torde dock inte ha varit av avgörande betydelse, eftersom man inte bekymrade sig om att förklara hur barnens släktförhållanden såg ut. Oftast räckte det med att berätta vem som var deras far.

---

³¹³ Giftas B. XV, MEL

³¹⁴ Giftas b. I, MEL.

³¹⁵ Giftas b. XXI, MEL.

³¹⁶ Menuge 2003, 78.

³¹⁷ Menuge 2003, 82-83.

³¹⁸ Leyser 1995, 134.

³¹⁹ Korpiola 2009, 32. Jämför även Giftas B. XXII, MEL.

³²⁰ SDHK 10695.

Ibland vet vi dock att barnens målsman inte var den mest närskylde. Heine Snakenborg utfärdade år 1417 ett synnerligen utförligt brev där han förklarade hur en gård kommit i Vadstenas klostres ägo.³²¹ I brevet beskrev han att Håkan Algotsson varit godset ägare, och att Håkans barn sedan denne avlidit hade ärvt godset. Eftersom barnen var Heines hustrus brorsbarn tog han dem och godset i ”wærio”. Barnens rättmätige målsman, Algot Magnusson, var nämligen själv fortfarande omyndig, vilket Heine beskrev som att han ”ey æn tha komen thil man ælla forstandilse, swa at the thrøsto at han kunne thera stykke nyttelica foresta”. Det fanns alltså ett socialt skydd runt barn för att målsmanskapet skulle falla på någon som var lämpad för det, vilket också stadgades i lagen.³²² Ett annat brev från år 1417 utfärdades av änkan Kristina Nilsson, vilken sålde jord.³²³ Hon gjorde det själv, som rättsligt habil, och även på sina barns vägnar. Däremot påpekade hon att hon hade barnens ”maalsmanne samthykke ok godhuiliæ”. Hon var alltså inte *malsman* för sina barn, men den som var *malsman* nämns inte med namn. En kvinna som ansågs kapabel att sälja sin egen jord behövde alltså inte nödvändigtvis vara den som var bäst lämpad att vara barnens målsman. Här ser vi inte ett fall av hur en underordnad kvinna framtogs rätten att ansvara för sina barn, utan snarare ett tydligt tecken på svårigheterna med att definiera *malsmannens* uppgifter.

I några brev får vi veta vad *malsmannen* och *formyndaren* förväntades göra. *Malsmannens* uppgift var att ”styra oc radha” över ”gooz oc pænninga”.³²⁴ Ibland talades det om att *malsmannen* hade egendomarna i ”wærio”.³²⁵ *Malsmannen* skulle fungera som ett skydd. Kung Albrekt blev sedan Sveriges vid tiden kanske mäktigaste man, Bo Jonsson (Grip), hade dött utsedd till *formyndare* för Bos änka Greta Dume.³²⁶ Av Albrekts eget brev får vi veta att Greta ”æpter sinna wina oc frænda radhe oss til sin oc sina barna formyndara oc beskermara walt ok takit”. Greta hade alltså valt Albrekt att vara hennes och barnens *formyndare* och beskärmar, alltså försvarare. En retorik där kvinnan sågs som utsatt var tydlig i alla fall på 1500-talet. Då kunde kvinnor själva hänvisa till sig som fattiga, utsatta och i behov av beskyddare.³²⁷ En av de viktigaste aspekterna av malsmanskapet tycks också ha varit just beskyddandet. När Otto Peccatel

---

³²¹ SDHK 18903.

³²² Giftas b. XXII, MEL:

³²³ SDHK 18870.

³²⁴ SDHK 17416.

³²⁵ SDHK 18903 och 11070.

³²⁶ DF 962.

³²⁷ Lahtinen 2009, 186.

år 1417 uppgav sig vara sjuk och ”vanmaktogher til min licama” fann han det för gott att utse malsmän för sina barn.³²⁸ Hans hustru hade redan dött, och till barnens ”trolica formyndara, rætta malsmæn ok biskedhelica forestandara” valde han därför hustruns farbröder biskop Knut i Linköping och riddare Nils Bosson, samt Magnus Eriksson. De fick på så vis fullmakt, ”fulla makt”, att råda över barnens gods och andra angelägenheter till dess att barnen blev myndiga. Otto passade också på att förbjuda alla andra fränder och arvingar att handha barnens gods utan malsmännens samtycke. *Malsmannen* eller *formyndaren* kunde också representera barnet, ibland utan att det nämndes vid namn, i rätten.³²⁹ Det var av största vikt att *malsmannen* skulle handla i i syfte att främja barnets bästa. Den som var *malsman* eller *formyndare* för ett barn hade bestämmanderätt över barnets tillgångar, på ett sätt som gjorde ställningen jämförbar med en nutida förmyndare.

När vi nu har sett vad en *malsman* förväntades göra för det barn som företrädde kan vi konstatera att i förhållande till ett barn var en *malsman* eller en *formyndare* synonymt med det nutida förmyndare. Därför kan det vara värt att närmare belysa vad barnens laglige förmyndare *inte* förväntades göra. Förmyndaren var inte den som var mest lämpad att sköta barnen, vilket är en nog så viktig detalj. Även om förmyndaren skulle sköta barnets tillgångar på bästa sätt finns det ingenting som tyder på att förmyndaren förväntades, eller ens gavs möjligheten att, delta i barnets uppfostran. Den som idag är förmyndare för ett barn är i allmänhet också barnets vårdnadshavare, den som tar hand om barnet, och dagens föräldrar förväntas både representera sina barn rättsligt samt ansvara för deras uppfostran. Medeltidens förmyndare hade inte en sådan dubbel funktion utan skötte endast juridiska ärenden. Eventuellt skulle man här kunna göra en tolkning att skötseln av barnen delades i en kvinnlig och en manlig sfär, en privat och en offentlig. Det finns inga belägg för att kvinnor skulle ha fungerat som förmyndare, men väl som barnens vårdnadshavare.³³⁰

***Malsman* och kvinnor**

Så har vi kommit till själva kärnan, nämligen hur begreppet *malsman* användes i praxis i relation till kvinnor. Återigen bör påpekas att ”*malsman*” användes i Götalandskapen,

---

³²⁸ SDHK 19012.

³²⁹ Till exempel SDHK 17342, SDHK 19161 och SDHK 19509.

³³⁰ SDHK 18870 och DF 962.

och ”*formyndare*” i Svealandskapen, och att termerna här används synonymt med varandra, med den fornsvenska stavningen. Innan vi går vidare med malsmännen i kvinnornas liv är det av största vikt att påpeka att det i själva verket inte finns några belägg för att kvinnans make i juridiska sammanhang kallades för *malsman*. När man refererade till mannen i relation till hans hustru kallades han alltid ”bonde”, eller ”husbonde”.

Vi börjar med ett brev från år 1356, då Nils Björnsson sålde jord, tillsammans med sin son, sina gifta döttrar och deras makar.³³¹ Nils hade också två ogifta döttrar, vilka av allt att döma inte deltog i själva försäljningen. De gifta döttrarna var med och representerade sig själva, tillsammans med sina makar. Makarna benämns inte som hustrurnas malsmän, och de var inte där för att föra sina hustrurs talan. Det är vanskligt att avgöra vilken juridisk betydelse det hade att döttrarnas makar var med. Hade det att göra med att de gifta döttrarna hade begränsad rättslig habilitet? Ellervar det för att det gällde jord som parens eventuella barn i framtiden kunde ha rätt att framlägga klagomål på? Alla de närvarande sigillerade. Helt klart är i alla fall att de ogifta döttrarna var omyndiga och att deras fader var deras förmyndare. Nils förband sig att gottgöra dem för försäljningen samt lovade att hålla köparen fri utifall döttrarna ”eller thera malsmannar” i framtiden skulle komma med klagomål. Här ges en tydlig hänvisning om innebörden av begreppet *malsman*. De omyndiga, alltså i det här fallet de ogifta döttrarna, hade ingen talan alls, men sedan döttrarna blivit gifta förväntades de kunna själva, eller representerade av sina malsmän, säga sin mening angående försäljningen. Rätten att klaga gick alltså till döttrarna sedan de blivit gifta, inte till makarna. Därmed inte sagt att det inte sedan i praxis var makarna som faktiskt förde fram eventuella klagomål.

Tre brev tycks till utformning och syfte höra ihop, men det bör påpekas att det inte var samma vittnen till de olika breven.³³² Två av dem är utfärdade den 15 februari 1408, och det tredje är utfärdat i juni samma år. Alla tre breven rör kvinnors donationer till jungfru Marias altare i Linköpings domkyrka. Den utfärdande kvinnan började med att berätta hur bra hon genom Guds försorg hade haft det. Katarina Turesdotter menade att hon ”gera nw her inne i mins liffs helbrygdho tima swa skipa thet litla, som Gudz nadh

---

³³¹ SDHK 7025.

³³² SDHK 17012, SDHK 17013 och SDHK 17064.

hafuer mik hær forlænt”.³³³ Kristina Johansdotter påpekade att ”sielfuer ok sander Gudh lofwar thøm godh løøn, thær miscundsampleca gerninga göra meth kærlech i sinne”³³⁴ och Katarina Glysingsdotter framhöll att ingen kunde nå frälsning om de inte ”wænde i Gudz thienist ok miskundsamleca gerning”³³⁵. Alla tre kvinnorna var alltså nogga med att ödmjukt uppmärksamma Guds storhet, och vägen till frälsning genom goda gärningar för både sina och andras själar. Även om den religiösa aspekten är intressant så till vida att den ger en inblick i donationernas syften, och människornas tankevärld ska vi efter att ha konstaterat att formuleringarna är mycket snarlika varandra gå vidare till andra delar av breven.

Vad gäller kvinnornas civilstatus var två av dem uttryckligen änkor, medan den tredjes civilstatus inte går att avgöra. Vi vet att det var relativt vanligt att hustrur donerade till religiösa instanser, och det faktum att två brev tydligt nämner den avlidna maken medan det tredje inte gör det, trots alla övriga likheter, skulle möjligen tyda på att den tredje kvinnan ännu var gift. Att hon var ogift, och alltså enligt lagen omyndig, får ses som synnerligen osannolikt, inte minst för att jorden hon donerade var hennes modernearv, vilket hon inte torde ha haft rätt till innan hon blivit myndig. Beträffande jorden donerade som sagt en av kvinnorna sitt moderne, medan en annan donerade sin morgongåva och den tredje en gård som vi inte vet hur den kommit i kvinnans ägo. Alla tre gav sedan häradshövdingen i det härad där respektive gods var beläget fullmakt, ”fulda makt ok wald”, att ge fasta på donationen. Kvinnorna uppger sedan att häradshövdingen skulle ha den fullmakten precis som om de ”sielff ther nærwarande ware eller min *malsman*”.³³⁶ En sådan *malsman* nämns inte vid namn, och tycks heller inte vid tiden för brevens utfärdande ha syftat till en speciell person.³³⁷ Här ser vi en användning av ordet *malsman* som skiljer sig från den vi ovan undersökt i samband med omyndiga. Alla tre kvinnorna var rättsligt habila och myndiga att agera efter eget tycke, och *malsmannen* var inte en förmyndare utan en representant, en som kunde föra

---

³³³ SDHK 17012.

³³⁴ SDHK 17013.

³³⁵ SDHK 17064.

³³⁶ Min kursivering. Formuleringen är i de tre breven helt identisk. Jämför även med SDHK 9637, där hövtismannen på Trolleborg tilldömer en änka hennes rätta morgongåva, och förbjuder alla andra att göra anspråk på godset utom änkan själv ”oc henna rætta malsmanne”.

³³⁷ Korpiola (2009, 26) påpekar att en änka enligt Östgötalagen behövde sin giftomans samtycke (”consult her marriage guardian”) om hon ville avhända sig sin jord. Carlsson (1972, 97) jämför i likhet med äldre forskning ”giftoman” och ”målsman”.

kvinnornas mål inför ett ting. Vi ska se närmare på användningen av ordet i den betydelsen i andra sammanhang.

År 1366 utfärdade Staffan Ulfsson en räfstetingsdom.³³⁸ Anders i Hornby hade tidigare utgivit sig för att vara Stockholmsborgaren Arvid Gotes *malsman*, och därmed sålt hans jord. För sitt brott dömdes Anders till 40 marks böter, vilket var det hårdaste bötesstraffet, men hans brott låg inte i vad han egentligen hade sålt utan i att han hade gjort ”sik ther til maalsman som han ey var”. *Malsman* används alltså här som en talesman, en representant för någon, för vilket det krävdes tillstånd, en fullmakt. Saknades fullmakten var straffet hårt. Intressant är också att denna räfstetingsdom är en av de få fall då vi påträffar ordet *malsman* utanför Götalandskapen. En liknande dom finns dock bevarat även från södra Sverige, närmare bestämt från ett ting i Kalmartrakten. År 1377 utfärdades en dom vid ett räfsteting med allmogen.³³⁹ Svarte i Grindebo hade skilt Bo Jonssons (Grip) landbo Peter från honom, och dessutom ödelagt hans egendom. Förutom att återställa den förstörda egendomen, och betala den avrad (skatt) som uteblivit då Peter inte fanns på plats skulle Svarte också betala 40 marks böter till konungen. Brottet däremot, var att Svarte hade gjort ”sik til malsman ther han ey war”, och därigenom fört en talan som han inte hade rätt att föra.

Samma år dömdes Svarte i Grindebo för samma brott i ett annat fall.³⁴⁰ Svarte hade då gjort ”sik till målsman” för Hans Goldenstede, trots att Hans inte hade gett tillåtelse därtill enligt sin rätt ”såsom för then som till laga åhra är kominn”. Det blir här helt klart att en *malsman* kunde vara den som hade en fullmakt att agera på någons vägnar, och att göra det utan fullmakten var ett allvarligt brott. I lagen stadgades det att ingen hade rätt att ”taki annars manz talu til siin”.³⁴¹ Som vi redan har sett var det en synnerligen vanligt förekommande metod att låta någon med fullmakt agera på ens vägnar, inom en begränsad tid eller vid ett bestämt ärende. Den som hade fullmakten var då *malsman*, ett ombud. Hans Goldenstedes uttalande att han hade blivit myndig och därför hade rätt att ge fullmakt är unikt i sitt slag, men finner starkt stöd i vanlig praxis.³⁴² Vi ska gå vidare

---

³³⁸ SDHK 8904.

³³⁹ SDHK 11069.

³⁴⁰ SDHK 11068.

³⁴¹ Kunungx B XXV, MEL. Ett liknande stadgande finns i Konungx B XIII, MEst.

³⁴² Möjligen skulle även Peter Botgersson ha haft ombud som kallades för malsmän, trots att han var myndig. SDHK 9296 nämner två män som inför tinget agerade som ”malmannom for” Peter Botgersson,

med att betrakta några fall där barnen vuxit upp, och därmed fått rätt att kommentera det som deras förmyndare gjort.

År 1407 stadfäste riddaren Gustaf Leksson en gåva till Västerås domkyrka.³⁴³ Gåvan hade tidigare hans morfar och hans fars morbror donerat ”tha iak barn ok owermaghi war, ok the mine formyndara waro”. Sedan han ”til lagha ara komin ær” hade han laglig rätt att stadfästa den gåvan, vilket han också gjorde. I det här fallet följde praxis helt och hållet lagens ord. Däremot säger det förstås inget om hustruns möjlighet att göra det samma. Återigen finns det stora svårigheter med att avgöra om kvinnor som utfärdade brev vid tillfället var gifta eller inte. En av dem som bevisligen var gifta vid utfärdandet av en stadfästelse var Märta Knutsdotter, som år 1409 stadfäste donationer.³⁴⁴ Märta skrev hur hennes moster, fru Eliana, hade testamenterat en stor gård till Vadstena kloster, men att fru Elianas dotter, hustru Kristin, därefter tagit tillbaka gården från klostret. Kristin hade efter att i några år undanhållit klostret gården slutligen givit den tillbaka. Därefter avled hon. Märta Knutssons make och ytterligare en man hade sedan med Märta tillåtelse funnit för gott att ge klostret även Kristins lilla gård, så att inte ”hænna siæl vara i vadha” eftersom hon med orätt ”thæn forscrefna større gardhin i Madhunge for klostreno hæfdhat oc hindrat i swa langan tima”. Märta hade rätt att stadfästa donationerna, både den Kristin under sin levnadstid gjort, och den som hennes make arrangerade efter Kristins död, eftersom hon genom sitt giftermål blivit myndig.

Hustruns möjlighet, eller kanske till och med skyldighet, att sedan hon blivit myndig stadfästa sina släktingars transaktioner blir ännu tydligare i ett brev från år 1405. I det stadfäste Katarina Erengisladotter en donation till Helga korssets prebenda i Strängnäs domkyrka.³⁴⁵ Donationen hade hennes sedermera avlidne make gjort ett okänt antal år tidigare. Katarina hade sedan dess gift om sig, med Mats Andersson, men hon överlevde även honom. Katarina skrev dock att Mats medan han ännu levde ”badh mik at iak skulle stadhfæsta” den gåvan som den förre maken gjort, så att godset med all rätt kunde överlämnas till prebendan. Myndigheten låg alltså inte hos Katarinas *malsman*,

---

men inte varför. I SDHK 9295 agerar samma män ”a Pæthars Bodhgeersson wægna”, utan att specificera varför.

³⁴³ SDHK 16924.

³⁴⁴ SDHK 17387. Jämför SDHK 9507 där donatorns mor, vilken fortfarande var gift både sigillerade och stadfäste dotterns gåva. Andra hustrur som stadfäste finns exempelvis i SDHK 17173 och SDHK 17389 (där maken dock sigillerar tillsammans med andra arvingar).

³⁴⁵ SDHK 16532.

hennes make, utan hos henne själv. Hon hade kopplingen till jorden genom sin förre make, och genom sitt giftermål myndighet att själv handla, men den nye maken hade varken automatiskt myndighet att handla på hennes vägnar, eller rätt att befatta sig med den avlidne makens egendomar. En myndig arvinge hade rätten att stadfästa, och myndig var en kvinna sedan hon blivit gift och en man sedan han fyllt 15 år.

Det finns inga fall där en hustru hade ett ombud som kallades för *malsman*. Ibland använde hustrun en syssloman, eller forseoman, vilken inte var hennes make, som ombud. Även om det inte uttryckligen nämndes att maken agerade som *malsman* var det förstås det vanligaste arrangemanget. Själva ordet *malsman* påträffas dock istället, intressant nog, oftare i samband med änkor, och i de fallen är *malsmannens* juridiska befogenheter synnerligen svårtydda. Som vi redan har sett i exempel ovan förekom det att änkan refererade till en *malsman* i betydelsen ombud, och att *malsmannens* behörighet att verka som ombud då med största sannolikhet var beroende av hennes godkännande. Det hände emellertid även att ankans *malsman* sigillerade brev hon utfärdade, eller på annat sätt visade att han deltagit i transaktionen, vilket skulle tyda på att hans medgivande hade en juridisk betydelse. När änkan Ingeborg år 1417 gjorde ett skifte med sin son Henrik var det med sin *malsmans* ”jaa oc godhuilia”.³⁴⁶ Här skulle *malsmannen*, Anders Kanngjutare, alltså snarare ha fungerat som en förmyndare, vilket inte stämmer överens med den rättsligen fria status vi vet att ankorna hade.³⁴⁷ Intrycket att Ingeborgs *malsman* hade samma funktion som förmyndare förstärks dock av att hon själv inte sigillerar sitt brev, utan att *malsmannen* istället hänger sitt sigill för brevet. Ingeborg nämner inte orsaken till varför hon inte sigillerar. Eftersom vi inte med säkerhet kan veta hur brevet kommit till är det förstås möjligt att brevet var författat i Ingeborgs namn, och på hennes initiativ, men att hon sedan själv inte kunnat närvara vid själva bytet och då skickat sin *malsman* istället. Det får dock betraktas som osannolikt. Det ska emellertid påpekas att skiftet i princip var ett arvskifte efter Ingeborgs avlidne make, och att det möjligen skulle kunna förklara *malsmannens* framträdande roll.

År 1402 utfärdade änkan Katarina ett brev enligt vilket hon sålde både arvejord och sin morgongåva till riddaren Bengt Nilsson.³⁴⁸ Det var en synnerligen stor mängd gods och

---

³⁴⁶ SDHK 18904.

³⁴⁷ Korpiola 2009, 34, Andersson Lennström 1994, 18, med där anför litteratur.

³⁴⁸ SDHK 15947.

jord som såldes, i flera olika landskap. Brevet är mycket långt, och har ingående förklaringar till hur varje gods kommit i Katarinas ägo, och allt tyder på att hon är rättsligt habil att förfara med godsen efter eget tycke. Efter att ha räknat upp vilka gods det gällde gav Katarina häradshövdingarna i de berörda häraderna ”fulla makt oc wald mædh thesso brefue” att ge Bengt Nilsson fasta på köpet. Hon hängde sedan sitt eget insegel för brevet, men bad också de vid upprättandet närvarande männen att göra det samma. Bland dessa män fanns herr Johan Dume, vilken hon benämnde som sin *malsman*. Vi vet inte med säkerhet vem Katarina var, men hon kan ha varit dotter till Bo Jonsson (Grip), vilket torde ha gjort Johan Dume till Katarinas halvbror, och herr Bengt Nilsson till hennes fosterfar.³⁴⁹ Även om släktförhållandena måste betraktas som tämligen osäkra, skulle de kunna innebära att Katarinas försäljning var mycket påverkad av män som inte bara var mäktiga i riket, utan också överhuvud inom Katarinas egen släkt. Bjarne Larsson diskuterar Katarinas försäljning och konstaterar att det sammanlagda värdet av gårdarna som såldes var över 1 800 svenska penningar, och frågar sig om det var därför hon behövde ha en *malsman* närvarande.³⁵⁰ Den förklaringen räcker dock inte för den ovan nämnda Ingeborg.³⁵¹

Vi kan alltså konstatera att kvinnor, åtminstone änkor, kunde ha malsmän i betydelsen ombud. Vi kan också konstatera att källorna är mycket tvetydiga angående *malsmannens* juridiska befogenheter, och att det vid en första anblick ser ut som att det juridiska oberoende en änka traditionellt har ansetts inneha möjligen var synnerligen begränsat. Korpiola påpekar att en änka av samhället betraktades som under sin faders auktoritet, om hon efter makens död återvände till sin faders hus.³⁵² Däremot är det inte i något av de ovan diskuterade fallen säkerställt, eller ens sannolikt, att den som kallades för *malsman* var änkans fader. Det är hög tid att diskutera en av de få bevarade serierna, nämligen den som berättar om när Valborg valde en *malsman*.

---

³⁴⁹ Se diskussionen i Janzon 2001, 341-347.

³⁵⁰ Bjarne Larsson 2003, 99. Bjarne Larsson kallar förvisso Katarina för ”Birgitta”, men refererar till samma källa, av samma år. Dessutom påpekar hon att ”Birgitta” sålde utanför släkten, vilket möjligen inte var fallet.

³⁵¹ SDHK 8400 har en kvinna med okänd civilstatus i Linköping som utfärdade köpebrev och vars *malsman* sigillerade.

³⁵² Korpiola 2009, 34.

Valborg väljer en malsman

Vi vet mycket lite om Valborg. Hon finns i källorna i början av 1400-talet, och var dotter till en Nils Holmgersson. Hon hade en son, men vi vet inget mer om vare sig sonen eller dennes far, Valborgs make. Det verkar troligt att hon hade blivit änka i början av 1400-talet, och möjligen dessutom hade kommit lite till åren. Vi kan knyta henne till godset Gillberga, som tyvärr inte kan placeras exakt idag. Valborg rörde sig i Närke, men det är osäkert om det var hennes hemregion, och huruvida Valborgs gods Gillberga hör samman med det Gillberga som nu tillhör Strängnäs stift. Källorna berättar hur Valborg år 1410 kom inför häradshövdingen i Sköllersta härad, Lasse Svensson, för att utse en *malsman* för sig.³⁵³ Häradshövdingen förordnade därmed Holmsten Jonsson att ”rættan malsman wara for husfrv Valborghe”, på hennes initiativ. Om Holmsten vet vi inte heller med säkerhet någonting. Däremot står det i häradshövdingens brev att Holmstens uppgift var att ”styra oc radha” över hustru Valborgs gods och tillgångar, men bara under villkor att Holmsten höll den överenskommelse han gjort med Valborg. Holmsten hade nämligen lovat att medan han var hennes *malsman* ”fødha oc klædha” henne, vilket alltså betydde att de hade en form av sytningsöverenskommelse. För sytningen fick också Holmsten godset Gillberga, som en betalning för Valborgs uppehälle.³⁵⁴ Holmsten lovade dessutom att genom att han var hennes *malsman* även vara hennes försvarare.³⁵⁵ Av allt att döma kan just behovet av en försvarare ha varit en stor orsak till att Valborg tog sig en *malsman*. En man vid namn Knut Nilsson (en bror eller annan släkting?), hade nämligen tillförskansat sig egendomar som tillhörde Valborg, och kom dessutom senare till Holmsten för att med våld beröva Valborg vad hon anförtrott sin *malsman*.³⁵⁶

Vi ser här alltså ett fall där en kvinna, med största sannolikhet änka, valde att ta en *malsman*. Det intygades av tinget att hon gjorde det av egen fri vilja, och att när hon kom inför tinget var hon ”heel oc osiwk”.³⁵⁷ Att välja en *malsman* gjordes inte i en hast, och efter att ha först besökt tinget i Sköllersta fick så Valborg framföra samma önskan om att få Holmsten till *malsman* inför underlagmannen i Närke, på landstinget i Örebro.

---

³⁵³ SDHK 17416.

³⁵⁴ SDHK 17419.

³⁵⁵ SDHK 17416.

³⁵⁶ SDHK 17681. Se även Korpiola 2009, 26-27.

³⁵⁷ SDHK 17418.

Igen specificerades Holmstens uppgifter till att beskydda henne och hon gjorde ”han myndoghan oc mektoghan om alt thet hon aatte, rørleketh oc orørleketh, badhe søkia oc swara a henna wengna”. Det här skulle jag vilja påstå är mycket nära de uppgifter maken fick genom att vara *malsman* för sin hustru.

Efter att ha valt Holmsten till sin *malsman* försvinner Valborg ur källorna, och vi vet inget om hur eller när hon gick bort. Serien med Valborg är unik, och det finns ingen annan kvinna som tagit en *malsman* som vi kan följa lika ingående. Däremot vet vi, som ovan redan nämnts, att Bo Jonssons (Grip) änka Greta Dume själv valde kung Albrekt till sin *malsman*. Kung Albrekt tog också Birger Ragvaldssons änka hustru Katarina, inklusive alla hennes egendomar, under sitt beskydd.³⁵⁸ Det samma gjorde han för fru Ingeborg, trots att hennes make, Filip Karlsson, vid tillfället torde ha varit vid liv.³⁵⁹ Även om det påpekades noga att kvinnorna själva valde *malsman* och beskyddare, kan man inte förneka att en ensam kvinna, särskilt en med så stora tillgångar som Greta Dume, förmodligen var en attraktiv skyddsling.³⁶⁰ Som vi sett ovan, hände det ibland att den äkta maken överträdde sina befogenheter, men att hans handlande då också fördömdes av samhället, och det torde ha funnits en mycket reell risk att även malsmanskapet över änkor missbrukades.³⁶¹

Det är nu mycket viktigt att påpeka att det inte bara var kvinnor som behövde malsmän, och därför valde sig sådana. År 1383 utfärdade Finvid Finvidsson ett brev.³⁶² Han förklarade däri att han med ”kærlæk gotwilia ok berodhno modhe” tänkte ställa sig under Bo Jonssons (Grip) beskydd. Själva brevet nämner varken ordet *formyndare* eller *malsman*, utan Finvid formulerar det som att han har ”ingifuit” sig under herr Bo. Finvid behövde beskydd och representation, och man kan tänka sig att en mäktig man som Bo Jonsson (Grip) var rätt person att ha som beskyddare. Finvid ställde således både sig själv och vad han ägde till Bo Jonssons (Grip) förfogande, och som gentjänst

---

³⁵⁸ SDHK 10582.

³⁵⁹ SDHK 9656. För Filip Karlsson, som tillhörde Folkungaättens oäkta gren, se DMS, 1972, 127-128, samt ÄSF I.1, 45.

³⁶⁰ Jämför med änkan Margerata som väljer en *malsman* åt sig i SDHK 17918, och Bengta Jönsdotter som gör detsamma i SDHK 26463.

³⁶¹ Korpiola (2009, 175-179) anser att liknande missbruk även skedde vad gäller fäder och döttrar, ifall fadern exempelvis inte gifte bort dottern inom en rimlig tid, för att istället nyttja hennes egendomar och arbetskraft. I jämförelse med övriga Skandinavien var jungfrur under svensk lag tämligen oskyddade mot sådana överträdelser.

³⁶² SDHK 12519.

skulle herr Bo företräda honom i ärenden rörande äktenskap, brott begångna i ungdomen och en mängd andra ärenden. Även om det inte uttryckligen nämndes blev alltså herr Bo Finvids *malsman*. *Malsman* skulle i det här fallet betyda ombud, men funktionen skulle också ha ett mycket starkt inslag av beskydd. Det är precis samma funktion som *malsmannen* hade för Valborg, Greta och de andra änkor. Vi vet att Finvid inte blev omyndig för att han ställde sig under herr Bos malsmanskap, eftersom han senare deltog i transaktioner.³⁶³

Malsman eller målsman?

Det har blivit dags att summera vad källorna har berättat om den medeltida *malsmannen* och den gifta kvinnans rättsliga status. Tidigare forsknings försök att göra en uppdelning mellan förmyndarskap och målsmanskap behöver modifieras.³⁶⁴ Källorna visar hur medeltidsmänniskorna själva inte gjorde en uppdelning mellan begreppen ”*formyndare*” och ”*malsman*”, utan att begreppen användes synonymt men i olika delar av riket. *Malsmannens*, och därmed också *formyndarens*, uppgift var att sköta skyddslingens ekonomi, handha gods och övriga tillgångar, samt att vid behov fungera som ombud vid ting. En av *malsmannens* allra viktigaste uppgifter var att försvara skyddslingen, och dennes egendom. Häri låg en stor maktpotential för *malsmannen*, vilken skulle passa mycket väl in i ett feodalt tänkande, och ett system med tjänster och gentjänster.³⁶⁵ För det beskydd *malsmannen* kunde erbjuda, fick han tämligen vidsträckta rättigheter att förfara med skyddslingens tillgångar efter eget tycke. Betydelsen av orden ”*malsman*” och ”*formyndare*” var under medeltiden lika med att ”föra någons talan” och att vara ”myndig för någon”. Här är det av största vikt att notera att varken *malsman* eller *formyndare* kan användas som indikator vad gällde skyddslingens myndighet.

---

³⁶³ Se exempelvis SDHK 12527 (som dock är ur en kopiebok) och SDHK 12608.

³⁶⁴ Detta är en vanlig uppdelning för att försöka förklara komplexiteten i det svenska medeltida malsmannskapet. Se främst Andersson Lennström 1994, 20-25 med där anförd litteratur. Korpiola (2009, 23) har indelningen ”giftoman”, den som har rätt att ge kvinnan in i äktenskap, och ”malsman”, den som har rätten att tala för kvinnan.

³⁶⁵ Jämför Korpiola 2009, 24.

Skyddslingens myndighet avgjordes av lagen.³⁶⁶ Den man som fyllt 15 år, och den kvinna som blivit gift hade uppnått myndighet och hade rättighet att representera sig själva. Om en myndig man eller kvinna hade en *malsman* eller *formyndare* överfördes inte myndigheten från skyddslingen till *malsmannen*, på så vis att skyddslingen förlorade sin myndighet. Istället hade både skyddsling och *malsman* samma juridiska rättigheter. *Malsmannen* kunde enligt lagen inte agera utan skyddslingens samtycke, så till vida denna var myndig, vilket bekräftas av de medeltida breven. Däremot visar källorna att *malsmannens* samtycke var önskvärt även när skyddslingen själv exempelvis förrättade transaktioner. Detta tyder på att *malsmannen* kunde hållas ansvarig för vad som hände med skyddslingens egendom, och därför i praxis förväntades godkänna juridiska handlingar. Vi vet inte om det betydde att han kunde neka skyddslingen att göra vissa saker, men eftersom kvinnor som bevisligen hade malsmän trots det kunde handla helt utan dennes samtycke verkar det osannolikt. Inga brev tyder heller på att en *malsman* skulle ha ändrat en skyddslings uppgörelser.

För att bli *malsman* krävdes personlig lämplighet, oavsett om skyddslingen var ens eget barn eller inte. Visade det sig att *malsmannen* inte var lämplig kunde en myndig skyddsling själv utse en ny, medan samhället runt omkring, genom en domare, kunde utse en ny *malsman* för omyndiga barn. Det är också värt att notera att flera malsmän kunde ha samma skyddsling. *Malsmannen* hade genom sin ställning en fullmakt att handla på skyddslingens vägnar. Fullmakter gavs av både män och kvinnor, tillsammans eller var för sig, för att ge en betrodd person laglig rätt att agera ombud. Den skriftliga fullmakten gällde oftast för ett särskilt uppdrag, och upphörde att vara i kraft efter att uppdraget var slutfört. Den fullmakt en *malsman* hade krävde inte ett specifikt dokument som bevis, och var dessutom i kraft under hela den tid han var *malsman*. Hur påverkade då *malsmannen* hustruns rättigheter och möjligheter?

Lagen stadgade att alla gifta kvinnor hade en *malsman*, och att denne skulle vara hennes make. Däremot vet vi att hustrur ibland representerades av andra män än sina egna. Maria Sjöberg skriver att ”kvinnans omyndighet, och de legala befogenheter som hon därmed saknade, motsvarades av samhällets syn på kvinnan och mannen, som fann det

---

³⁶⁶ Andersson Lennström (1994, 25) menar dock att ”bestämmande för kvinnans myndighet var hennes civilstånd”.

helt naturligt att mannen borde ansvara för kvinnan”.³⁶⁷ Jag vill dock hävda att kvinnans *malsman* inte var tänkt som, eller i praxis fungerade som, en begränsning av hennes rättigheter. Istället gjordes maken till kvinnans *malsman* för att underlätta det praktiska livet. Eftersom kvinnan genom giftermålet var myndig hade hon en rättighet och en skyldighet att delta i det juridiska livet. Som vi redan har sett och diskuterat var emellertid kvinnans praktiska möjligheter att verkligen delta synnerligen begränsade av hennes ansvar för barn och hushåll, och således gavs hennes make, genom malsmanskapet, möjlighet att representera henne då hon själv inte kunde närvara. Själva funktionen inskränkte dock inte kvinnans juridiska rättigheter, och även gifta kvinnor deltog i det rättsliga livet. Genom malsmanskapet hade maken inte bara rätt att representera sin hustru inför tinget, utan också rätten att disponera hennes egendom. Återigen är det dock värt att påpeka att även hustrun hade rätt att disponera sin egendom, och dessutom utnyttjade den rätten. Däremot tycks inte kvinnan ha haft rätt att disponera sin makes egendom.

Jag vill återvända till de genusteoretiska modeller som diskuterades i del I, nämligen kvinnans underordning, enkönsmodellen kontra en indelning i sfärer samt myten om manlig dominans. Sjöberg menar att lagstiftningen tydligt signalerar att kvinnan var underordnad mannen.³⁶⁸ Gudrun Andersson och Maria Ågren frågar sig däremot om kvinnor i äldre tid kan räknas som underordnade om de inte själva upplevde sig som sådana.³⁶⁹ Det är på många vis en synnerligen relevant fråga. I dagens samhälle lägger vi en oerhört stor vikt vid juridiska befogenheter som mått på en individs frihet och rättigheter, och som ett sätt att definiera individens värde. Ingeting tyder emellertid på att detta var verkligheten för medeltidens människor. Att själv få handha sin egendom ses idag som ett allmängiltigt privilegium, men medeltidskvinnan kan lika gärna ha sett det som en börda att behöva ansvara för sin egendom. Källorna låter oss inte veta vad kvinnorna själva tyckte om malsmanskapet, men det faktum att så många änkor valde en *malsman* tyder på att kvinnor även sedan deras make dött i själva verket *ville* ha en *malsman*.³⁷⁰ Den enda indikationen vi har på vad kvinnor tyckte om malsmanskapet visar alltså att kvinnorna själva upplevde det som en fungerande institution, som de

---

³⁶⁷ Sjöberg 1997, 165.

³⁶⁸ Sjöberg 1997, 166.

³⁶⁹ Andersson och Ågren 1996, 47-48.

³⁷⁰ Korpiola (2009, 26) ser egendomsrättsliga faktorer som den största orsaken till varför det sekulära samhället upprätthöll malsmän för änkor.

aktivt hjälpte till att upprätthålla. Anu Lahtinen visar mycket övertygande att 1500-talets adelskvinnor inte var intresserade av att upphäva ett förtryckande genussystem, utan tvärtom visste att utnyttja sina rättigheter och möjligheter i rollen som husfru.³⁷¹

Det råder knappast några större tvivel om att den gifta kvinnans huvudsakliga plats var i hemmet, och hennes främsta roll den som hustru och moder.³⁷² Jag vill därför påstå att medeltidens kvinnor och män verkade inom olika sfärer, en privat och en offentlig, men att sfärerna under den studerade perioden var mycket flytande. Källorna stödjer inte enkönsmodellen, att kvinnornas ställning skulle ha avgjorts av att de var utrustade med en viss uppsättning kvinnliga egenskaper, som av samtiden betraktades som mindre värda än de manliga. Istället verkar det tydligt, både i lagen och i de medeltida breven, att kvinnor behandlades på ett visst sätt just för att de var kvinnor, och inte män, begränsade av kön snarare än genus. Däremot fanns det under medeltiden inga avgrunds djupa skillnader mellan kvinnors och mäns uppgifter. Vi har sett att kvinnor kunde verka i männens sfär på av allt att döma samma premisser som män själva, men att det ändå måste betraktas som ovanligt att de utnyttjade den möjligheten. Som Anna Hansen påpekar stod husbondens och husfruns ideal relativt nära varandra, så att den andra skulle kunna ta över ifall en av dem skulle gå bort.³⁷³ Källorna visar också tydligt hur kvinnan var insatt i makens sysslor, och tog över dem när han gick bort. Däremot verkar det som att det var vanligt att änkan sedan överlät de sysslor maken hade haft på en manlig representant, antingen en syssloman eller en *malsman*. Även omgifte torde ha varit ett välanvänt sätt att tillgodose behovet av beskydd och representation.³⁷⁴

På 1600-talet hade mannens dispositionsrätt över hustruns egendom utvecklats till att i princip vara en äganderätt.³⁷⁵ Det är utanför den här studiens gränser att närmare utveckla hur det kom sig, men det ligger nära till hands att se en delförklaring i exempelvis införandet av ett patrilineärt arvssystem. Hansen anser att det var mannen i egenskap av hushållets överhuvud och därmed ansvarig för att betala skatt som var en bidragande orsak. Hon menar att det därigenom upprätthölls en kontakt mellan staten

---

³⁷¹ Lahtinen 2009, 206-207.

³⁷² Lahtinen 2009, 46.

³⁷³ Hansen 2006, 42.

³⁷⁴ Jämför Korpiola 2009, 34.

³⁷⁵ Hansen 2006, 209.

och mannen.³⁷⁶ På basis av det skulle man kunna fråga sig om de skilda sfärer vi sett för män och kvinnor blev statiska först i och med att mannen fick monopol på kontakt med staten. Däremot kunde änkor ännu under 1600-talet inneha betydande maktpositioner genom att driva gods.³⁷⁷ Det är också välkänt att den lutherska läran förde med sig en stark tilltro till husbondeidealet, med en syn på mannen som familjens givna överhuvud och en tydligt underordnad kvinna.³⁷⁸ Även detta torde ha skilt sig från de ideal och den verklighet som präglade det medeltida Sverige.

Dessutom är det värt att återigen framhäva den juridiska medvetenheten som en mycket viktigt beståndsdel. Det finns ett betydande samband mellan en persons juridiska aktivitet och densamma medvetenhet om rättigheter och skyldigheter. Under Magnus Erikssons lagar var hustrur inte omyndiga, och de var fortfarande av allt att döma medvetna om sina lagliga rättigheter och skyldigheter. Syred, som fick en gåva av sin mormor, skulle förmodligen genom gåvan inte bara ha en större chans till ett bättre gifte, utan också själv kunna disponera jorden.³⁷⁹ Lagen gav kvinnorna således inte bara vissa begränsningar, utan också en stor mängd möjligheter, som de visste om och utnyttjade. Märta, som sålde sitt moderne tillsammans med sin make visar dock på en tydlig tendens att skjuta över ansvaret på mannen. Det var den tendensen som under 1600-talet visade sig i att hustrun helt förlorat dispositionsrätten till sin egendom. Genom att lägga ansvaret för den juridiska aktiviteten på mannen stängde kvinnorna själva dörren till den rättsliga medvetenheten, och sina egna juridiska möjligheter.

---

³⁷⁶ Hansen 2006, 209.

³⁷⁷ Ullgren 2000, 84.

³⁷⁸ Stadin 2004, 39.

³⁷⁹ Korpiola (2009, 72) menar dock att det inte fanns en ”interim period during which the bride was in control of her inherited property” utan att all arvejord gick omedelbart från fader till make.

Del VII Avslutande tankar

Mitt mål med den här studien har varit att lyfta fram hustrun som aktör i det juridiska livet. Svårigheterna har varit många, men den allra främsta svårigheten har varit källmaterialet. Källorna representerar nämligen en mycket begränsad del av samhället. Inte bara är samhällets lägre skikt i stort sett frånvarande, utan källorna har nästan uteslutande producerats av män i en manligt dominerad sfär. Det finns en stor risk att just bristen på källmaterial som berättar om kvinnorna skapar en myt om deras underordning.³⁸⁰ Det faktum att kvinnorna inte nämns får dock inte leda till slutsatsen att de inte var där. Vi kan konstatera förekomst, att hustrur faktiskt emellanåt deltog i det juridiska livet, men inte garantera frekvens, alltså i vilken utsträckning de deltog. Knappast kan man komma ifrån att juridiken var männens arena, men varför var inte kvinnorna där? Carol Clover och Peter Ullgren är två av dem som använder begreppet ”starka kvinnor” om kvinnor som verkade i männens sfär.³⁸¹ Den synen framträder också i mer populärvetenskapliga framställningar, och jag skulle vilja påstå att den är en del av den allmänna uppfattningen.³⁸² Var det alltså så att den kvinna som var stark, som av samtiden tillskrevs manliga attribut, kunde bli som en man och således verka på männens område och att kvinnliga kvinnor inte kunde det?³⁸³

Jag skulle vilja dela in medeltidens verklighet i två olika sfärer baserade på kön; en för män och en för kvinnor. En förenklad beskrivning av sfärererna skulle definiera männens sfär som den offentliga, där juridik, ekonomi och politik ingick, och kvinnornas sfär som den privata, centrerad kring hushållets alla uppgifter och kring barnen. Vilken sfär man tillhörde berodde på kön, och avgjordes, som jag ser det, inte egentligen av genitalier utan av förmågan att föda barn, låt vara att det finns en stark koppling mellan dem båda. Den som födde barn höll sig huvudsakligen till den privata sfären, och den som inte födde barn höll sig till den offentliga.

Så kommer vi till den oerhört svåra frågan med genus. Jag skulle först och främst vilja lyfta fram en idé om att medeltiden möjligen inte var indelad i endast två genus, på det

---

³⁸⁰ Burke Leacock 1981, 200.

³⁸¹ Clover 1993, Ullgren 2000.

³⁸² Se exempelvis Ingelman-Sundberg 2004 med där anförd litteratur

³⁸³ Bjarne Larsson (2003) behandlar just den frågan och hennes slutsats är att kvinnorna bytte genus. Se även Sjöberg 2001.

snäva sätt vi är vana att se vår samtid. Vad som tillhörde en kvinnas eller en mans könsroll var så beroende av social strata, att man knappast kan tala om ett generellt sätt för kvinnor eller män att vara. Snarare fanns det flera olika kvinnliga genus, beroende av om kvinnan var exempelvis bondhustru, adelsjungfru eller drottning. Det medeltida samhället var ett mycket komplicerat nätverk av tjänster och gentjänster infogade i en mängd differentierade hierarkaliska strukturer. Vi kan bara se männens del i detta, eftersom vi endast har källor från männens sfär.

Därmed inte sagt att inte kvinnorna själva upprätthöll betydelsefulla nätverk inom sina egna sfärer. Dessa nätverk torde ha präglats av liknande komplexa hierarkier som de system männen upprätthöll inom den offentliga sfären.³⁸⁴ Anu Lahtinen beskriver kvinnornas agerande inom de ramar den dåtida kulturen medgav, och visar hur kvinnor, både som hustrur och änkor, påverkade inte bara sin egen vardag utan även hade inflytande i offentliga sammanhang.³⁸⁵ Kvinnor kunde också vara adelns ”lokala ansikte” när männen var på resa eller drog i krig, och det låg på kvinnornas ansvar att reda ut vardagliga problem.³⁸⁶ Jag ser det inte som att de kvinnor som blev ställföreträdande slottsherrar eller i ilska knäckte en karls näsa var exceptionella, så kallade starka, kvinnor.³⁸⁷ Vi vet om att en del kvinnor var ställföreträdande slottsherrar för att de på så vis steg in i männens sfär och därmed den sfären som efterlämnat källor. De ”starka kvinnor” som gick till fysisk attack känner vi till för att de finns med i isländska sagor, eller möjligen för att de kom inför rätta, men återigen: samtiden dokumenterade inte fallen för att de var exceptionella, utan för att kvinnan antingen tillhörde ett spännande äventyr, eller för en stund befann sig i den enda sfär som producerade källor. På så vis skulle jag vilja påstå att de inte bytte genus, från en kvinnlighet till en manlighet, utan snarare för ett tag rörde sig i det enda område som efterlämnat källor.

Varken män eller kvinnor strävade efter individuell frihet, utan efter att behålla och möjligen uppgradera sin givna plats i samhället, både vad gällde kön och genus. Det visas bland annat av att en av de mest framträdande anledningar till varför en änkeman gifte om sig var att en hustru var ett billigt och bra sätt att få hushållsarbetet ombesörjt.

---

³⁸⁴ Sandén 2006, 643.

³⁸⁵ Lahtinen 2009.

³⁸⁶ Ullgren 2000, 88-89.

³⁸⁷ Exempler från Retsö 1997 och Clover 1993.

Änkor å andra sidan, gifte om sig för att få ett sätt att organisera sin vardag och behålla sin status.³⁸⁸ Även om det var möjligt att för en stund fylla den avlidna äkta hälftens plats, förväntades liknande överträdelser vara temporära.³⁸⁹ Behovet av ett omgifte, och möjligheterna till det, var dock synnerligen beroende av social status, och inte minst ålder. Därutöver torde det ha förekommit stora skillnader mellan stad och landsbygd, inte minst eftersom kvinnans ekonomiska grundförutsättningar inte var desamma i staden som på landsbygden, och dessutom kunde lokala sedvänjor skapa andra mönster. För kvinnans genus kan man heller knappast överskatta civilstånd som analytiskt verktyg.³⁹⁰ Kvinnan var dock oavsett klass och civilstånd juridiskt, ekonomiskt och politiskt underordnad mannen. Vi får emellertid inte glömma att just de områdena var mannens områden att sköta, och att ett samhälle byggs upp och drivs framåt också av andra faktorer.

Återigen är vi tillbaka vid källorna och den begränsning som de innebär. Det har påpekats att medeltidsforskningen sedan bröderna Weibull och källkritiken på 1940-talet har avtagit till förmån för studier i andra perioder, och att det i den akademiska världen är problematiskt hur man ska kunna använda medeltida källor på ett givande men samtidigt kritiskt sätt.³⁹¹ Att forska i medeltiden är lite som att lägga ett pussel, och att forska i medeltida kvinnor är som att lägga ett pussel till vilket man bara har fått en del av bitarna. Trots att jag i studien har använt både lagar och urkunder, både normer och praxis, ger det mig inte flera bitar till pusslet än att jag kan lägga en ram, eftersom bitarna bara kommer från männens sfär. Innehållet i ramen, den detaljerade bilden, går inte att med säkerhet beskriva. Det är likväl värt att beskriva den ram inom vilken kvinnorna verkade, och hur malsmannasystemet påverkade den ramen.

Tidigare forskning har givit *malsmannen*, i form av kvinnans make, tämligen heltäckande uppgifter. Han skulle disponera kvinnans egendom, svara och söka för henne i rätten och representera henne i alla former av juridiska sammanhang.³⁹² Som diskuterades i inledningen har dessutom äldre forskning sett kvinnan som omyndig. Det står inte desto mindre helt klart att en kvinna sedan hon blivit gift i lagens medning inte

---

³⁸⁸ Korpiola 2009, 35, Andersson Lennström 1994, 24-25.

³⁸⁹ Retsö (1997) diskuterar just detta.

³⁹⁰ Andersson Lennström 1994, 13-14.

³⁹¹ Magnúsdóttir 2005, 275-280.

³⁹² Korpiola 2009, 75-76, Munktel 1981, 17, Sjöberg 2001, 74, Taussi Sjöberg 159-160,

längre var omyndig. Hennes make förväntades dock representera henne juridiskt och disponera hennes egendomar, men endast tradition och praktikaliteter, inte lagen, gjorde att ansvaret för detta föll på honom. Malsmannskapet hade också ett mycket starkt drag av beskydd, oavsett om den skyddade var en man, en kvinna eller en omyndig. Kvinnor strävade inte efter att komma ur ett förtryckande system med malsmän, utan var aktiva i att sedan deras make och tillika *malsman* dött söka nytt manligt beskydd. Det är knappast att dra för vittgående slutsatser att säga att detta gynnade männen som grupp, och att malsmannasystemet bidrog till kvinnans underordning.

Beträffande underordningen har vi konstaterat att kvinnan var juridiskt, ekonomiskt och politiskt underordnad mannen, men hur var det i hennes egen sfär? Var kvinnan också socialt underordnad mannen? Maria Sjöberg diskuterar på vilka grunder man kan säga att kvinnan var underordnad och konstaterar att kvinnan även socialt var underordnad mannen eftersom han var husbonde och styrde hushållet.³⁹³ Ett sådant synsätt baserar sig på bland annat hustavlor, men kommer från ett samhälle som präglades av ett lutherskt husbondeideal och ett patrilineärt tänkande.³⁹⁴ Dessa faktorer fanns inte på medeltiden, och således är det en för långtgående slutsats att applicera Sjöbergs förvisso övertygande resonemang även på det medeltida samhället.³⁹⁵ Malsmannasystemet skyddade kvinnan när hon verkade i männens sfär, och bidrog till att skilja könens uppgifter åt, men säger som sådant ingenting om hennes position i hushållet. Att kvinnan hade malsman och inom vissa områden var underordnad sin make kan således inte användas som belägg för att hon under medeltiden även var socialt underordnad.

Sjöberg anser vidare att en kvinna när hennes make dog genomgick ett genusbyte och att hon ”i juridisk mening blev [...] nästan en ’man’”, vilket ansluter till enkönsmodellen.³⁹⁶ Detta skulle kvinnan kunna göra för att den man som var direkt överordnad henne gått bort.³⁹⁷ På så vis skulle världen öppnas för den kvinna som blev änka, och hon kunde ta en manlig roll. Man kan beskriva det som att kvinnan inte längre var underordnad, när hennes make dog, och således inte längre uppfyllde den underordnade kvinnans könsroll. Jag vill påstå att en kvinna juridiskt sett alltid var en

---

³⁹³ Sjöberg 1997, 167.

³⁹⁴ Stadin 2004, 39-41, Winberg 1985.

³⁹⁵ Andersson Lennström (1994, 6) lyfter fram en liknande problematik.

³⁹⁶ Sjöberg 2001, 74. Enkönsmodellen enligt Laquer 1990.

³⁹⁷ Sjöberg 2001, 74. Se även Sjöberg 1997, 167.

kvinnor, men också påpeka att det inte var lagen som gjorde henne underordnad. En myndig kvinna hade juridiskt sett samma status som en myndig man, men i praktiken gjorde männens stora dominans inom den offentliga sfären att hon var beroende av männen omkring henne.³⁹⁸ Rörande specifikt änkans inträde i männens sfär skulle jag hellre vilja framhäva vikten av att bevara hushållet intakt.³⁹⁹ Källorna låter oss veta att en änka kunde ta över sin makes uppgifter när han gick bort, men eftersom inga källor producerades i hushållet, vet vi inte om mannen på samma sätt kunde ta över sin hustrus uppgifter om hon gick bort. Det är emellertid av största vikt att minnas att hushållet inte enbart bestod av mannen, kvinnan och eventuella barn, utan i allmänhet också av pigor och drängar, eller annat tjänstefolk. I ett hushåll där det fanns mycket tjänstefolk skulle man kunna tänka sig att mannen inte behövde träda in i kvinnans sfär, men i ett litet hushåll måste bevarandet ha gått före sfärer och genussystem.

Synen på både kön och genus är helt beroende av diskurs. Forskningen har lyft fram mannen som normen, och kvinnan som avvikande, oavsett om det är genom Laquers enkönsmodell eller teorier om kvinnans underordning.⁴⁰⁰ I likhet med den svenska historikern Karin Jansson skulle jag vilja hävda att även om samhället hade vissa färdiga normsystem hade normerna olika grad av förankring. Starkt förankrade normer skapade förmodligen inte förvecklingar eller alternativ, medan vissa normer som var svagare förankrade gav medeltidmänniskan möjlighet att välja.⁴⁰¹ I ljuset av detta vill jag påstå att det var en relativt stark norm att kvinnorna inte skulle delta i det juridiska livet, men att normens förankring var geografiskt betingad. I Götalandskapen betraktades kvinnan under landskapslagarnas tid som juridiskt inhabil. Införandet av Magnus Erikssons lagar medförde ett sorts officiellt myndigförklarande av den gifta kvinnan, men det förändrade inte att normen i området var att maken skulle representera sin hustru eftersom hon inte var lämpad att göra det själv. Ett sådant samhälle skulle ge starka individer, exempelvis drottning Margareta, den heliga Birgitta och Bo Jonsson (Grip) möjlighet att genom personliga val forma en verklighet som inte kom att följa normen. För den stora massan var dock medeltidens samhälle kollektivistiskt, och individer var begränsade av både lagar, normer och sociala relationer.⁴⁰² Jag försöker

---

³⁹⁸ Bjarne Larsson (2003) har samma tanke, men ser det som att kvinnan då hade målsman.

³⁹⁹ Den slutsatsen drar också Andersson Lennström 1994, 22.

⁴⁰⁰ Clover 1993, Laquer 1990, Liepe 2003, 147.

⁴⁰¹ Jansson 2000, 162.

⁴⁰² Sjöberg 1997, 165.

inte påvisa att medeltida män och kvinnor var jämställda, för det låter sig knappast göras, utan snarare framhålla vikten av att se det medeltida samhället för den oerhört komplexa verklighet det faktiskt var. Malsmanskäpet är ett av de medeltida fenomen som till namnet har levt kvar till våra dagar, men funktionen och syftet är inte längre desamma nu som de var då. För att kunna ge en rättvisande beskrivning av medeltidens samhälle är det av största vikt att uppmärksamma denna förändring, och inte applicera nutida system på dåtida verklighet.

Källor

- DF *Diplomatarium Fennicum*, elektronisk resurs:
<http://193.184.161.234/DF/df.php>
- Holmbäck och Wesséns lagar Å. Holmbäck och E. Wessén, *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar. Serie 1-5*, Stockholm 1933-1946.
Å. Holmbäck och E. Wessén, *Magnus Eriksson landslag i nusvensk tolkning*, Stockholm 1962.
Å. Holmbäck och E. Wessén, *Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning*, Stockholm 1966.
- Schlyters lagar *Corpus iuris sueo-gotorum antiqui. Samling af Sweriges gamla lagar utgivna av Hans Samuel Collin och Carl Johan Schlyter, band 1-12*, Stockholm 1827-1877.
- SDHK *Svenskt diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbreven*, elektronisk resurs:
<http://www.riksarkivet.se/default.aspx?id=2453&refid=8005>
- Östgötalagens C-text, Liedgrenska fragmenten G. Holm och C. I. Ståhle (red.), *Östgöta-Lagen, edited by H. S. Collin and C. J. Schlyter*, Lund 1980.

Litteratur

- Andersson 2006 C. Andersson, *Kloster och aristokrati: nunnor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt*, Göteborg 2006.
- Andersson 1998 G. Andersson, *Tingets kvinnor och män: Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*, Uppsala 1998.
- Andersson Lennström 1994 G. Andersson Lennström ”Makt och myndighet – kring 1686 års lagkommission och kvinnors vardagsmakt” i G. Andersson Lennström och M. Lennersand (red.), *Sprickor i muren. Funktion och dysfunktion i det stormaktsstida rättssystemet*, Uppsala 1994.
- Andersson och Ågren 1996 G. Andersson och M. Ågren ”Kvinnor och egendom under tidigmodern tid – forskningsläge och forskningstrategier”, *Scandia* 1996/1, 25-53.
- Bjarne Larsson 2002 G. Bjarne Larsson, ”Jordförvärv och ränteförbud under 1300- och 1400-talen” i *Ny väg till medeltidsbreven : från ett medeltidssymposium i Svenska Riksarkivet 26-28 november 1999*, Stockholm 2002.
- Bjarne Larsson 2003 G. Bjarne Larsson, ”Kvinnor, manlighet och hushåll 1350-1500” i M. Ågren (red.) *Hans och hennes: Genus och egendom i Sverige från vikingatid till nutid*, Uppsala 2003.
- Bjarne Larsson 2008 G. Bjarne Larsson, ”Kvinnor och män donerar – en arvs- och prestige fråga?” i *Historisk Tidsskrift* 2008:1, Stockholm.
- Brunius 2005 J. Brunius (red.), *Medieval book fragments in Sweden: an international seminar in Stockholm, 13-16 November 2003*, Stockholm 2005.
- Burke Leacock 1981 E. Burke Leacock: *Myths of Male Dominance – Collected Articles on Women Cross-Culturally*, Boston and New York 1981.
- Carlsson 1965 L. Carlsson, *Jag giver dig min dotter I: trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia*, Stockholm 1965.

- Carlsson 1972 L. Carlsson, *Jag giver dig min dotter II: trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia*, Stockholm 1972.
- Cederholm 2007 M. Cederholm, *De värjde sin rätt: senmedeltida bondemotstånd i Skåne och Småland*, Lund 2007.
- Clover 1993 C. J. Clover, "Regardless of sex : men, women, and power in early Northern Europe" i *Speculum* 68:2, Cambridge 1993 .
- DMS *Det medeltida Sverige*, utg gm Kommittén för Det medeltida Sverige, Stockholm 1972- .
- Ekholst 2009 C. Ekholst, *För varje brottsling ett straff: Föreställningar om kön i de svenska medeltidslagarna*, Stockholm 2009.
- Ericsson 2003 N. Ericsson, *Rätt eller fel? Moraluppfattningar i Stockholm under medeltid och vasatid*, Stockholm 2003.
- Fagerlund 2003 S. Fagerlund, "Kreditens nätverk – ett genusperspektiv" i M. Ågren (red.) *Hans och hennes: Genus och egendom i Sverige från vikingatid till nutid*, Uppsala 2003.
- Greenblatt 2002 S. Greenblatt, *Hamlet in Purgatory*, Princeton 2002.
- Gunneng 1987 H. Gunneng, "Kvinnlig arvsrätt under svensk medeltid. En forskningsrapport" i A. Göransson och B. Sawyer (red.), *Mannliga strukturer och kvinnliga strategier: en bok till Gunhild Kyle*, Göteborg 1987.
- Hansen 2006 A. Hansen, *Ordnade hushåll: genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet*, Uppsala 2006.
- Hansen 2003 A. Hansen, "Det jämtländska statsbytet betydelse för mäns och kvinnors egendom", i M. Ågren (red.), *Hans och hennes: Genus och egendom i Sverige från vikingatid till nutid*, Uppsala 2003.
- Hafström 1984a G. Hafström, "Hatt och huva", i *Rättshistoriska perspektiv: En bukett uppsatser från fem decennier*, Stockholm 1984.
- Hafström 1984b G. Hafström, "Tiohäradslagen och Värendsätten", i *Rättshistoriska perspektiv: En bukett uppsatser från fem decennier*, Stockholm 1984.
- Hirdman 1993 Y. Hirdman, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors

- sociala underordning” i C. Ericsson (red.) *Genus i historisk forskning*, Lund 1993.
- Hurstfield 1958 J. Hurstfield, *The queen's wards : wardship and marriage under Elizabeth I*, London 1958.
- Ingelman-Sundberg 2004 C. Ingelman-Sundberg, *Fortida kvinnor: jägare, vikingahustru, prästinna*, Stockholm 2004.
- Jansson 2000 K. Jansson, “Bakom normen. Kvinnofrid och genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige” i G. Andersson (red.) *Bedrägliga begrepp: Kön och genus i humanistisk forskning*, Uppsala 2000.
- KLNM *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, Helsingfors 1956-1978.
- Korpiola 2009 M. Korpiola, *Between betrothal and bedding : the making of marriage in Sweden, ca. 1200-1610*, Boston 2009.
- Lahtinen 2009 A. Lahtinen, *Anpassning, förhandling, motstånd: kvinnliga aktörer i släkten Flemming 1470-1620*, Stockholm 2009.
- Lahtinen 2004 A. Lahtinen, “Familjen i senmedeltida brev” i *Finsk Tidskrift* 2-3/2004, Åbo, 138-144.
- Lahtinen 2003 A. Lahtinen, “Könspecifika maktpositioner inom ätten Flemings familjekrets under 1500-talet” i E. H. Ulvros (red.) *Kön, makt, våld: konferensrapport från det sjunde nordiska kvinnohistorikermötet 8-11 augusti 2002, Göteborg*, Göteborg 2003.
- Lahtinen 2000 A. Lahtinen, “„So the respectable widow sold her land to him’, Gender, Marriage and Property Transactions in 14th and 15th Century Finland” i L. I. Hansen (ed.) *Family, Marriage and Property Devolution in the Middle Ages*, Tromsö 2000.
- Laqueur 1990 T. W. Laqueur, *Making Sex : body and gender from the Greeks to Freud*, Cambridge 1990.
- Liepe 2003 L. Liepe, *Den medeltida kroppen: kroppen och könets ikonografi i nordisk medeltid*, Lund 2003.
- Lexikon des Mittelalters *Lexikon des Mittelalters*, München 1980.

- Leyser 1995 H. Leyser, *Medieval Women: A Social History of Women in England 450-1500*, London 1995.
- Magnúsdóttir 2005 A. Magnúsdóttir "Är medeltidshistoria riktig historia?" i *Historisk tidskrift*, 125:2, Stockholm 2005.
- Melin 2000 S. Melin, *Juridikens begrepp*, Uppsala 2000.
- Menuge 2000 N. J. Menuge, "A Few Home Truths: The Medieval Mother as Guardian in Romance and Law" i N. J. Menuge (red.) *Medieval Women and the Law*, Woodbridge 2000.
- Menuge 2001 N. J. Menuge, *Medieval English wardship in romance and law*, Woodbridge 2001.
- Munktell 1979 I. Munktell, "Landbokvinna – frälsekvinnor – En studie i kvinnors ekonomiska villkor under senmedeltiden, belysta med hjälp av jordeböcker och räkenskaper" i H. Gunneng och B. Strand (red.), *Kvinnans ekonomiska ställning under nordisk medeltid: Uppsatser framlagda vid ett kvinnohistoriskt symposium i Kungälv 8-12 oktober 1979*, s.1. 1981.
- Musson 2001 A. Musson, *Medieval Law in Context: the growth of legal consciousness from Magna Carta to the Peasant's Revolt*, Manchester 2001
- Myrdal 1985 J. Myrdal: *Medeltidens åkerbruk; agrarteknik i Sverige ca 1000 till 1520*, Stockholm 1985.
- Nordström 1840 J. J. Nordström, *Bidrag till den svenska samhällsförfattningens historia: Efter de äldre Lagarne till sednare hälften av sjuttonde seklet, andra avdelningen*, Helsingfors 1840.
- Pearson 2004 D. Pearson: *Edward de Vere (1550-1604) : the crisis and consequences of wardship*, Aldershot 2004.
- Retsö 1997 D. Retsö, "'Instängdhetens nytta': kvinnors geografiska mobilitet under medeltiden och Mätta Ivarsdotters resor 1504-1511" i *Scandia* 1997/2, 39-63.
- Taussi Sjöberg 1996 M. Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna: från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet*, Stockholm 1996.
- Sandén 2006 A. Sandén "Kyrkan, kvinnorna och hierarkiernas dynamik" i

- Historisk tidskrift* 126:4, Stockholm 2006.
- Schmid och Odenius 1960 T. Schmid och O. Odenius, *Lag och rätt i det medeltida Sverige : utställning anordnad av Medeltidsavdelningen vid Statens historiska museum och Vitterhetsakademiens Undersökning av medeltida pergamentsomslag m.m.*, Stockholm 1960.
- Schlyters ordbok 1877 C. J. Schlyter, *Ordbok till Samlingen af Sweriges Gamla Lagar*, Lund 1877.
- Sjöberg 2001 M. Sjöberg, *Kvinnors jord, manlig rätt : äktenskap, egendom och makt i äldre tid*, Hedemora 2001.
- Sjöberg 1997 M. Sjöberg, ”Kvinnans sociala underordning - en problematisk historia. Om makt, arv och giftermål i det äldre samhället.”, i *Scandia*, 1997/2, 165-192.
- Sjöberg 2003 N. Sjöberg, *Hustru och man i Birgittas uppenbarelser*, Uppsala 2003.
- Sjöholm 1981 E. Sjöholm, ”Medeltidslagarna som historiska källor” i H. Gunneng och B. Strand (red.), *Kvinnans ekonomiska ställning under nordisk medeltid: Uppsatser framlagda vid ett kvinnohistoriskt symposium i Kungälv 8-12 oktober 1979*, s.l. 1981, 74-80.
- Stadin 2004 K. Stadin, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*, Lund 2004.
- Ullgren 2000 P. Ullgren, ”Sitt köns efterdöme och sitt stånds prydnad: starka adelskvinnor i Skåne under 1600-talet” i *Kulturen*, Lund 2000, 82-99.
- Wennström 1936 T. Wennström, *Tjuvnad och fornaemi: rättsfilosofiska studier i svenska landskapslagar*, Lund 1936.
- Wildte 1929 F. Wildte, ”Tingsplatserna i Sverige under förhistorisk tid och medeltid – En kulturhistorisk undersökning” i *Fornvännen* 15/1926, 211-230.
- Winberg 1985 C. Winberg, *Grenverket – Studier rörande jord, släktskapssystem och ståndsprivilegier*, Stockholm 1985.
- Åström 2003 P. Åström, *Senmedeltida svenska lagböcker: 136 lands- och*

stadslagshandskrifter; Datering och dateringsproblem,
Stockholm 2003.

ÄSF

Äldre svenska frälsesläkter, Ättartavlor utg av
Riddarhusdirektionen, Stockholm 1957- .

Österberg 1981

E. Österberg, "Svenska kvinnors ekonomiska ställning under
medeltiden" i H. Gunneng och B. Strand (red.), *Kvinnans
ekonomiska ställning under nordisk medeltid: Uppsatser
framlagda vid ett kvinnohistoriskt symposium i Kungälv 8-12
oktober 1979*, s.l. 1981.